

VERITATIS IMAGO

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik online

www.veritatisimago.hu

2018/2.

VERITATIS IMAGO

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik online, negyedévente

2018/2.

www.veritatisimago.hu

Főszerkesztő

Nagy Imre

Szerkesztőségvezető

Medgyesi Konstantin

Tematikus szerkesztők

Bíró-Balogh Tamás

Forgó Géza

Mód László

Nátyi Róbert

Pópity Dániel

Tóth Benedek

Tóth István

Varga András

Varga Sándor

Vukov Anikó Veronika

Technikai szerkesztő

Czukur Péter

Szerkesztőségi koordinátor

Hegedűs Anita

A tanulmányok lektorai

Dr. Gyöngyössy Orsolya

Dr. Marjanucz László

Dr. Nagy Ádám

Dr. Povedák István

Urbancsok Zsolt

Logóterv

Magyar Milán

Szerkesztőség

Móra Ferenc Múzeum

Szeged, Roosevelttér 1-3.

E-mail cím: info@veritatisimago.hu

Telefonszám: +36 62 549 040

Kiadja

Móra Ferenc Múzeum (Szeged, Roosevelttér 1-3.)

Felelős kiadó

Fogas Ottó igazgató

TARTALOMJEGYZÉK

TÖRTÉNETTUDOMÁNY

- FODOR PÉTER: *A csongrádi zsidóság élete az első világháborúban a hitközségi közgyűlések jegyzőkönyvének tükrében*1
- SÁFRÁNYTÍMEA: „Nemcsak nem haladunk, de hátrafelé megyünk...”¹ *Csongrád vármegye és az örökváltság az 1832–36-os országgyűlésen*6
- SZOLNOKI ZOLTÁN: *A szegedi egyetemi emléktáblák*23

NÉPRAJZ

- GLÄSSERNÉ NAGYILLÉS ANIKÓ: *Jézus Szíve oltalma alatt*33
- VUKOV ANIKÓ: *Gondolatok napjaink népi gyógyászatának kutatásához*42

RECENZIO

- MÁTYUS IMRE: *Dumbledore seregétől a részvételi politikáig — Recenzió Henry Jenkins és munkatársai By Any Media Necessary című könyvéről*52

A csongrádi zsidóság élete az első világháborúban a hitközségi közgyűlések jegyzőkönyvének tükrében

Fodor Péter *

* Csongrádi Információs Központ Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum

Kulcsszavak

izraelita hitközség
jegyzőkönyv
Csongrád

Jewish community
record
Csongrád

Absztrakt

A csongrádi izraelita közösség hitközségi üléseinek 1883-1919 közötti jegyzőkönyvei a második világháború végi zűrzavarban kerülhettek a szegedi hitközség könyvtárába. Ebben a hitközség első világháborús életét is érintő fontos eseményekről kaphatunk képet, melyből egyértelműen világossá válik, hogy e kis közösség maradéktalanul kiállt az uralkodóház és a háborús erőfeszítések támogatása mellett. Elég csak arra gondolnunk, hogy a meggyilkolt Ferenc Ferdinánd és felesége lelki üdvéért gyászistentisztelet tartottak, vagy arra, hogy a hitközség vagyonából tízezer koronát jegyeztek hadikölcsönként.

A 2016-os Múzeumi kutatások Csongrád megyében című felolvasóülésen jelenlévő Ábrahám Vera – a Szegedi Zsidó Hitközség Birnfeld Sámuel Könyvtárának könyvtárosa – hívta fel a figyelmemet arra, hogy több csongrádi vonatkozású dokumentum is található náluk, többek között a Csongrádi Izraelita Hitközség közgyűlésének 1883 és 1919 közötti jegyzőkönyvei. Ezek révén e kis közösség 1914-1919 közötti életébe is betekinthezünk.

Tanulmányom célja elsősorban az, hogy a lehetőségekhez mérten bemutassa egy kis közösség megpróbáltatásait az addig soha nem látott, az élet minden területét átszövő háborús konfliktusban, s egy kicsit emlékezzünk is a száz évvel ezelőtt véget ért világégésre.

Érdeemes megemlíteni, hogy a jegyzőkönyv elején egy 1902. május 26-án írott bevezető olvashatunk „A csongrádi izraelita hitközség által kezelt hagyományok jegyzéke” címmel, melyben Büchler Márton rabbi és Kohn Mór hitközségi pénztárnok leírják, hogy 1858. július 30-án Sváb Jakab száz forintot hagyott a hitközségre. Ennek kamataiból a rászoruló zsidó gyermekek tankönyv- és írószerellátását kívánta fedezni, hozzátevé, ha túl sok lenne az igénylő, akkor a tanulmányi eredmény és a magaviselet alapján támogassák az arra érdemes tanulókat. A jegyzék végén Sváb Jakab adományozó gyermekeinek rendelkezése alapján az alapítvány több, mint kétezer

korona értékű alapítványi összegét egy új iskola építésének céljára kívánták fordítani. A kis közösség életére folyamatosan jellemző, hogy jószolgálati tevékenységet folytattak. Erre jó példa az Izraelita Nőegylet tevékenysége is, melynek történetét eddig még nem dolgozták fel.¹

A továbbiakban a hitközségi ülések jegyzőkönyveit olvashatjuk 1883. július 14-től 1919. október 26-ig. A jegyzőkönyvekben a dátumot követően az elnök, a jelenlévő tagok, a jegyző és a tollnok megnevezése után a különböző ügyek tárgyalására térnek rá. Ilyen például egy felhívás a hitközség elnökének részéről 1883. július 14-én, hogy az istentisztelet közben a jelenlévő hívek egy része miért marad ülve, amikor Ferenc Józsefért szóló könyörgést mond a kántor.²

Az első világháború kitörésére az 1914. június 28-i Ferenc Ferdinánd és neje elleni halálos merénylet szolgáltatta az ürügyet, melynek eredményeként július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának. A július 5-i közgyűlésen dr. Buk Herman elnök – s ebből is látszik, mennyire volt a zsidóság lojális az uralkodóházhoz – megemlékezett a szarajevói merényletben meggyilkolt trónörökös párról: „[...] a szörnyű csapásról, mely Magyarországot érte”, „[...] s az elhunyt trónörökös pár lelki üdvéért istentisztelet tartassék.” Erre az összes hivatalos személyt és egyesületet meghívták.³ Az augusztus 31-i közgyűlésen – amikor már javában dúlt a háború

– szintén Buk Herman elnökölt, aki tulajdonosa volt 1914-ben a könyvtár jelenlegi épületének. Elrendelték, hogy „[...] a jelenlegi háború egész tartama alatt minden este fegyvereink győzelméért könyörgések mondassanak.”⁴

Az 1915-ös költségvetést már 1914. november 1-jén elfogadta a közgyűlés.⁵ A november 15-i ülésen azon vitakozott a testület, hogy kétezer helyett tízezer korona hadikölcsönt jegyezzenek, ezzel is támogatva a háború költségeit. Szendrői László tag nézete szerint: „...a csongrádi izraelita hitközségnek a jelen esetben meg kell magát erőltetnie és bármilyen nehezére esik is, de 10000 koronán alól nem jegyezhet...”⁶ Válaszul Szendrői felvetésére Buk elnök kijelentette, hogy a hitközség anyagi helyzete miatt indítványozott csak kétezer koronát, ám miután hazafias cselekedetről van szó, ő eláll a kétezer koronás jegyzéstől, és támogatja Szendrői László javaslatát, amit egyhangúlag meg is szavazott a hitközség.

További támogatásokat is megszavaztak: a december 15-i ülésen úgy döntöttek, hogy „... az egyik ezüst Tóra dísz az Augusztá-alapnak elküldetett, mely küldeményért az Augusztá-alap hálás köszönetét nyilvánította a hitközségnek.”⁷ Az Augusztá-alap Augusztá Mária Lujza hercegnő, Ferenc József unokájának védnökségével alakult. Közadakozást gyűjtöttek a civil lakosságtól a háborús segélyezésre (Wikipedia 2018).

A közgyűlés ugyanezen a napon foglalkozott Laufer Izsó metsző és előimádkozó kérelmével, aki az országos sorozóirodától kérte felmentését a katonai szolgálat alól. A hitközség ezt természetesen pártolta, amihez a hadügyminiszter, Hazai Samu (született izraelitaként Kohn Sámuel néven) közbenjárását is kérték.⁸

Figyelemreméltó, hogy a jegyzőkönyv szerint 1914. december 15. után csak 1915. június 29-én tartottak ülést a hitközség vezetőségének tagjai. Az izraeliták egymás iránti szolidaritása és segítése abban is megnyilvánult, hogy Hódi József hadbavonult ekkor már 175 koronával tartozott a hitközségnek, amit a háború eleje óta tartó hadiszolgálat miatt a közgyűlés eltörölt. Ugyanígy járt el Grünwald Izidor ügyében is. Vagyonosabb személyek esetében a tartozások törlesztését a háború végéig felfüggesztették. Hasonló döntése a testületnek, hogy: „a kórházban kezelt zsidó vallású katonák részére fejenként minden második héten 2 K [korona] utaltatott ki.”

A fokozódó anyagi nehézségek miatt szintén ekkor döntöttek arról, hogy a hitközség három évig nem alkalmaz állandó, főállású rabbit.⁹

A csongrádi hitközség nem feledkezett meg az ország más területein élő hittestvérek megsegítéséről sem, még ha kis összeget tudott is ilyen célokra áldozni. Az 1916. március 5-i ülésen az Országos Magyar Izraelita Közalap kérelmére az cári sereg által feldúlt Kárpátok területén lerombolt zsidó iskolák felépítéséhez húsz koronával járult hozzá.¹⁰

A szeptember 4-i ülés jegyzőkönyvéből megtudhatjuk azt is, hogy a háború akadályozta a hitközségi élet zavartalan működését. Ekkor „Schranz Ignác gondnok kéri a közgyűlést, hogy miután most Bloch Adolf bevonulása folytán egyedül van, és azonkívül állandóan gyengélkedik, egy kisegítő gondnok választassék.” Ezért a közgyűlés Klein Miksát egyhangúlag megszavazta kisegítő gondnoknak.

Ugyanezen a napon Buk elnök bejelentette, hogy a román betörés miatt a zsidó hittestvéreknek is menekülniük kellett, közülük Csongrádra is érkeztek, így ellátásuk a hitközség kötelessége. Több hitközségi tag saját házába fogadott be egy-egy menekült családot.¹¹

Laufer Izsó kántornak is katonai szolgálatra kellett bevonulnia, így 1917. augusztus 12-én a közgyűlésnek döntenie kellett az előimádkozó ideiglenes személyéről.¹² Más hitközségek tisztségviselőinek is be kellett vonulni, erre jó példa a szomszédos Szentés hitközségi pénztárnoka, Váradi Miksa, aki még kitüntetést is kapott (Harsányi 1970: 99).

Október 14-én az elnök bejelentette, hogy a Ferenc József Rabbiképző Intézetnek 249,6 koronát gyűjtöttek. Ugyanekkor az elnök azt is tudatta a gyűléssel, hogy ebben az évben hatszáz korona államsegélyben részesültek. Ezen az ülésen a hitközség megoldatlan személyi ügyeit is tárgyalták, mivel Laufer Izsó kántor katonai szolgálatban volt, ám az ő teendőit a hetven éves Kluger Jakabnak kellett ellátni. Vida Sándor indítványozta, hogy „Szendrői László és Kohn Mór részvételével küldöttség menjen a megyei főispán úrhoz, hogy Laufer Izsó felmentessék, mert teljes lehetetlenség, hogy Kluger Jakab, ki már 70 éves ember, el tudja látni a teendőket.”¹³

A háborús viszonyok miatt a hitközség pénzügyi nyilvántartásait a számvizsgáló bizottság nem vizsgálta 1914 óta, ezért Buk elnök 1919. február 11-én „[...] felkérte Kämpfner Vilmos és Berényi Lipót tagokat, hogy a hitközség összes könyveit vizsgálják át”¹⁴ Berényi Lipót ugyanekkor elkészített egy kimutatást, hogy a világháború ideje alatt „[...] hány csongrádi zsidó vallású teljesített katonai szolgálatot és milyen beosztással, melyből megállapítást nyert, hogy a 400 lélekszámot tevő híveinkből 104 volt katona, ez a kimutatás ma nem fontos, mert erről mindenkinek van tudomása, de az utókor részére fontos adat lesz.”¹⁵ Az 1929-ben szerkesztett Magyar Zsidó Lexikon – melyben Csongrádról az Országos Bizottságban dr. Vida Sándor hitközségi elnök, az Országos Szerkesztőbizottságban Berényi Imre vett részt – szerint Csongrád izraelita lakosai közül tizenketten haltak meg az első világháborúban (Ujvári 2000: 184). A valamivel népesebb Szentesen húszan haltak hősi halált a zsidóság tagjai közül (Harsányi 1970: 99).

1919. február 16-án hitközségi választásokat tartottak, melyen dr. Vida Sándor elnökölt, dr. Kalmár Zoltán, Barta Márk, Geller Jakab, Klein Ferencz, Fenyő Fülöp, Wolf Miksa, Färber Rudolf, Farkas Dezső, Farkas Mór, Grünwald Ignác, Reisz Herman és

Berényi Lipót részvételével. A megválasztott elnök – korábbi városi főorvos –, dr. Dékány Béla az elnökké való megválasztását nem fogadta el, így dr. Kalmár Zoltán foglalhatta el ideiglenesen, a következő választásig az elnöki széket. Kijelentette: „*Három cél vezérli: a hitélet fejlesztése, a közoktatás előmozdítása és a jótékonyág gyakorlása*”. Kalmár elnök beszédében utalt többek között „[...] a világháború okozta viharoknak társadalmi és állami törvényekben okozott pusztítására, melyek hatásaikat elsősorban a zsidósággal szemben éreztették, de éppen ezért tartja legszebb és legférfiasabb kötelezettségének, hogy az ősi hitet minden külső támadással szemben megvédje. Gyermekünknek zsidó szellemben, erkölcsben és szeretetben való nevelését eminens kötelezettségének fogja tartani.”¹⁶

Március 23-án választották meg az új hitközségi elnököt, aki Kalmár Zoltán lett 26 szavazattal, Buk Herman 10 szavazatot kapott.¹⁷

Április 13-án tartották a következő ülést, itt már érződött a Tanácsköztársaság hatása. Az elnök jelentése szerint „[...] az állam és egyház szétválása folytán a hitoktatás ezután csak, mint nem kötelező tantárgy szerepelhet. A hitoktató jelentése szerinte ezideig nem mutatkozik, hogy a gyermekek közül valamelyik elmaradt volna a hittanóráról.”

Az elnök bejelentette, hogy az állam és egyház szétválasztása folytán a hitközség ügyeinek intézése is nehézségekbe ütközik. Ez az időszak nem tartott sokáig, hiszen a Forradalmi Kormányzótanács augusztus elsején megbukott.¹⁸

Összegzésként elmondható, hogy e kis közösség erején felül igyekezett részt venni az első világháborúban. Az emberi és anyagi tényezők szinte maximális igénybevételével példát mutattak más közösségeknek is. Külön kiemelendő, hogy még így is segítséget próbáltak nyújtani – ha szerény mértékben is – rászoruló hittársaiknak is, függetlenül attól, hogy épp saját közösségük tagjáról, vagy a történelmi Magyarország távoli szegleteiben élőkről volt szó.

A további lehetséges kutatásokat tekintve érdemes lenne annak utánajárni, hogy vajon miért telt el a háború ideje alatt akár nyolc hónap is két hitközségi ülés között. S talán egyszer az 1883 előtti és 1919 utáni jegyzőkönyvek is előkerülnek majd.

A hitközség tisztségviselői az első világháborúban, majd az 1919-es választások után a jegyzőkönyvek alapján:

Elnök: Buk Herman, Kalmár Zoltán.

Pénztárnok: Barta Márk.

Gondnokok: Gellér Jakab, Klein Ferencz.

Jegyző: Berényi Lipót.

Tagok: Ausländer Jenő, Báró Géza, Binét Sámuel, Bloch Adolf, Boér Jakab, Ehrlich Mór, Färber Rudolf, Farkas Dezső, Farkas Mór, Fehér Ignác, Fenyő Fülöp, Grósz Arnold, Grünwald Ignác, Holló Adolf, Kämpfner Vilmos, Klein Miksa, Kohn Mór, Lakos Emil, Lővi József, Reisz Herman, Reisz Jakab, Rosenberg Ede, Schranz Ignác, Szendrői László, Vida Sándor, Weisz Béla, Weisz Herman, Weisz Tivadar, Wolf Miksa.

IRODALOM

Augusztia Mária bajor hercegné (2018). In: Wikipedia. Elérhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Augusztia_M%C3%A1ria_Lujza_bajor_hercegn%C5%91 Letöltés időpontja: 2018. április 1.

Harsányi, László (1970): A Szentesi Izraelita Hitközség története. In: Scheiber Sándor (szerk.): *A Magyarországi Zsidó Hitközségek Monográfiái 3.* Budapest: Magyar Izraeliták Országos Képviselete.

Ujvári Péter (szerk.) (2000): *Magyar Zsidó Lexikon.* Budapest: Makkabi Kiadó.

FORRÁSOK

Csongrádi Izraelita Hitközség közgyűlésének jegyzőkönyvei 1883–1919

JEGYZETEK

¹ 1902. május 26-i bejegyzés a Csongrádi Izraelita Hitközségi közgyűlések jegyzőkönyvének elején a „csongrádi izraelita hitközség által kezelt hagyományok jegyzéke” megnevezéssel

² 1883. július 14-i hitközségi ülés, 20. sz. határozat

³ 1914. július 5-i hitközségi ülés, 25. sz. határozat

⁴ 1914. augusztus 31-i hitközségi ülés, 27. sz. határozat

⁵ 1914. november 1-i hitközségi ülés, 35. sz. határozat

⁶ 1914. november 15-i hitközségi ülés, 41. sz. határozat

⁷ 1914. december 15-i hitközségi ülés, 47. sz. határozat

⁸ 1914. december 15-i hitközségi ülés, 47. sz. határozat

⁹ 1915. június 29-i hitközségi ülés, 11, 14, 15. sz. határozat

¹⁰ 1916. március 5-i hitközségi ülés, 5. sz. határozat

¹¹ 1916. szeptember 4-i hitközségi ülés, 12, 14. sz. határozat

¹² 1917. augusztus 12-i hitközségi ülés, 2. sz. határozat

¹³ 1917. október 14-i hitközségi ülés, 3, 4, 5, 9. sz. határozat

¹⁴ 1919. február 11-i hitközségi ülés, 2. sz. határozat

¹⁵ 1919. február 11-i hitközségi ülés, 4. sz. határozat

¹⁶ 1919. február 23-i hitközségi ülés, 5, 6. sz. határozat

¹⁷ 1919. március 30-i hitközségi ülés, 21. sz. határozat

¹⁸ 1919. április 13-i hitközségi ülés, 23, 24. sz. határozat

Csongrád Jewish life in the First World War in the light of the Israelitic Community sessions' records

Péter Fodor

The records of the Csongrád Israelitic community's sessions between 1883-1919 could have gotten into the parish library of Szeged during the chaos of the World War II. These documents can help us to get a picture of the important events affecting the life of the Jewish community in World War I. The descriptions can make it clear that this small community completely supported the dynasty and the wartime forces. Suffice is to think that the murdered Ferdinand Ferdinand and his wife had been mourned by spiritual salvation or that 10 thousand crowns were subscribed as war-loan of the community's possessions.

„Nemcsak nem haladunk, de hátrafelé megyünk...”¹ Csongrád vármegye és az örökváltság az 1832–36-os országgyűlésen

Sáfrány Tímea *

* Eszterházy Károly Egyetem, Eger, Történelemtudományi Doktori Iskola, PhD hallgató

Kulcsszavak

országgyűlés
reformkor
örökváltság

national assembly
Reform Era
voluntary redemption

Absztrakt

Tanulmányomban bemutatom a két Csongrád vármegyei követ, Klauzál Gábor és Bene József között az örökváltságról történő szavazás kapcsán kibontakozó konfliktust. Elsőként ismertetem az 1834. szeptember és december közötti vonatkozó diétai eseményeket, a két követ által elhangzott beszédeket. A tanulmány második részében vázolom a Csongrád megyei politikai eseményeket, ismertetem a közgyűléseket, ahol a követutasítások megszülettek. A harmadik részben bemutatom a kormányzati tevékenységet, amelynek az volt a célja, hogy az örökváltságot megbuktassa az alsótáblán. Végül összegzem a kutatás során felmerülő kérdéseket.

A Bérenger–Kecskeméti szerzőpáros a vég nélküli csatározások hosszú, terméketlen diétájának nevezi az 1832–36-os országgyűlést (Bérenger–Kecskeméti 2008: 230). A diétát megelőzően az országos bizottsági munkálatok megyei tárgyalásain lehetőség nyílt a reformok széleskörű megvitatására. A korszak történelmét feldolgozó Horváth Mihály szerint az 1832. december 16-ra összehívott országgyűlésre a reformok hívei nagy reményekkel érkeztek.² A reformerek nem alkottak szilárd többséget még az alsó táblán sem, ráadásul az országgyűlés folyamán megoszthatóknak, utasításaik megváltoztathatóknak bizonyultak (Kecskeméti 2008: 188–189). Ez már a diéta elején a rendszeres bizottsági munkálatok sorrendje kapcsán kibontakozó vitában is megfigyelhető volt, de az úrbéri tervezet sorsa még határozottabban alátámasztja ezt a tényt.

A tanulmány címében olvasható Kölcsey idézet jól kifejezi az előzetes nagy várakozások nyomán érzett csalódást. Az 1832–36-os országgyűlés megítélésében napjainkig nagy súlya van Kölcsey Ferenc naplójában és leveleiben rögzített gondolatainak.³ Kölcsey ugyan csak két évet töltött a diétán, de fontos időszakban, s ő is kiemelten foglalkozott az örökváltság ügyével, e tanulmány központi témájával.

Az önkéntes örökváltságot az úrbéri V. törvénycikk-tervezet 2. §-a tartalmazta. Ezt a többi úrbéri törvénytervezettel együtt hosszas viták

után 1833. november 19-én terjesztették fel az uralkodóhoz. A királyi válasza kilenc hónapot kellett várni, végül az 1834. augusztus 28-án keltezett és 30-án kihirdetett leirat elutasította azt. Vele együtt a másik két nagy jelentőségű javaslatot is, az úriszéket korlátozót (VII. tc.), illetve azt, amely a jobbágyok személyi és vagyonbiztonságát biztosította volna (VIII. tc.). Pajkossy Gábor arra hívta fel a figyelmet, hogy a kutatók mindeközéig nem vizsgálták azt, hogy pontosan miért kellett ennyi időt várni a királyi válasz megszületéséig. Saját kutatásai alapján kijelentette, hogy a Magyar Kancellária, élén Revczky Ádám gróffal, csak a szeptember végi szavazást követően döntött arról, hogy a megyékben megváltoztatja a követutasításokat (Pajkossy 1996: 1191–1192).

Az örökváltság elhúzódó vitái során a megyék, többnyire a kormányzat nyomására, megváltoztatták korábbi álláspontjukat. Revczky október elején tizenegy megyét keresett meg, hogy ott változtassák meg a követeknek küldött utasítást, ezek között szerepelt Csongrád is.⁴ Ennek hatására a megye 1834. november 19-i közgyűlésén rögzítette és a követeknek utasításba adta, hogy a királyi választ kell elfogadniuk. A kormányzat akciója a december 10-i szavazásra beérett, 25 megye 22 ellenében elfogadta a királyi választ, s így az önkéntes örökváltság ügye ezen a diétán megbukott.

Klauzál Gábor reformkori politikai tevékenységének vizsgálata során talákoztam először azzal a konfliktussal, amely közte és a másik Csongrád megyei követ, Bene József között kialakult az örökváltságról szóló szavazás kapcsán. A megye szeptember 9-én tartott közgyűlésén döntött a királyi válaszra vonatkozó pótutasításról, amelynek értelmezéséről vita alakult ki a két követ között. Ennek csúcspontja a december 10-i szavazás volt, amikor az országgyűlésen a két követ egymással szemben is védte saját álláspontját a pótutasítás értelmezése kapcsán. Tanulmányomban ezt a konfliktust mutatom be, és problémacentrikus elemzést nyújtok a mögötte meghúzódó országos és Csongrád megyei politikai eseményekről a királyi válasz kihirdetése és a december 10-i szavazás között eltelt időszakban.⁵

A diéta

Az országgyűléseken megtörténhetett, hogy a vármegye két követe közt elvi, nézetbeli különbség alakult ki. A konfliktus olykor nemcsak elveik ütközésében nyilvánult meg, hanem a követutasítás értelmezésében, követi kötelességük teljesítésének módjában is. Ez történt a csongrádi követek esetében is. Bene József főjegyző, kezdetben Csongrád megye első, majd második követe idősebb és tapasztaltabb volt, aki már több országgyűlésen is képviselte megyéjét. Politikai hovatartozását tekintve konzervatív beállítottságú volt, azonban nem vetett el minden reformelképzelést. Későbbi pályafutása kormányhűségről és konzervativizmusról tanúskodik.

Klauzál Gábor viszont élete első diétai szereplését kezdte meg Pozsonyban. A megyei közéletben fizetéses táblabíróként működött, s részt vett az országos bizottsági munkálatok megyei véleményezésében (Barta 2006: 28). Személyében egy reformer, liberális követet küldött a megye az országgyűlésre. Nagybátyja, Babarczy Imre alispán volt, de elveik különböztek. Klauzál apja, majd bátyja, Imre gróf Károlyi Lajos szolgálatában állt. Klauzál Imre táblabíró tagja volt a követutasítás kidolgozására összehívott bizottságnak is (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1832: 1139). Szintén tag volt a későbbi követ, Horváth Lajos, akit Bene lemondása után küldtek Pozsonyba.⁶ Horváth kevésbé volt aktív személy, Klauzál támogatta működése során.

A követutasítás a megye közönségének álláspontját foglalta magába, azonban a megye és küldöttjének véleménye nem minden esetben egyezett. A követeknek az utasításnak megfelelően kellett szavazniuk az országgyűlésen, ha nem így jártak el, akkor a megyének jogában állt a követet visszahívni, és mást küldeni helyette. A követek kötelessége volt meghatározott időközönként jelentést küldeni a megyének, amelyben beszámoltak a diétai eseményekről, csatolták az elkészült tervezeteket és naplórészleteket. A követutasításokra és jelentésekre – mint alapvető forrásokra – először Degré Alajos hívta fel a figyelmet (Degré 1974: 145; Molnár 2003: 5). Ennek ellenére napjainkban sem ismertek

a megyék többségének utasításai, amelyekből az ott zajló politikai küzdelmeket, átrendeződéseket jobban megérthetnénk.⁷ Az utasítások ismeretében világosabb kép alakulhatna ki a követek tevékenységéről is. Degré azt hangsúlyozta, hogy nem a követ személye a fontos, hanem az általa képviselendő utasítás tartalma (Degré 1974: 147; 150). A tartalom módosítására azonban a követeknek is lehetősége volt, illetve előfordult, hogy maga a követ is részt vett az alaputasítás megalkotásában. Torna megyében mindkét követ, Csapó Dániel és Bezerédj István is tagja volt az utasítást kidolgozó bizottságnak (Braun 1978: 141). A jelentések megfogalmazásával, különféle nyelvi eszközök alkalmazásával befolyásolható volt a közgyűlés, de a követ magánlevélben is megírhatta, hogy pontosan milyen pótutasítást vár el. Deák Ferenc nemcsak jelentéseiben, hanem magánlevelezésében is gyakran utalt arra, vagy fejtette ki részletesen, hogy milyen instrukciót szeretne kapni (Dobszay 2010: 2–3).

Előfordult, hogy a követ nem az utasításnak megfelelően szavazott, majd arra kérte megyéjét, hogy utólag hagyják azt jóvá (Dobszay 2010: 2–3). Máskor az alap- vagy pótutasítás megfogalmazása, esetleges ellentmondásai nyújtottak lehetőséget arra, hogy a követek saját nézeteiknek megfelelően értelmezzék azokat. Ilyen esetekben alakulhatott ki a csongrádi követekéhez hasonló konfliktus. A követek olykor utasításukkal ellentétesen is szavaztak, vagy azért, mert arra hivatkoztak, mint a Szatmár megyei Eötvös Mihály, hogy reményük van az utasításuk megváltoztatására, vagy személyes elveiket és meggyőződésüket helyezték előtérbe az instrukciókkal szemben. Megtehették azt is, hogy figyelmen kívül hagyták az új, megváltozott utasítást és a régi szerint szavaznak, ha az jobban megfelelt felfogásuknak. Így tett Patay Sámuel abaúji követ is (Pajkossy 1996: 1192). Az, hogy ezeknek lett-e következménye, az a küldő megyétől függött. A fentebbi példákban említett „*renitens*” szavazatok az önkéntes örökváltság javaslatának tárgyalásakor fordultak elő.

Az örökváltság tárgyalásának első szakasza 1833 áprilisától november közepéig tartott, ekkor terjesztették fel a javaslatokat az uralkodónak. A tárgyalás második szakasza a resolutio megérkezésétől, 1834. augusztus 30-tól a december 10-i, utolsó szavazásig tartott. A felsőtábla két meghatározó alakja ekkor már nem tartózkodott Pozsonyban, báró Wesselényi Miklós az erdélyi diétára távozott, míg gróf Széchenyi István al-dunai útja miatt volt távol.⁸ Szintén távol maradtak az örökváltság tárgyalásaitól a Károlyi család tagjai is. György csak az országgyűlés elején és végén jelent meg Pozsonyban. István a „*hallgatag mágnás*” szerepét töltötte be, és Lajos sem gyakran látogatta a főrendek üléstermét.⁹

Az alsótábla reformellenzékének soraiban ott találjuk Bezerédj Istvánt, Pázmándy Dénest, Beöthy Ödönt, Kölcsey Ferencet, Klauzál Gábort és az 1833 májusában érkező Deák Ferencet. A kormányzat igyekezett megváltoztatni a szavazati arányokat, ennek következtében több korábbi reformer követ a

kormányhoz pártolt: mint például a Baranya megyei Siskovics József vagy a Tolnát képviselő Ragályi Tamás. Az egykori ellenzéki követ, Somssich Pongrác alnádor, akit a személynöki pozíció elnyerésében még az ellenzék is támogattott, természetesen meg kellett feleljen a kormányzat elvárásainak. A kormány nemcsak „lélekvásárlással”, hanem a követutasítások megváltoztatásával is igyekezett a számára megfelelő eredményt elérni.

Tanulmányomban nem térek ki az 1833-as évben folyt vitákra, arra azonban szeretnék utalni, hogy az ellenzék már akkor sem volt egységes ebben a kérdésben. Az örökváltság, azaz a földesúri terhek örökös megváltása egy sor más kérdéssel is összekapcsolódott, például a jobbágyok birtokbírhatásával, földtulajdonhoz juttatásával és a nemesi birtok problémáival. Ezek a tematikák komoly vitákat eredményeztek, amelyekben az ellenzék sem volt teljesen egységes. Kezdetben abban a kérdésben is megosztottak voltak, hogy a jobbágyok telkeik megváltása mellett a nemesi birtok tulajdonjogát is megkaphassák-e. Több megye követe, köztük Deák is úgy vélekedett, hogy a jobbágyok nemesi birtokot is vásárolhassanak. Ezt Klauzál nem támogatta, s élesen elkülönítette a jobbágytelek bírhatását a nemesi birtokbírhatástól (OJK 1832–36. IX. 178–180).

S. Sándor Pál az ellenzéki erőviszonyok változására hívta fel a figyelmet az első kerületi szavazás (1833. április 27.) és az azt követő voksolások összevetésével.¹⁰ Tilcsik György rámutatott arra, hogy Vas megye esetében S. Sándor adatai hibásak, ami azonban nem csak erre a megyére volt igaz.¹¹ Azt kijelenthetjük, hogy az ellenzék 1834 nyaráig fölényben érezhette magát. Kölcsey Ferenc 1834 júniusától kezdve Kende Zsigmondhoz írt leveleiben gyakran megemlítette, hogy a királyi válasz még mindig nem érkezett meg, ami miatt egyre borúlátóbbá vált (Pajkossy 1996: 1194; vö. Szabó G. 2015: 68). A kancellária az elkészített törvényjavaslatokról 1834 első hónapjaiban alakította ki a maga véleményét, s folyamatosan terjesztette fel az uralkodóhoz, azonban az utolsó javaslatról csak június közepén készült el a véleményezés. Az uralkodó június vége és július eleje között hozta meg döntését, s ezután szövegezték meg az augusztus 30-án felolvasott királyi választ (Pajkossy 1996: 1205).

A resolutio elutasította az önkéntes örökváltságot, s tárgyalását a jogügyi munkálatba sorolta. A leiratot az augusztus 30-i elegendő ülés után, szeptember 2-től kezdtek el tárgyalni a kerületi üléseken. Szeptember 27-én került sorra az örökváltság, Kossuth az Országgyűlési Tudósításokban megjegyezte, hogy némely megye, amely korábban pártolta azt, most megváltoztatta utasítását, és a királyi választ támogatja, és példaként Zemplén megyét említette (OgyT. 182. c.). Zemplén addig következetesen kitartott a reform mellett, csak ezen az ülésen szavazott ellene, majd a „*zempléni fordulat*” után ismét támogatta azt. További négy megye és a Jászkun kerület is megváltoztatta szavazatát. A szavazat változásán azt értem, hogy a törvényhatóság

álláspontja megváltozott, akár ellenzőjévé, akár támogatójává vált az ügynek, esetleg nem voksolt, mert azzal is befolyásolta a végeredményt. Zemplén mellett elfogadta a királyi választ Bács és Torontál megye, illetve a Jászkun kerület. Sáros és Torna viszont az ellenzékhez csatlakozott, így ekkor 33 megye 13 ellenében továbbra is támogatta a korábbi országos határozatot.¹² Deákék fő érve az volt, hogy mivel a föld a földesúr tulajdona, ezért szerződhet a jobbágyával, s a tárgyat nem jogi, hanem urbáriális természetűnek tartották (OgyT. 183. b.).

Az úrbéri törvénycikkek vitája az október 16-i országos ülésen folytatódott (OgyT. 188. a.; OJK 1832–36. VIII. 277–295). Az örökváltság november 10-én került napirendre, s ellenzékiek sora, Kölcsey, Deák, Klauzál, Ghéczy Péter érvelt a korábbi határozat mellett (OgyT. 195. b., OgyT. 196. a.; OJK 1832–36. IX. 174–251). A személynök a királyi választ támogatta és az alkotmány sértetlensége, az ősiség, a nemesi birtokbírhatás, a fiscus öröklési joga mellett érvelt. A szavazáskor 25 megye 16 ellenében az országos határozat mellett adta le voksát, 8 pedig nem szavazott. A szeptember 27-i voksoláshoz képest már látható a változás. Volt öt olyan megye, amely az előző alkalommal az örökváltságot támogatta, de most nem szavazott, három pedig megelőzően elfogadta a királyi választ, most viszont nem szavazott. Tehát ezek figyelembevételével kell értelmeznünk a szavazás kimenetelét. Újjonnan három megye, Moson, Pest és Verőce fogadta el a királyi választ, ők az előző szavazáskor még az országos határozat mellett voltak, Bereg és Vas nem szavazott szeptember 27-én, de most ők is a leiratot fogadták el.¹³

A főrendek november 17-én tárgyalták az örökváltságot. Egyedül gróf Pálffy Fidél tárnokmester szólalt fel, aki fájlalta, hogy az alsótábla nem tudja megváltoztatni korábbi döntését, és a királyi válasz ellenére is pártolja az ügyet. Kossuth megjegyezte, hogy az ülés előtt tartott magántanácskozáson báró Vay Miklós és gróf Károlyi Lajos az alsótábla határozatát támogatta (OgyT. 198. b.). Károlyi az 1834. szeptember és december közötti időszakban csak ezen az ülésen vett részt (OgyT. 198. b.).

A felsőtábla elutasító leirata után újrakezdtek a tárgyalásokat, a november 27-i kerületi ülésen került sor a következő voksolásra. 23 megye 19-cel szemben még támogatta az örökváltságot (OgyT. 200., 201.). Kossuth feljegyezte, hogy a november 10-i ülés óta három megye, Baranya, Heves és Csongrád megváltoztatta az utasításait, és ez a három voks elveszett, de a szavazás részletezésével adós maradt. Csongrád megye ezen a szavazáson már nem támogatta az örökváltságot (Pajkossy 1996: 1195). Kossuth a december 1–3. közötti ülésekről szóló tudósításában már Krassó megyéről is azt írta, hogy megváltoztatta az utasítását, és a királyi választ fogadta el (OgyT. 201.).

Ilyen előjelek után következett az utolsó, december 10-i szavazás, amelyen 25 megye 22 ellenében a királyi választ fogadta el.¹⁴ A Kossuth által

jelzett három megye már nem támogatta az országos határozatot, öt megye pedig, Abaúj, Győr, Torna, Ung és Pozsega, amely a november 10-i szavazáson nem szavazott most szintén a királyi választ fogadta el. Bihar és Zemplén megyék, amelyek a korábbi voksoláson nem szavaztak, most támogatták az örökváltságot. Hont megye, amely korábban szintén az országos határozat mellett volt, most nem voksolt.

Az ellenzék a december 10-i ülésen a vita utolsó perceiben is az örökváltság mellett fejtette ki érveit. Azonban volt két követ, akiknek beszéde nem közvetlenül a tárgyról szólt, hanem utasításuk tartalmát boncolgatták. S. Sándor Pál szerint Klauzál a megváltozott utasítás „*pongolya*” fogalmazását akarta kihasználni reformnézetei védelmében (S. Sándor 1948: 103). Kossuth a november 27-i szavazás kapcsán közölte, hogy Csongrád megyének a november 10-i szavazást követően megváltozott az utasítása, amivel inkább Klauzál eljárását támasztotta alá (OgyT. 200., 201.). Kászonyi Dániel visszaemlékezésében azt írta, hogy „*olyanok is voltak, kik szabadelvű utasításaikkal ellentétben szavaztak és a kiknek követtársaikkal ellentmondottak, mint Klauzál Gábor Bene Józsefnek Csongrádból [...]*” (Kászonyi 1885: 530). Kászonyi szerint az utasítás az örökváltságot fogadta el, és Bene értelmezte másképp azt.

Tanulmányom központi kérdése a két követ között lezajlott polémia, ezért a történetek rekonstruálásához szükségesnek tartom a követek beszédeinek ismertetését és értelmezését. A december 10-i ülésen előbb Bene szólalt fel, aki – miután kinyilvánította szavazatát – kötelességének tartotta, hogy felolvassa az örökváltságra vonatkozó pótutasításait, hogy a jelenlévők eldönthessék: „*vallyon változott e' a Királyi Válasz kihirdetése után Küldőinek utasítása, vagy sem?*” (OJK 1832–36. IX. 421). A kérdésre adandó válasz egyértelmű, de Bene szempontjából az a legfontosabb, hogy mikor változott az utasítás, hiszen ez a két csongrádi követ közötti vita kulcsmomentuma. Az instrukció megváltozásáról tudtak a diéta résztvevői, de arról, hogy az mikor történt, nem feltétlenül volt pontos ismeretük. Bene előadta a resolutio utáni – szeptember 9-i keltezésű – első olyan pótutasításuk részleteit, amely a kérdéses pontra vonatkozott. „*Az 5-ik Czikkely 1-ső §-ára nézve a' Királyi Válasz olly módosítással fogadathatik el, hogy az érintett egyezések soha sem urbarialis, hanem egyedül törvényes per utján (via juris) semmisithessenek meg, a' 2-ik §-ban ezen szavak után: jura nihilominus Curialia, Regalia szerkesztessenek bé ezen szavak: allodialia*” (OJK 1832–36. IX. 421). Felolvasta azt a részt is, amelyben úgy rendelkeztek küldői, hogy azon pontok esetében, ahol nem tesznek észrevételt, ott az országos határozatot kell támogatniuk.

Bene úgy érvelt, hogy az allodialia szó hozzáadása módosítás, amiből „*azt gondolta, hogy az utasítás a' javallott Törvény ellenére, a' Királyi Válasz foglatját pártolja [...]*” (OJK 1832–36. IX. 421). Számára sem lehetett teljesen egyértelmű a pótutasítás szövege. Az V. törvény tervezetének 1. §-a elé írtakat, hogy a királyi választ kell elfogadni, a 2. §-ra is értette.

Véleményét megerősítette a megyétől november 19-i keltezéssel érkezett pótutasítás szövege, amely az adott §-ra vonatkozott, és amiben egyértelműen kijelentették, hogy a királyi választ kell elfogadni. Bene tehát már a szeptember 9-i instrukciót is úgy értelmezte, mint ami elutasítja az örökváltságot, s annak megerősítését látta a novemberi pótutasításban. Beszédének volt egy másik része is, amely nemcsak a jegyzőkönyvben, hanem az Országgyűlési Tudósításokban is fennmaradt. A jegyzőkönyv szerint azzal a céllal olvasott fel a pótutasításokból, hogy a követek „*eredeti tiszta kútforrásból*” ismerjék „*a' különböző előadások okait*” (OJK 1832–36. IX. 421). A Tudósítások ezt így közölte: „*És mintahogy ama véleményi és szavazati különbözőségnek, melly megyéje részéről e tárgyra nézve itten kimondatott*” felolvasva utasításait, „*hogy ebből, mint eredeti kútforrásból merithessék Csongrád vármegye követei különböző szavazatának okát*” (OgyT. 203. b.).

Míg a jegyzőkönyv különböző előadásokról, addig a Tudósítások különböző véleményről és szavazatról emlékezik meg. Azonban sem egyik, sem másik nem következett be a rendelkezésünkre álló források szerint, ha az előadásokat és a véleményt az országgyűlésen elhangzott beszédeként értelmezzük. A leirat kihirdetése után három olyan ülés volt, ahol szavaztak az örökváltságról, a szeptember 27-i és a november 27-i kerületi ülések, valamint a november 10-i országos ülés. Szeptember 27-én Csongrád az országos határozatra szavazott, de ezen az ülésen Bene József nem volt jelen, mert hazautazott, Klauzál pedig nem mondott beszédet (Bene hazautazásáról OgyT. 172.; a szeptember 27-i kerületi ülésről OgyT. 183.). A november 10-i országos ülésen mindketten jelen voltak, de csak Klauzál szólalt föl, és szavazott az országos határozat mellett, Bene viszont nem tett semmit (OJK 1832–36. IX. 178–180.; OgyT. 195.). November 27-én a kerületi ülésen Kossuth nem jegyezte föl a szavazást részletesen, de tudjuk, hogy Csongrád az örökváltság ellen voksolt (OgyT. 200., 201.; Pajkossy 1996: 1195). Így a két csongrádi követ konfliktusa nem az országgyűlés nyilvánossága előtt alakulhatott ki és játszódott le.

Klauzál a szeptember 9-i pótutasítást máshogy értelmezte (OJK 1832–36. IX. 440–442). Először az alaputasítás vonatkozó részeit ismertette a december 10-i ülésen, ami úgy rendelkezett, hogy a jobbágyok terheik örökös megváltása mellett telküket is megválthatják. Ezután a szeptember 9-i pótutasítás bevezető részéből idézett, amely arra vonatkozott, hogy a megye a felirat nagyobb részét továbbra is pártolja, „*nem vélvén czélerányosnak, és megegyeztethetőnek annak tartalmátul* [t. i. az alaputasításnak] fontos, és a' jobbágyoknak mind eddig czélba tett boldogításokat foganatosabban eszközölhető okok nélkül eltávoloztatni [...].” (OJK 1832–36. IX. 441). Szerinte a pótutasításban pontosan le van írva, hogy mit kell elfogadniuk, az V. törvénycikk 2. §-nál csak az „*et allodialia*” módosítást iktatták be. Biztos volt abban, fejtegette, hogy neki a határozatot kell támogatnia, amíg meg nem kapta a november 19-i pótutasítást. Idézte a pótutasításból az V. törvénycikk 5. §-át,

amely az örökvltsági szerzödések megvizsgálására vonatkozott, s felvetette, hogy ezek alapján miért hagynák ki az önkéntes örökvltságot a 2. §-ból, ha máshol rendelkeznek annak megvizsgálásáról. „*A 4^{ik} nemkülönbén az 5^{ik} §-ra nézve elfogadtathatik a Királyi Válasz, oly mód, hogy az utóbbinak rendelkezése a fentebbiekhez képest szintén a' tökéletes és örökös kiváltságot tárgyzó egyezésekre is kiterjesztessen, és ez itt különösen kifejeztessen.*” (OJK 1832–36. IX. 441.; Vö. 1834. szeptember 9-i pótutasítás MNL OL A45. Act. praes. 1834:1700.).

Klauzál és Bene szavaiból arra következtethetünk, hogy a pótutasítás nem volt pontos, különösen az „*allodialia*” betoldás fontosságát értékelték eltérően. Klauzál beszédéből az is kiderül, hogy Bene levélben és szóban is próbálta őt meggyözni a saját igazáról, de sikertelenül. A megyei közgyűlés is kiemelte az utasítás homályosságát, s nem vonták azért felelősségre, hogy attól eltérően szavazott. Klauzál beszédében arra is kitért, hogy az alsótábla többsége elfogadta azokat az érveket, amelyekkel alátámasztotta a korábbi országos ülésen tett szavazatát.

A kialakult vita középpontjában tehát a november 10-i ülés állt, ezért vizsgáljuk meg, hogy mi történt azon az ülésen, miként adta le a vitatott szavazatát Klauzál, és milyen körülmények között és miért hallgatott Bene. Az ülés elején a személynök ismertette a *resolutio* vonatkozó tartalmát, majd előadta az örökvltság ellenes érveket (OJK 1832–36. IX. 174–176). Zólyom megye követe után, aki csak szavazatát adta le, Klauzál szólalt fel. Beszédében először rögzítette, hogy a királyi haszonvételek nem képezhetik az örökös megváltás tárgyát, majd pótutasítását követve kijelentette, hogy a kuriális földek mellett az *allodiális* területek se legyenek az örökvltság tárgyai. Azaz elhatárolta a nemesi birtok és a jobbágytelek bírhatását, és csak az utóbbinak a jobbágyok birtokába juttatását támogatta. Hangsúlyozta, hogy a jobbágytelek tulajdonának megszerzése nem sérti a földesúri tulajdont. Beszéde második részében az előlülő észrevételeire reagált, hogy ebbe a munkálatba beletartozik az örökvltság, mert már korábban is rendelkeztek róla, hogy a jobbágytelek megvásárlói viseljék annak közterheit. Ha arról lehetett itt törvényt alkotni, akkor lehet a jobbágyok felszabadulásának módjáról is. Cáfolta azt is, hogy az örökvltság az ősiséggel ellentétben állna, példaként a régi úrbér behozatala előtt kötött vltsági szerzödésekre utalt. A *fiscus* feláldozhatónak vélte a nemzeti előrehaladásért, arra hivatkozva nem lehet a megváltást tiltani. A birtokos nemességet sem látta veszélyeztetve a törvényjavaslat által, szerinte a megváltás bizalmat gerjesztene a földesurak iránt, s ott ahol, bizalom van a nemesség, a kormányzat és az ország többi lakosai között nem kell veszedelemtől tartani (OJK 1832–36. IX. 178–180).

Szavaira a személynök reagált, aki a *fiscus* és a jelen törvényjavaslat összeférhetlenségét hangsúlyozta (OJK 1832–36. IX. 180). Klauzál beszédének egyes elemei a többi követnél is megjelent,

Kölcsey is kijelentette, hogy a kormánynak csak a vagyontalan néptől van félnivalója és a bizalmat is hasonlóan fontosnak tartotta (OJK 1832–36. IX. 185., 187.; Csanád megye követe: OJK 1832–36. IX. 244–245). A legfontosabb jogi érveket Deák hangoztatta, amikor az *incapacitas* és az *ősiség* hibás értelmezésére hívta fel a figyelmet. Szerinte a megváltási tervet mellett is fennmaradna a földesúr és jobbágy közötti jogi kapcsolat, amivel megint csak azt támasztotta alá, hogy az örökvltság a szóban forgó úrbéri munkálatba tartozik (OJK 1832–36. IX. 192–194). Klauzál ezen az ülésen az országos határozatra adta le voksát, annak ellenére, hogy Bene nem értett vele egyet, szemben ült vele, végighallgatta Klauzál beszédét és nem tett semmit.¹⁵

Két megye követe is utalt arra voksa leadásakor, hogy személyes meggyözödése és utasítása között ellentét van. Torontál megye követe kedvetlenül bár, de kötelességből a királyi választ fogadta el.¹⁶ Nyitra megye második követe egyetértett a szepesi második követ érveivel, de nem szavazhatott vele azonosan, mert „*szent kötelességének tartja utasítását követni*” (OJK 1832–36. IX. 238). Klauzál beszédében nincs arra utalás, hogy utasítása számára nem lenne egyértelmű, vagy hogy annak ellenére szavazna. Az a pótutasítás, amely rögzítette, hogy a királyi választ kell elfogadnia november 19-én kelt, és azt, a következő november 27-i kerületi ülésen történt szavazáskor kellett érvényesítenie. Miután november közepén a főrendek visszautasították az alsótábla örökvltságot tartalmazó feliratát, újra szavaztak róla ezen az ülésen. Viták már nem voltak, csak a szavazás tényét rögzítette Kossuth (OgyT. 200., 201.).

Témánk szempontjából fontos a következő, december 1. és 3. között tartott kerületi ülésen elhangzott vita (OgyT. 201.). Az úrbéri kihágásokkal kapcsolatos törvényjavaslatra adott főrendi válasz szerint a tábla megrémült annak tartalmától. Klauzál felszólalásával indult polémia a december 10-i országos ülésen is folytatódott. Beszédében a főrendek rémületének okát fejtegetve, azt vetette fel, hogy a megyékben megpróbálnak egyes embereket befolyásolni, s azáltal elérni, hogy nekik kedvező utasítások szülessenek. Több megye követe is reagált szavaira, cáfolva vagy megerősítve azokat. Szluha Imre, Fejér megye követe szerint a törvényhatóságokat a saját meggyözödésük és nem a főrendek akarata befolyásolja utasításaik elkészítésekor. Péchy Ferenc Pest megye követe sem feltételezte azt, hogy az egyes megyék nem fontolják meg utasításaikat (OgyT. 201.). Hasonlóan vélekedett a baranyai Siskovics is. A kialakuló konfliktusban Deák kelt Klauzál védelmére, azzal hogy ő csak egyes emberekről beszélt. Deák szerint, ha egy nagy tekintélyű ember kísértetet kiált, akkor sokan, anélkül, hogy látnák, elfogadják azt, és nem bizonyosodnak meg annak valóság tartalmáról. Klauzál ezt követően újra felszólalt, hangsúlyozva, hogy ő nem egy egész törvényhatóságot vádolt, hanem olyan embereket, akiknek befolyásuk van az utasítások készítésére. Szavait félreértették, mert csak azt kérdezte, hogy van-e a főrendeknek befolyása az instrukciók készítésére, mire választ nem kapott, de „*elég szomorú feleletet ad erre a kérdésre a tapasztalás*” (OgyT. 201.).

Valószínűleg saját tapasztalatára utalt, hiszen ekkor már tudta, hogy a következő országos ülésen az örökvláságot nem támogathatja. Felszólalásával tehetetlenségét és felháborodását is kifejezhette. Bezerédj István december 4-én Csapó Dánielhez írt levelében olvashatjuk, hogy Klauzál „*staféta által igyekezett*” megváltoztatni pótutasítását, mint tudjuk, sikertelenül (Bodnár–Gárdonyi 1918: I. 310). A vitában Péchy és Siskovics hevesen reagált Klauzál szavaira, aki azt állította, hogy adatai vannak a befolyásolásra, azonban további részleteket nem közölt (OgyT. 201.). Siskovics az országgyűlésen kezdetben az ellenzékkel tartott, majd eltért ellenzéki utasításaitól, amiért a kormány 1836-ban királyi tanácsosi, később zempléni főispáni címmel jutalmazta. Péchy is ellentétbe került haladó szellemű utasításával, elvesztette küldői bizalmát, aminek következtében Pest megye visszahívta (Pálmány 2011: I. 247., 1079.; Völgyesi 2016: 35; Völgyesi 2017: 106).

A kialakult vitában hat megye követe vett részt, Klauzál és Deák egymást támogatva, hozzájuk csatlakozott a Somogy megyei követ, Somssich Miklós, velük szemben Péchy, Siskovics és Szluha állt. A hat megye közül kettőnek, Csongrádnak és Baranyának a szavazata a december 10-i ülésen változott meg a korábbiakhoz képest, Pest megyéé pedig a november 10-i ülésen. Az utolsó szavazáson mindhárman elfogadták a királyi leiratot. Siskovics annak ellenére, hogy tagadta a főrendi befolyást, megyéjében az egyértelműen kimutatható volt. Baranyában maga a személynök és Majláth Antal tett lépéseket az utasítás megváltoztatására, utóbbi Répás Lipótot, Siskovics követtársát kereste meg, aki akkor a megyében tartózkodott, a kancellár pedig a helyettes alispánhoz fordult hasonló céllal (Pajkossy 1996: 1192). Siskovics is tudta már ekkor, hogy a következő alkalommal, korábbi szavazatukkal ellentétesen a királyi választ kell támogatniuk. Mivel Siskovics és Somssich Pongrác, a személynök rokoni kapcsolatban álltak, kérdéses, hogy nem volt tudomása arról, hogy mi történt a megyéjében.

A vita tárgyát képező főrendi, főispáni befolyás kérdése a december 10-i országos ülésen ismét szóba került. Az ülés kezdetén, miután a személynök elismételte érveit a királyi leirat mellett, rögtön Bene szólalt fel, aki a királyi leiratot támogatta (OJK 1832–36. IX. 421–422). A november 10-i és a november végi, december eleji események ismeretében érdekesebb, hogy miért tartotta Bene olyan fontosnak, hogy rögtön az ülés elején leadja szavazatát és megtámadja Klauzált. Lehetségesnek tartom, hogy a korábbi kerületi ülésen Klauzál által elhangzott vádak vezettek oda, hogy Bene ezt megtegye. Azzal, hogy már az ülés elején szavazott, behatárolta Klauzál mozgásterét. Ha követtársa az utasítással szemben akart volna szavazni, azzal is csak neutralizálta volna a megye szavazatát. Klauzál azonban követte utasítását és ő is elfogadta a leiratot. Ballagi feljegyezte, hogy ez némi megütközést keltett elvbarátai között, azt feltételezték, hogy inkább negligálja megyéje szavazatát, semmint korábbi utasítása ellenére szavazzon (Ballagi 1897: 341).

A jegyzőkönyv nem tartalmazza, de Kossuth feljegyezte, hogy Klauzál azzal indokolta szavazatát, hogy „*küldői újlag felszólítatva, a resolutio következtében adott utasításokat más értelemben magyarázzák*” (OgyT. 203.). Utasításának megváltozását külső befolyással magyarázta, kijelentésével saját álláspontját is védte, miszerint az utasítás csak később, november 19-én változott meg, előtte viszont nem volt egyértelmű, ami lehetővé tette számára, hogy az örökvláság mellett foglaljon állást. Ezzel arra is utalhatott beszédében, hogy megyéjét felszólították utasítása megváltoztatására. Az előző kerületi ülésen, miként arról már szó volt, Klauzál azt mondta, hogy adatai vannak a főrendi befolyásolásról, de konkrét bizonyítékokkal sem akkor, sem később nem állt elő.

A főrendi, főispáni befolyásról korábban kezdődött vita ezen az ülésen még erőteljesebben folytatódott, a beszédek jelentős része foglalkozott vele, s két követ a Klauzál–Bene konfliktust is érintette.¹⁷ A trencsényi Marczibányi Antal szerint a csongrádi követek konfliktusa nem tartozik az országgyűlésre, de biztos volt abban, hogy mindkét követ képes lesz tetteivel elszámolni a megyéje előtt (OJK 1832–36. IX. 425–427.; OgyT. 203.). Török Gábor, aradi követ részletesen kifejtette véleményét, mert ő is hasonló helyzetbe került követtársával, Aczél Antallal. Beszédében hangsúlyozta, hogy ha ő az utasítás értelmezésében követtársával ellenkező véleményen lenne, akkor megpróbálná meggyőzni saját igazáról, ha az nem sikerülne, akkor meggyőzné arról, hogy ne szavazzanak. Ha követtársa mégis szavazna és nem úgy, ahogy szerinte kellene, akkor inkább semlegesítené megyéje szavazatát. Bene viszont nem tett semmit november 10-én, ezzel arra utalt Török, hogy tulajdonképpen Bene nem teljesítette követi kötelességét (OJK 1832–36. IX. 455.; Az aradi követek konfliktusáról S. Sándor 1948: 104.; Kászonyi 1885: 530).

A megváltozott utasítások és a főispáni befolyás ügyében összesen tizennyolc megye követe szólalt fel. Hét megye, Békés, Trencsén, Zala, Bars, Arad, Csongrád és Sopron küldötte elismerte a kormányzati ráhatást az utasítások megváltoztatására, míg tizenegy megye, Liptó, Esztergom, Baranya, Szepes, Sáros, Krassó, Árva, Máramaros, Gömör, Pest és Torontál vitatta azt.¹⁸ Deák azt mondta, hogy a praesidialisok kapcsán már egy megye panasszal élt, és ha bizonyítékok lesznek, akkor cselekedni fognak (OJK 1832–36. IX. 470–472). Lehetséges, hogy Klauzálra utalt, hiszen rajta kívül más követ nem emlegetett bizonyítékokat. A személynök nem értett egyet a követek által felhozott vádakkal, a megyéket függetlennek mondta, amelyek utasításait teljes szabadsággal „*adják és adhatják*” (OJK 1832–36. IX. 455). Szerinte a főispáni befolyás törvényes alapon nyugszik, ők az országgyűlés ideje alatt is megjelenhetnek a megye közgyűlésein. Ez megtörtént Csongrádban is, 1835-ben tisztújítást tartottak Károlyi Lajos elnökletével (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1835:1115.).

A felszólaló követek között volt olyan, Krassóé és Baranyáé, akiknek utasítása az ülést megelőzően változott meg, de mégsem ismerték el a főispáni befolyást. Az örökváltság támogatói közül Szepes és Sáros követei sem ismerték el a befolyásolást. A kormányzati befolyást elismerők között csak Csongrádnak változott meg az utasítása, a többi megye az örökváltságra szavazhatott.

Az örökváltság kapcsán nem csak Klauzál és Bene, hanem Sopron megye követei, Nagy Pál és Niczky József között is nézeteltérés alakult ki. Nagy Pál a november 10-i ülésen a váltság mellett tartott beszédet, majd a november 27-i ülésen távollétében követtársa mégsem támogatta azt, de nem is szavazott a váltság ellen, voksát az országos ülésre tartogatta. Azonban a december 10-i ülésen nem szavazott Nagy Pál ellen, Sopron megye szavazata ismételen a váltságot támogatta, utasításukról nincs információnk (OJK 1832–36. IX. 199–203., 445–450.; OgyT. 201.). Titkosrendőri jelentések szerint az aradi követek, Aczél Antal és Török Gábor között is hasonló konfliktus támadt, mint Klauzálék között. Az értelmetlen utasítást Aczél a királyi válasz mellett, követtársa ellene magyarázta (S. Sándor 1948: 104). A köztük lévő ellentét nem befolyásolta szavazataikat, nem semlegesítették egymást, Arad végig az örökváltság mellett voksolt. Hozzájuk hasonlóan vita volt Jakabfalvy András és Ragályi Tamás tornai küldöttek között is (Uo.). Torna november 10-én nem szavazott, egy hónap múlva viszont a váltság ellen foglalt állást.

A csongrádi követek szeptember 9-i pótutasításának örökváltságra vonatkozó része pontatlanul lett megfogalmazva, így lehetőséget adott a követeknek, hogy saját felfogásuk szerint magyarázzák azt. A pótutasítás többi része pontosabb volt, de voltak benne olyan pontok, ahol nem rögzítették egyértelműen, hogy mit kell elfogadni. Az utasítások megszabták a követek mozgásterét, de mint láttuk nem egyedülálló az, ha egy megye követei között ellentét feszül az utasítások értelmezése kapcsán. Az utasításokat a megyei közgyűlések által kijelölt bizottság fogalmazta meg. Tanulmányom második részében Csongrád vármegye közgyűléseit és politikai életét vizsgálom meg a kérdéses időszakban.

A vármegye

A Bene József és Klauzál Gábor közötti ellentét és a diétán lezajlott események a megye közönsége előtt is ismert volt a követjelentésekből. Az utasítás megváltoztatása körül kialakult feszültség a megye közeleti viszonyaiban gyökerezett. Az országos bizottsági munkálatok megyei véleményezése során az úrbérrel foglalkozó csongrádi küldöttség haladó szellemiségű tervezetet készített. Azt javasolták, hogy a jobbágy az úrbéri tartozásokról örökre szerződhessen földesurával, de amellett tegyék lehetővé, hogy a jobbágy a telek tulajdonát is megszerezhesse. A küldöttség a telki haszonvétele szabad adás-vétele mellett az úrbéres telek tulajdonjogát is biztosítani akarta a jobbágyok számára (Völgyesi 2002: 80., 83.;

Barta 2006: 29).¹⁹ Völgyesi Orsolya felhívja a figyelmet arra, hogy a megyei javaslatok értékelésénél mérlegelni kell, hogy azokban a földesúri szolgáltatásokkal kapcsolatos örökös szerződések évente fizetendő összeget állapítanak meg, vagy egy olyan általános összeg fizetését rögzítik, amellyel a jobbágy egy összegben, örökre megválthatja magát. Csak az utóbbi esetben beszélhetünk arról, ami az országgyűlésen megfogalmazott önkéntes örökváltság tervezetként vált ismertté. A csongrádi javaslat nem használja és nem is írja körül pontosan az önkéntes örökváltság fogalmát (Völgyesi 2002: 85).

Károlyi Lajos főispán az operátumok közgyűlési tárgyalását mindenképpen össze akarta kapcsolni a követválasztással, remélve, hogy a király hamarosan összehívja az országgyűlést. Szándékáról hivatalosan értesítette Babarczy Imre alispánt, majd írt ügyvédjének, Jakó Istvánnak, hogy „*diplomatice*” hasson Babarczyra, hogy a kívánsága szerint járjon el (MNL OL P398. Károlyi család nemzeti levéltára. Missiles. 35306. Károlyi Lajos Jakó Istvánhoz írt levele. (1832. 06. 16.)). A következő negyedéves gyűlésen 1832. szeptember 10-én szerette volna mindkét ügyet elintézni személyes jelenléte mellett. Az operátumok megvitatása és a követek megválasztása mégsem egy közgyűlésen történt. Az előbbire valóban sor került szeptember 10-én, de Károlyi távollétében. A közgyűlési jegyzőkönyv szerint a király sürgette az operátumok tárgyalását, így azt nem halaszthatták későbbre (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1832:864.). Károlyi terve nem valósult meg, a követeket november 20-án, a főispáni helytartó jelenlétében választották meg, és kijelölték a követutasítás kidolgozásával megbízott küldöttséget is (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1832:1139.). Elnöke az alispán, tagjai Hajnik János mindszei plébános, Dobossy Lajos, Klauzál Imre, Vidovich Mihály, Szabó László táblabírók, Kárász Benjámín, Müller Ignác és Horváth Lajos főszolgabírók, Nagy Ferenc, Kiss Dániel főügyészek és Kárász István aljegyző lettek.

Az utasítás alapvetően haladó szellemű volt, ragaszkodtak az országos bizottsági munkálatok tárgyalásához, ugyanakkor a nemesi jogok védelmét is hangsúlyozták. Rögzítették, hogy a követek minden fontos tárgyban kérjenek pótutasítást (Zsilinszky 1900: III. 20–23). Az alaputasítás a rendszeres bizottsági munkálatok tárgyalására vonatkozóan olyan általános alapelvet rögzített, miszerint a vitatások során a „hellyesebb javallatoknak elfogadását nem gátolhatják” (1834. augusztus 26-i pótutasítás, melyben utalás van az alaputasítás tartalmára vonatkozóan. MNL OL A45. Act. praes. 1834:1700.). A pótutasítások többsége még nem ismert. A számunkra fontos instrukciók közül az 1834. augusztus 26-i és a szeptember 9-i pótutasítás szövege áll rendelkezésre (MNL OL A45. Act. praes. 1834:1700.). Ha összevetjük az alaputasítás és a szeptember 9-i pótutasítás kidolgozóit, akkor azt látjuk, hogy a bizottság létszáma és összetétele is változott, az előbbiben tizenketten, utóbbiban nyolcan vettek

részt. A pótutasítás megalkotói közül öten már az alap instrukció készítésében is közreműködtek, Dobossy Lajos, Vidovich Mihály, Szabó László, Müller Ignác és Kárász István. Új tag lett Mericzay Antal plébános, Gosztonyi Sándor táblabíró és Beliczay Pál esküdt, az elnök Dobossy Lajos volt. Még nem ismert, hogy az egyes tagok milyen szerepet játszottak a testületi vélemény kialakításában. Azonban feltételezhető, hogy személyes kapcsolatban álltak a főispánnal, valószínű, hogy Károlyi rajtuk keresztül érvényesítette befolyását. A Jakó Istvánhoz írt levél is bizonyítja, hogy főispáni tevékenységét nemcsak hivatalos úton, hanem magánúton, alkalmazottain keresztül is kifejtette.

A követeknek kötelességük volt 15 naponként jelentést küldeniük a megyének a diétai eseményekről (Zsilinszky 1900: III. 23). Az általunk tárgyalt időszakból nyolc követjelentésről tudunk, ezek közül kettőnek csak a közgyűlési jegyzőkönyvben van nyoma, a többi azonban ismert. A jelentések keletkezéséből látható, hogy nem 15 naponként, hanem rövidebb időközökben keletkeztek.²⁰ A jelentések felét Klauzál, Bene szeptemberi és október eleji távollétében egyedül, másik felét követtársával együtt küldte el. A jelentéseket a szeptember 9-i, a november 19-i és a december 1-i közgyűléseken rögzítették a jegyzőkönyvben. A jelentések szűkszavúak, röviden beszámolnak a tárgyalt törvényjavaslatokról, illetve mellékelik az egyes törvénytervezeteket.

Egyetlen hosszabb terjedelmű jelentés van, amelyet Klauzál Gábor írt, szeptember 1-én, a királyi válasz kihirdetése után, s ahhoz csatolta a resolutio nyomtatott szövegét is (MNL CsML SZL IV. A. 3. b. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlés Iratai 1834:1371.). Ebben részletesen beszámolt a tized megváltásával kapcsolatos törvénycikkekről, majd rátért a királyi válaszra, s hosszasan taglalta, hogy továbbra is utasításának megfelelően arra törekszik, hogy „a Váltás díjának egyszeri letételével, a Jobbágyi tartozások eránti örökös szerződésekre való léphetést meg engedő” törvény megszülessen.²¹ Hangsúlyozta, hogy ez milyen jó hatással lesz a nemzeti ipar fejlődésére, valamint azt, hogy ez már az örökös tartományokban régóta megvalósult. Bízott benne, hogy az újabb felírás után majd az uralkodó is elfogadja az örökváltság melletti érveiket. Jelentésében nem kért az örökváltsággal kapcsolatban pótutasítást, hanem közölte, hogy ő következetesen kitart korábbi véleménye és szavazata mellett. Pótutasítást kért azonban a nádlás és a legelőelkülönítés kérdésében. Végül engedélyt kért arra, hogy a hónap végén, feltehetőleg Bene visszaérkezése után hazautazzon Csongrád megyébe. Erre nem került sor, az okát nem ismerjük.

A szeptember 9-i közgyűlésen jelölték ki azt a nyolc tagú bizottságot, amely véleményezte a resolutiot, s egyben kiadta a szükséges pótutasítást (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1834:965.). Ekkor keletkezett az első olyan instrukció, amely a királyi válasz után meghatározta, hogy miként kell a követeknek az

örökváltság kérdésében szavazniuk. A következő közgyűlésen, november 19-én, egy újabb pótutasítás készült, amikor a megye számára világos lett, hogy követeik közt vita támadt az előző pótutasítás tartalmáról (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1834:1277.).

A közgyűléseket rendszerint az első alispán, Babarczy Imre elnökletével tartották, azonban a szeptember 9-i generalis congregatiót nem ő, hanem a másodalispán, horgosi Kárász Benjámín vezette le. A másodalispán sokkal haladóbb elveket vallott, mint Babarczy, ezt mutatja a Klauzállal közösen beadott javaslata is az országos bizottsági munkálatok megyei véleményezése kapcsán (Barta 2006: 28. A beadott javaslat teljes szövege: Dobos 2009: 9–16). A december 1-i közgyűlésen Babarczy betegsége miatt nem tudott részt venni, s emiatt lemondását fontolgatta, amit Károlyi Lajossal is közölt. A jelenlévők azonban nem fogadták el (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1834:1304.). Babarczy az 1835. augusztus 31-én megtartott tisztújításig hivatalban maradt, amikor jelezte, hogy betegsége miatt nem indul újra az alispáni tisztségért (Kaszap 1835: 4–5).

A jegyzőkönyvben a november 19-én kelt pótutasítás magyarázatát is rögzítették (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1834:1305.). Babarczy kijelentette, hogy csak kötelességét teljesítette, mert Károlyi Lajostól november 15-i keltezéssel kapott egy levelet, amelyben a követek közötti ellentétéről volt szó. A két követ külön-külön is tájékoztatta őt. Károlyi Lajos ekkor Pozsonyban tartózkodott, november közepén megjelent a főrendek ülésén (OgyT. 198. b.). Babarczy nyilatkozata egyfajta magyarázkodásnak is tekinthető, amivel megindokolta álláspontjának megváltozását. Az alispán viselkedése konfliktuskerülő személyiségre utal, ezt erősíthette életkora és betegsége is. Károlyi főispáni tevékenységéről nem rendelkezünk elegendő információval, de levelezéséből az derül ki, hogy nyomon követte megyéje eseményeit.²² Titkosrendőri jelentések szerint Károlyi az országgyűlés alatt a Klauzál testvérek befolyása miatt a balközéphez tartozott (Pálmány 2011: I. 200). A jelentés tartalmát fenntartásokkal kell kezelni. Nem tartom valószínűnek, hogy akkora befolyással lettek volna Károlyi Lajosra Klauzálék. Klauzál Imre által Károlyihoz írt ismert levelek csupán gazdasági ügyekről szólnak, politikai ügyekről és az országgyűlési eseményeiről nem esik bennük szó.²³

A megyei események rekonstruálása további kutatást igényel. Az nem zárható ki, hogy mindkét követ igyekezett a maga nézeteinek megfelelő utasítást kérni a megyétől, s ezért személyesen vagy levelekkel hatni a közgyűlési résztvevőkre. Bene szeptemberben Csongrád megyében tartózkodott, az egyik titkosrendőri jelentés szerint „a felséges érdekekért nem csak az orsz. üléseken, hanem azon is működött, hogy a vm.-től jó utasítást eszközöljön ki – különösen az V. és a VIII. úrbéri tc.-ek ellen” (Pálmány 2011: I. 819). Klauzál, ahogyan azt már említettem,

futár által küldött levéllel, vagy levelekkel próbálta a már megváltozott utasítást visszaváltoztatni (Bodnár-Gárdonyi 1918: I. 310).

Kölcsey Ferenc Klauzállal ellentétben személyesen igyekezett megváltoztatni a pótutasítást, elutazott Nagykárolyba, hogy ott a közgyűlésen rábírja a nemességet a pótutasítás visszavonására.²⁴ Instrukciója szintén novemberben változott meg, de Kölcsey nem járt sikerrel, ezért követtársával együtt lemondott (Pajkossy 1996: 1193). Klauzállban is felmerült a lemondás gondolata, mert azt feltételezte, hogy elvesztette megyéje bizalmát. Zsilinszky azt írja, hogy a megye és az alispán is írt Klauzállnak, hogy biztosítsák töretlen bizalmukról (Zsilinszky 1900: III. 24). A közgyűlési jegyzőkönyvben azonban csak a megye által írt levélről tesznek említést (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1834:1305.).

A megye Bene és Klauzál konfliktusát a pótutasítással lezártak vélte, azonban kettőjük viszonya a későbbiekben sem lett jobb. Zsilinszky feljegyezte, hogy a megye Wesselényi ügyét követeinek pártfogásába ajánlotta, Klauzál ennek megfelelően cselekedett, azonban Bene a kormány pártján állt. A barsi ügyben is ellentét volt közöttük, Klauzál a kormány álláspontját nehezményezte, ezzel szemben Bene nem kifogásolta azt (Zsilinszky 1900: III. 25–27).²⁵ Az országgyűlés után Bene elhagyta a megyét és kormányzati állást vállalt. 1845-ben a Károlyiak támogatásával, mint főispán tért vissza.²⁶ Klauzál és a megyei ellenzék ettől kezdve fokozatosan háttérbe szorult, a folyamat eredményeként az 1847-es országgyűlésre már nem Klauzál, hanem konzervatív unokatestvérét, Babarczy Antalt választották követükké (Zsilinszky 1900: III. 183).

Klauzál és Bene konfliktusának színterét a diéta adta, de mozgásterüket a megyében kiadott utasítás szabta meg. Az itt lezajlott események menetét befolyásolta és befolyásolhatta az alispán és a főispán személye is, tevékenységük mögött gyakran kormányzati megkeresés állt. Tanulmányom harmadik részében a kormányzat szerepét vizsgálom meg.

A kormányzat

Az örökváltságról szóló törvénytervezetet azért engedte át a felsőtábla 1833 novemberében, mert biztosították őket arról, hogy a király nem fogja azt szentesíteni. I. Ferenc, aki minden újítástól irtózott, ennek kapcsán azt mondta Wirkner Lajosnak, hogy az örökváltság által „*egy új, még nem ismert népes osztály létesülne, s ezen gyors változás által könnyen zavarok támadhatnának*” (Wirkner 1879: 71.; Beöthy 1904: 297–298). Wirkner biztosította arról, hogy ez nem fog olyan gyors ütemben bekövetkezni, mivel a jobbágyságnak nincs annyi pénze, hogy megváltsa magát. A király és a kormányzat célja ennek ellenére is az örökváltság elejtése volt.

Wirkner Lajos kancelláriai titkár, Reviczky bizalmasaként többnyire Pozsonyban tartózkodott, s ott igyekezett a kormány számára kedvező helyzetet teremteni. Mivel tevékenysége nem vezetett megfelelő eredményre, ezt mutatta a szeptember 27-i kerületi szavazás, a kormányzat más módon kívánta célját elérni. A kormány úgy akarta megbuktatni az örökváltságot, hogy úgy tűnjék, mintha azt maguk a kezdeményezők vetették volna el (Horváth 1886: I. 392).

Wirkner 1834. október 4-én azt írta Reviczkynek, hogy ha nem akarják elfogadni a törvényt, akkor lépéseket kell tenniük a megyékben az utasítások megváltoztatására (Pajkossy 1996: 1192). Megnevezte azokat a személyeket, akiket céljuk elérésére nyugodtan megkereshetnek az adott megyékben. Reviczky Majláth Antal véleményét is kikérte az ügyben. Végül október 7-én tizenhat megye fő-, illetve alispánjához és Scitovszky János roznányi püspökhöz fordult, hogy a megyék az úrbéri V. tc. 2.§-a és a VIII. tc. esetében a királyi választ fogadják el. A tizenhat megyéből tizenegy volt az örökváltság tárgyában érdekelt (MNL OL A45. Act. praes. 1834:1592.). Vas megyében Niczky János alispánt, Abaújban Komáromy István alispánt, Szepesben Almássy Lajos alispánt, Hevesben Pyrker László egri érseket és főispánt, Csongrádban Babarczy Imre alispánt, Krassóban Gyürky Pál főispánt keresték meg. Mindkét törvénycikkre vonatkozóan Csanádban Tököly Péter adminisztrátor, Tornában Martinidesz László alispán, Győrben gróf Zichy-Ferraris Ferenc főispán, Verőcében Szegedy Ferenc főispán kapott felszólítást. A megkeresett főispánok hosszabb-rövidebb ideig jelen voltak az országgyűlésen (Pálmány 2011: II. 2328–2333). A megkeresettek közül hárman, Niczky, Komáromy, Almássy korábban alsótáblai követek voltak (Pálmány 2011: II. 2341–2342; I. 787–788). Niczky János titkosrendőri jelentésében is olvashatunk arról, hogy azon dolgozott, hogy a megyében megfelelő utasításokkal lássák el a követeket. Ekkor már királyi táblai ülnök volt (Pálmány 2011: I. 1050–1051).

A megkeresett megyék mindegyike támogatta az örökváltságot a szeptember 27-i kerületi ülésen, kivéve Vas megyét, amely korábban sem voksolt mellette. November 10-én azonban közülük Abaúj, Győr és Torna nem szavazott, Verőce pedig elfogadta a királyi választ (OJK 1832–36. IX. 174–251). Ezen esetekben csak a szavazatok változását tudjuk követni, az utasítások megváltozását nem. December 10-én Abaúj, Csongrád, Győr, Heves, Krassó, Torna, Vas és Verőce mind elfogadta a resolutio-t (OJK 1832–36. IX. 419–479). A megkeresések ellenére nem változott Csanádnak és Szepesnek az álláspontja, mivel továbbra is támogatták az örökváltságot. November folyamán Reviczky további négy megyét és szabad királyi városokat keresett meg. Figyelemmel kísérte a korábban felszólított megyék szavazatait, és fellépett azon követekkel szemben, akik nem a megváltozott utasításuk szerint szavaztak (Pajkossy 1996: 1192).

A kormányzat tevékenysége végeredményben sikeresnek mondható. Az utasítások megváltoztatásával az önkéntes örökváltság ügyét ezen az országgyűlésen sikerült elvetniük. Ferenczi Zoltán ügyvélekedett, hogy a szabadelvű reformok sikerét jobban biztosíthatta a követek személyes meggyőződése, mint a megyék utasításai, akik cserbenhagyták követeiket (Ferenczi 1904: I. 114).

Összegzés

A csongrádi követek konfliktusát elvi ellentétük és a pontatlanul megfogalmazott pótutasítás együttesen eredményezte. Vítájuk végén mindketten teljesítették kötelességüket és annak megfelelően szavaztak. Az események rekonstruálása során további kérdések adódnak. Miért hallgatott Bene József a november 10-i országos ülésen? A már ismertett titkosrendőri jelentés szerint a követ igyekezett olyan utasítást kieszközölni, amely alapján a kormányt támogathatta. Szeptemberi otthoni tartózkodása alatt ennek érdekében tehetett lépéseket. Célját ekkor még teljesen nem érte el, de leveleivel hathatott a megye vezetőire, vagy akár azokra is, akik részt vettek az utasítás készítésében. November közepén írt levelében Babarczy Imre alispántól kért magyarázatot (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1834:1305.). Feltételezhetően azért hallgatott a november 10-i ülésen, mert biztos volt benne, hogy az utasítása meg fog változni. Követtársával kialakult személyes konfliktusát a december 10-i szavazáskor az országgyűlés nyilvánossága elé tárta.

Klauzál Gábor a kérdéses időszakban nem járt Csongrád megyében, de magánlevelezése útján kapcsolatban állhatott a megye ellenzéki csoportjával. Országgyűlési beszédében utalt arra, hogy adatai vannak a főispáni befolyásolásról, de arról további részleteket, konkrét bizonyítékokat nem közölt (OgyT. 201.). Nem zárható ki, hogy tudomást szerzett róla, hogy Reviczky kancellár az ő megyéjében az alispánt, tehát Klauzál rokonát kereste meg a kormányzati szándékok érvényesítésének igényével. Babarczy ekkor már idős, beteg ember volt, aki már visszavonulását fontolgatta. De a másodalispán, Kárász Benjámin, aki Klauzál elvbarátja volt, is tájékoztathatta őt a megyében történekről. Még ha fel is tárta volna bizonyítékait, kevés annak az esélye, hogy az örökváltság ügye mellett megtarthatta volna az erodálódó reformer többséget.

Az 1832–36-os országgyűlés az önkéntes örökváltság törvénybe iktatásával a jobbágyfelszabadítás felé kívánt egy nagy lépést tenni, ám az a hosszú viták ellenére sem sikerült. Tanulmányomat Kölcsey Ferenc gondolatával nyitottam, s azzal is zárom, annak érzékeltetésére, hogy miként értékelte a kimerítő diétai tárgyalásokat: *„Az úrbéri rendbeszedés egyike azon tárgyaknak, melyekben annyit beszéltünk, annyit akartunk, annyit vitattunk és alkudoztunk, hogy végezetre lábolthatatlan zavarok közé jutottunk.”* (Völgyesi 2000: 191).

1. sz. táblázat: Voksok megyékre lebontva 1833. szeptember 4. – 1834. december 10. között, 2018. A szerző táblázata.

A táblázatban minden megye voksa szerepel, ha arra a jegyzőkönyvben vagy az Országgyűlési Tudósításokban van adat. Üresen maradt a rovat, ha nincs információ a megye voksról vagy jelenlétéről. Ha biztosan nem volt jelen, akkor (x n) szerepel, ha pedig nem szavazott (x). Külön feltüntettem, ha a megye nem támogatta az örökváltságot, csak 32 évre, illetve ideiglenes időre, s ezeket a megyéket nem számoltam be a szavazatok összesítésekor. A táblázatból hiányzik az 1833. április 27-i kerületi ülésen történt szavazás, amikor Vas és Liptó az örökváltság ellen voksolt. Az utóbbi a daták (adózás) tekintetében csak 32 esztendőre támogatta volna a megváltást. Turóc, Szabolcs, Gömör, Máramaros és Pest pedig csak a megváltás felét támogatta. Bereg megye nem örökre, hanem évenkénti census fizetésével fogadta el azt. A többi megye mind az örökváltság mellett voksolt. Mivel nem tudni, hogy hány megye vett részt az ülésen, és hogy azok közül hányan szavaztak az örökváltságra, ezért azt nem vettem fel a táblázatba.¹⁰ Az 1833. október 30-i és november 9-i országos ülés sem szerepel a kimutatásban. Azokon tárgyalták ugyan az örökváltságot, de nem szavaztak, hanem közfelkiáltással állapították meg a többséget, miután néhány megye közölte szavazatát.¹¹ A szavazatok összesítésénél kizárólag a megyéket vettem figyelembe, Horvátország, Turopolya, a kerületek, a városok és az egyháziak szavazatát (beleértve a nem szavazást és a távollétet is) lábjegyzetben jeleztem.

¹ S. Sándor, 1948. 79.; Vö. OJK 1832–36. V. 90–130.; OgyT. 77. b. S. Sándor Csanád, Krassó, Moson, Nógrád, Pozsony, Vas, Veszprém és Turopolya esetén pontatlan.

² S. Sándor, 1948. 81.; Vö. OgyT. 83. S. Sándor Liptó, Máramaros, Nyitra, Tolna, Torna, Jászkun, a városok és az egyháziak esetén pontatlan.

³ S. Sándor, 1948. 84. Vö. OJK 1832–36. V. 194–228.; OgyT. 84. a. S. Sándor Bihar, Máramaros, Pest, Torna, Vas, Zala, a városok és Horvátország esetén pontatlan. Saját számításaim alapján eltértem a Kossuth által lejegyzett eredménytől, amely szerint 24 megye 13 ellenében támogatta az örökváltságot.

⁴ S. Sándor, 1948. 86. Vö. OgyT. 88.

⁵ S. Sándor, 1948. 87. Vö. OgyT. 92. S. Sándor Arad, Csanád, Hont, Temes, Jászkun és Hajdú kerületek, a városok és az egyháziak esetén pontatlan.

⁶ OgyT. 183.

⁷ OJK 1832–36. IX. 174–251.; OgyT. 195.; 196.; 197.; 198.

⁸ OJK 1832–36. IX. 419–479.; OgyT. 203. b.

⁹ Félkövérrel jelöltem azokat a megyéket, amelyeket Reviczky Ádám kancellár 1834. október elején megkeresett a követutasítás megváltoztatása érdekében.

¹⁰ OgyT. 38.

¹¹ OJK 1832–36. V. 335–348.; OJK 1832–36. V. 411–412.; OgyT. 89.; OgyT. 93. b.

	Mellette	Ellene	Nem szavazott	Nincs jelen
1833. szeptember 4.	28	19 ¹²	1	
1833. október 1.	31 ¹³	8	2 ¹⁴	7 ¹⁵
1833. október 12.	24 ¹⁶	18	6 ¹⁷	
1833. október 21.	31 ¹⁸	14	2 ¹⁹	2 ²⁰
1833. november 6.	30	14 ²¹	2 ²²	2
1834. szeptember 27.	33	13 ²³		
1834. november 10.	25	16 ²⁴	8	
1834. november 27.[14]	23	19		
1834. december 10.	22	25 ²⁶	2	

¹² S Horvátország és Türopolya +2 = 21¹³ Egyházi rend és a városok +2 = 33

¹⁴ Horvátország +1= 3

¹⁵ Jászkun és Hajdú kerület +2 = 9

¹⁶ Városok és szabad kerületek +3= 27

¹⁷ Horvátország +1= 7

¹⁸ Jászkun és Hajdú kerület +2= 33

¹⁹ Egyháziak és Horvátország nem szavaztak +2= 4

²⁰ Horvátország követe nem volt jelen +1=3

²¹ Türopolya +1 = 15

²² Horvátország +1= 3

²³ Egyháziak, Jászkun kerület és Horvátország +3= 16

²⁴ Horvátország +1= 17

²⁵ OGYT. 200. Kerületi ülés, nincs felsorolva melyik megye mire szavazott, ezért a szavazatokról készült táblázatban ez a szavazás nem szerepel.

²⁶ Horvátország +1 = 26

IRODALOM

- Ballagi, Géza (1897): *A nemzeti államalkotás kora. (1815–1847)*. Budapest: Athenaeum.
- Barta, István (1966): *A fiatal Kossuth*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Barta, László (2006): *A szentesi örökvaltság. 2. bőv. kiad. Szentese: Csongrád Megyei Levéltár Szentesei Levéltára.*
- Beöthy, Ákos (1904): *A magyar államiség fejlődése, küzdelmei, II. rész. 1. Az új Magyarország. Az 1825-iki országgyűléstől az 1848-iki törvények szentesítéséig*. Budapest: Athenaeum.
- Bérenger, Jean – Kecskeméti, Károly (2008): *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918*. Budapest: Napvilág.
- Bodnár, Imre (1940): *Zemplén vármegye követi utasításai a reformkorban, 1825–1848*. Bölcsészdoktori értekezés. Debrecen: Pannonia Nyomda.
- Bodnár, István – Gárdonyi, Albert (1918): *Bezerédj István. I*. Budapest: Athenaeum.
- Bónis, György – Degré, Alajos (1972): *Szemponatok a reformkori követutasítások feldolgozásához*. Kézirat. Budapest.
- Braun, Sándorné (1978): Tolna vármegye és a rendi országgyűlések 1807–1847. In: K. Balog János (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből VIII*. Szekszárd: Tolna Megyei Levéltár, 125–174. p.
- Degré, Alajos (1974): Zala megye reformkori követutasításai. In: *Levéltári Közlemények, 1974/1.*, 143–162. p.
- Degré, Alajos (1976): Zala megye 1839. évi követutasítása. In: Baranyai György et. al. (szerk.): *Tanulmányok Deák Ferencről*. Zalai Gyűjtemény 5. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 217–245. p.
- Dobszay, Tamás (2010): Kommunikációs csatornák a megyék és a diéta között a reformkorban. In: *Jogtörténeti Szemle, 2010/4.*, 1–7. p.
- Dobszay, Tamás (2017): Széchenyi István országgyűlési részvétele. Diétai itinerárium. In: *Korall, 70. sz.*, 109–130. p.
- Erdmann, Gyula (1989): *Zemplén megye reformellenzéke 1830–1836*. Miskolc: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár.
- Fazekas, Rózsa (2003): *Gróf Károlyi György naplófeljegyzései 1833–36. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai II*. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár.
- Ferenczi, Zoltán (1904): *Deák élete. I*. Budapest: MTA Könyvkiadó.
- Fónagy, Zoltán (1988): Az úrbéri operátum megyei tárgyalása (1830–1832). In: *Agrártörténeti Szemle, 1988/1-2.*, 20–46 p.
- Horváth, Mihály (1886): *Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-tól 1848-ig. I*. Budapest: Ráth Mór.
- Kecskeméti, Károly (2008): *Magyar liberalizmus 1790–1848*. Budapest: Argumentum.
- Kerekes, György (1898): *Zemplén megye követi utasításai 1825-től 1848-ig, különösen a közgazdasági ügyekben*. Sátoraljaújhely: Zemplén kvtvny.
- Molnár, András (S. a. r.) (2003): „Tekintetes karok és rendek!“. *Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései. 1825–1848. Válogatott dokumentumok*. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár.
- Németh Vadász, József: *Baranya megye országgyűlési követutasításai 1807–1847*. Kézirat. Zala Megyei Levéltár.
- Pajkossy, Gábor (1996): Kölcsey követi lemondásának történetéhez. In: *Századok, 1996/5.*, 1191–1209. p.
- Pálmány, Béla (2011): *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848*. Budapest: Argumentum Kiadó.
- S. Sándor, Pál (1948): *A jobbágység az 1832–36-os országgyűlésen*. Budapest: Légrédy nyomda.
- Sándor, Pál (1976): Deák és a jobbágység az 1832–36. évi országgyűlésen. In: *Tanulmányok Deák Ferencről. Zalai Gyűjtemény 5*. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 125–175. p.
- Seresné Szegőfi, Anna (1987): *Borsod vármegye képviselője a reformkor országgyűléseken. Követutasítások és követi végjelentések*. Miskolc: Megyei Levéltár.
- Tilcsik, György (1986): Vas megye és az örökvaltság kérdése a reformkori országgyűléseken. In: Kiss Mária (szerk.): *Levéltári évkönyv 1986*. Szombathely: Vas Megyei Levéltár, 167–216. p.
- Völgyesi, Orsolya (2002): *Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején*. Gyula: Békés Megyei Levéltár.
- Völgyesi, Orsolya (2016): Fáy András, Pest vármegye követe az 1832–36. évi országgyűlésen. In: Tyekvicska Árpád (szerk.): *Studia Comitatus: Tanulmányok Pest megye történetéből. Ferenczy Múzeumi Centrum Évkönyve 2015*. Szentendre: Ferenczy Múzeumi Centrum, 35–47. p.
- Völgyesi, Orsolya (2017): Vármegyei követek az 1832–36. évi országgyűlésen a titkosrendőri jelentések tükrében. In: *Korall, 70. sz.*, 84–108. p.
- Záhony, Béla (1929): *Borsod megye követutasításai a reformkorban*. Miskolc: Magyar Jövő ny.
- Zsilinszky, Mihály (1900): *Csongrád vármegye története. III*. Budapest: Csongrád vármegye.

FORRÁSOK

- Kaszap, Mihály (összeáll.) (1835): *Tekintetes nemes Csongrád vármegyének, méltóságos nagy-károlyi gróf Károlyi Lajos úr, császári 's királyi aranykulcos és fő-ispánság' helytartója ó nagysága' kegyes kormányzása alatt, 1835-dik eszt. kisasszony' hava 31-dikén Szegvár helységben tartott tisztválasztó széke alkalmával mondott beszédek.* Szeged: Grün János.
- Kászonyi, Dániel (1885): Egy régebbi kor férfiai. In: *Hazánk*, 1885/IV. 2. f. 519–534. p.
- MNL OL A45. Acta praesidialia.
- MNL OL P398. Károlyi család nemzeti levéltára. Missiles.
- MNL OL P415. Károlyi Lajos. Abaúj és Nyitra megyei főispánságával kapcsolatos iratok.
- MNL CsML Szentesi Levéltár IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jegyzőkönyv.
- MNL CsML Szentesi Levéltár IV. A. 3. b. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Iratai.
- OgyT.: *Országgyűlési Tudósítások.* In: Arcanum DVD könyvtár III. (2003). Kossuth Lajos összes művei. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft.
- OJK 1832–36.: *Fels. Első Ferencz ausztriai császár, Magyar és Csehország koronás királyától Posony szab. kir. várossába, 1832-ik esztendőben karácson havának 16-ik napjára rendeltetett Magyar ország gyűlésének jegyző könyve.* I–XIV. Posony, 1833–36.
- Pajkossy, Gábor (S. a. r.) (2002): Kölcsey Ferenc: *Országgyűlési napokénti jegyzések.* Budapest: Universitas.
- Szabó G., Zoltán (S. a. r.) (2005–2017): *Kölcsey Ferenc. Levelezés. I–V.* Budapest: Universitas; 3. kötettől: Balassi Kiadó.
- Völgyesi, Orsolya (S. a. r.) (2000): *Kölcsey Ferenc: Országgyűlési napló.* Budapest: Universitas.
- Völgyesi, Orsolya (S. a. r.) (2011): Kölcsey Ferenc: *Országgyűlési dokumentumok.* Budapest: Universitas.
- Wirkner, Lajos (1879): *Élményeim. Néhány lap 1825-től 1852-ig terjedt nyilvános pályám naplójegyzeteiből.* Pozsony: Nirschy István könyvnyomdája.

JEGYZETEK

- ¹ Kölcsey Ferenc levele Kende Zsigmondhoz 1834. július 11. Szabó G. 2015: 95.
- ² Horváth 1886: I. 290.; Völgyesi 2002: 11. Horváth Mihály állítása szerint a reformok hívei többségben voltak az alsótáblán. Ezzel szemben, Kecskeméti Károly szerint a liberális álláspontot csak 20–22, a kormánypártot 16 megye támogatta, e két csoporton kívül a centrumhoz 8–9 megye tartozott. Az ellenzék a centrumhoz tartozó megyék megnyerésével tudott sikert elérni (Kecskeméti 2008: 188–189). Véleményem szerint az örökváltság kérdésében 1833-ban az ellenzék végig többségben volt, ezt alátámasztja az átlag 30 körüli voks. Az örökváltság megbukásában nem a centrumhoz tartozó megyéknek volt szerepe, hanem, a Reviczky Ádám által megkeresett megyék azok, amelyek döntően befolyásolták a szavazás kimenetelét.
- ³ Kölcsey Ferenc levelezésére és országgyűlési naplójára, jegyzeteire vonatkozó forrásgyűjtemények közül csak a kritikai kiadásokat emeljük ki: Völgyesi 2000.; Pajkossy 2002.; Völgyesi 2011.; Szabó G. 2005–2017.
- ⁴ MNL OL A45. Act. praes. 1834:1592. Az örökváltság ügyében 6 megyét, a VIII. törvénycikkkel kapcsolatban szintén 6 megyét, mindkettő esetében 5 megyét keresett meg.
- ⁵ Építő jellegű javaslataiért és tanácsaiért köszönettel tartozom Völgyesi Orsolyának. A levéltári források hozzáférésehez nyújtott segítségéért és támogatásáért köszönetemet fejezem ki Mezei Milánnak, a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola hallgatójának.
- ⁶ Bene 1833. március 11-én lemondott, Horváth április 30-án érkezett meg Pozsonyba, majd lemondása után ismét Bene tért vissza, aki 1834. április 20-tól vett részt az országgyűlés munkájában. Pálmány 2011: II. 2343.
- ⁷ Bónis – Degré 1972. Zala megye követutasításai a legjobban feldolgozottak: Degré 1976; Molnár 2003. A többi megye tekintetében a teljesség igénye nélkül: Németh Vadász; Seresné Szegőfi 1987; Záhony 1929; Bodnár 1940; Kerekes 1898.
- ⁸ Széchenyi távollétére vonatkozóan Dobszay 2017: 119–121.
- ⁹ Károlyi György 1833 decembere és 1835 júliusa között külföldön tartózkodott (Fazekas 2003: 16). Károlyi István nem volt jelen, vagy nem szólalt fel az általunk tárgyalt időszakban, Lajos csak a november 17-i ülésen vett részt Kossuth Tudósításai alapján (OgyT. 198. b.).
- ¹⁰ S. Sándor 1948: 79. A voksolásokra vonatkozóan: 81., 84., 86. A szavazásokról készült százalékos, kördiagramos ábrázolás: Sándor 1976: 168. A diagramok elkészítésének módjáról nem ad magyarázatot, ez problematikussá teszi értékelésüket és használatukat, amellyel, hogy azok hibás adatokon alapulnak. A szavazásokról részletes táblázatot készítettem a tanulmány mellékleteként.
- ¹¹ Tilcsik 1986: 208. Tilcsik szerint „ezek a forrásokra történő hivatkozások nélkül tett állítások nem felelnek meg a valóságnak, (...) Vas megye követei következetesen ellenzték az engedőleges örökváltság lehetőségének törvénybe iktatását”. Véleményem szerint S. Sándor akkor is pontatlan, amikor hivatkozik a megfelelő forrásokra. További pontatlanságok találhatóak az 1833. szeptember 4-i országos, október 1-i kerületi; 12-i országos; és a november 6-i kerületi szavazások eredményében. S. Sándor 1948: 79., 81., 84., 87.; Vö. OJK 1832–36. V. 90–130.; OgyT. 83.; OJK 1832–36. V. 194–228.; OgyT. 92. Kecskeméti Károly könyvének szavazási táblázatában az 1832–36-os országgyűlésre vonatkozó számadatai összesítésénél a táblázatok alján felcserélte a jobboldali és a baloldali szavazatokat. Így például a december 10-i szavazásnál 27 baloldali és 23 jobboldali szavazatot számolt össze. Ebben az esetben 26 kormánypárti (Horvátországgal együtt) és 22 ellenzéki szavazatot volt. Az egyes megyék voksainál is becsúsztak pontatlanságok, így Abaúj, Bács, Győr, Hont, Szatmár, Torna, Ung, Zemplén, a Jászkun kerület, a városok és az egyházi rend szavazatát tévesen adta meg. Kecskeméti 2008: 330–331., 338–340. Vö. OJK 1832–36. IX. 419–479.; OgyT. 203. b.
- ¹² Csak a szavazatok változását vettem figyelembe, s nem az utasításokét. A végeredménynél csak a megyéket számoltam, Horvátország, a kerületek, a városok, az egyháziak és Turopolya szavazatát nem adtam hozzá. A szavazatok részletezését lásd a mellékletben.
- ¹³ Az öt, korábban a váltságot támogató megye a következő: Abaúj, Bihar, Győr, Torna és Ung. A három, korábban a királyi választ támogató megye: Bács, Zemplén és Pozsega.
- ¹⁴ Horvátország követe is a resolutiora szavazott így összesen 26.

¹⁵ A követek ülésrendjéről Kossuth tudósított. A Csongrád megyei követek a középső asztalnál kaptak helyet, ahol egy adott megye követei egymással szemben ültek, ellentétben a másik két asztallal, ahol egy megye két követe egymás mellett ült (OgyT. 2. b.). Azt, hogy Bene jelen volt ezen az ülésen ő maga jelentette ki december 10-én elhangzott beszédében (OJK 1832–36. IX. 421–422.).

¹⁶ OJK 1832–36. IX. 245. Meg kell jegyeznünk, hogy a megye csak két esetben szavazott a váltság mellett 1833. április 27-én és 1833. november 6-án. Vö. a mellékletben található táblázattal.

¹⁷ A főispáni, főrendi befolyást először nem a december 1–3 között tartott kerületi ülésen hozta szóba az ellenzék. Balogh János, Bars megye követe a november 10-i ülésen beszélt a befolyásolásról, és arról, hogy egyes követeket a kormány megvásárolhat. A megjegyzés akkor vitát nem váltott ki, de a befolyásolás köztudomású volt az egész országgyűlés idején (OJK 1832–36. 230–235.; OgyT. 196. a.).

¹⁸ OJK 1832–36. IX. 419–479. Csepicsányi Tamás, Békés követe a diéta feloszlását is felvetette (435.). Nagy Pál arról beszélt, hogy ha a befolyásolás az ellenzék érdekében történik, akkor az nem elvetendő, de ha a kormány érdekében, akkor felszólalnak ellene (446.). Siskovics szerint abból nem csinálnak problémát, ha egy megye korábban nem támogatta és most támogatja a váltságot, csak az ellenkezőjéből. (464–465.).

¹⁹ Az operátumok kapcsán szakirodalmi háttérként meg kell megemlítenünk Barta István: A fiatal Kossuth c. könyvét és Fónagy Zoltán úrbéri operátumról szóló tanulmányát.

²⁰ 1834. szeptember és december közötti jelentések: szeptember 1., szeptember 9., szeptember 23. (MNL CsML SZL IV. A. 3. b. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlés Iratai 1834:1371.; 1834:433.; 1834:509.); október 2. (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1834:1277.); október 17., október 31. (MNL CsML SZL IV. A. 3. b. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlés Iratai 1834:533.; 1834:560.); november 14., november 25. (MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1834:1280.; 1834:1371.) Az október 2-i jelentés után közösen jegyezték azokat.

²¹ Uo. Barta László a szentesi örökváltságról szóló munkájában Klauzálnak ezt a követjelentését úgy interpretálta, mintha az Károlyi Lajos megyéhez küldött levelének válaszevele lenne. Ez a két szöveg keletkezési ideje miatt sem lehetséges, hiszen a követjelentés szeptember 1-én, Károlyi megyéhez intézett levele november 15-én kelt. Barta a két követ közötti konfliktusról is azt írta, hogy szavazataik egymást megsemmisítették. Barta szerint Károlyi György ekkor Szatmár megye adminisztrátoraként vett részt az ország politikai életében, pedig Károlyi György ekkor nem volt Szatmár megye adminisztrátora. Barta 2006: 30–31. Vö. MNL CsML SZL IV. A. 3. a. Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűlési Jkv. 1834:1305.

²² Ezt bizonyítja Károlyi Lajos Jakó Istvánhoz írt levele, és Károlyi György Lajoshoz 1845-ben írt levelei, amelyekben Csongrád megye leendő főispánjának személyéről van szó. MNL OL P398. Károlyi család nemzeti levéltára. Missiles. 34999.; 35001.; 35002. Károlyi György Károlyi Lajoshoz írt levelei. (1845. 04. 07.; 1845. 03. 17.; 1845. 03. 04.)

²³ MNL OL P398. Károlyi család nemzeti levéltára. Missiles. 40002.; 40006.; 40007.; Klauzál Imre Károlyi Lajoshoz írt levelei. (1833. 03. 02; 1834. 08. 09.; 1834. 08. 06.)

²⁴ Érdemes röviden kitérnünk Zemplén megye utasításának alakulására, amelyet, ellentétben a csongrádival és szatmárral, megváltoztatása után visszavontak, így Zemplén 1834. december 10-én ismételten támogathatta az örökváltságot. Erdmann 1989: 67.

²⁵ A Bars megyei követek, Tarnóczy Kázmér és Balogh János beszéde miatt dorgáló királyi leirat érkezett, majd Baloghot, aki nyíltan kiállt Wesselényi mellett hűtlenségi perbe fogták. Balogh erre lemondott, a megye újraválasztotta, ekkor beszüntették ellene a pert. Klauzál ezt az ügyet sérelemként kezelte és a sérelmi felirat mellett foglalt állást.

²⁶ Károlyi György testvéréhez, Lajoshoz írt leveleiben olvasható, hogy azt szerették volna, hogy Bene legyen Csongrád megye főispánja, ezért anyagilag is támogatták. MNL OL P398. Károlyi család nemzeti levéltára. Missiles. 34999.; 35001.; 35002. Károlyi György Károlyi Lajoshoz írt levelei. (1845. 04. 07.; 1845. 03. 17.; 1845. 03. 04.) Bene József is megemlíti az anyagi támogatást. MNL OL P415. Károlyi Lajos. Abaúj és Nyitra megyei főispánságával kapcsolatos iratok 5. cs. 105–106. Bene József Károlyi Lajoshoz írt levele. (1848. 03. 24.); Zsilinszky 1900: III. 93.

„Not just we do not advance, but we go to back...” Csongrád county and the voluntary redemption at the National Assembly of 1832–36

Tímea Sáfrány

In this study I try to review the conflict between the two envoys of Csongrád county: Gábor Klauzál and József Bene. The conflict was about the vote on the voluntary redemption.

Fristly I demonstrate the events of the national assembly of September to December in 1834 and I present the two envoys' speeches. Secondly I demonstrate the events of Csongrád county where the envoy-instructions were created. In the third part I present the governmental work which aim was to bring down the voluntary redemption in the national assembly. In the end I summarize the questions which have been arised in the research.

A szegedi egyetemi emléktáblák

Szolnoki Zoltán*

* Tudományos segédmunkatárs, SZTE Középkori Egyetemes Történeti Tanszék

Kulcsszavak

emléktáblák
városi jelrendszer
urbanisztika
mikroközösségek
emlékezet
kulturális örökség

memorial plaques
urban sign-system
urbanistics
microsocieties
memory
cultural heritage

Absztrakt

Az emléktáblák a városi jelrendszer sajátos hordozói: jelenlétükkel, elhelyezkedésükkel, a rajtuk elhelyezett feliratokkal egyaránt információt adnak át. Szegeden közel négyszáz emléktáblát ismerünk. Tanulmányomban ezen tábláknak egy sajátos csoportját vizsgálom: az egyetemi emléktáblákat. Ezek azért is különlegesek, mert egy mikroközösség emlékezetét reprezentálják, amely számos szempontból különbözik a városi gyakorlattól. Az universitas emléktáblái ugyanis sokkal rövidebb időre utalnak vissza, mint a városi emlékhelyek. Az egyetem kollektív emlékezete frissebb, aktívabb, az avatások sokkal személyesebbek. A vizsgálatom egyrészt a modernkori sajtómegjelenésekre, másrészt az emléktáblák által közvetített információk vizsgálatára épül. A városi és az egyetemi emléktáblák közötti különbséget statisztikai módszerrel is bemutatom.

Tanulmányom célja a szegedi emlékhelyek egy különleges csoportjának, az egyetemi vonatkozású emléktábláknak a vizsgálata. A műemlékeken belül a táblák olyan sajátos kategóriát alkotnak, amelyek művészi megvalósítása és a rajtuk elhelyezett szöveges – általában történelmi – információ egyaránt kulturális örökségünk részét képezheti. Az emlékezet megjelenítésének ezen különleges formája nem újkeletű, hiszen kis túlzással mondhatjuk, hogy végigkíséri történelmünket. A Magyar Nemzeti Múzeum Lapidárium gyűjteményében például számos olyan, az ókori Pannónia területéről származó emléktábla található, amelyek építkezéseknek, alapítványoknak, felújításoknak, illetve az ezeket végző személyeknek állítanak emléket (pl. MNM 66.1906.4., MNM 33.1903.1., MNM 110.1908.1., MNM RD 194.) Ez a tiszteletteljes tartalom a sírjelek emlékező jellegével is társult, hiszen már a római kori sírkövek is párhuzamot mutatnak az építetésekre vonatkozó táblákkal (pl. MNM 117.1866.2. vagy MNM 72.1857.2.). A szórványos középkori adatok is hasonló képet mutatnak. Például a Rómában található Santa Maria in Trastevere bazilika előterében számos olyan kora-középkori sírjelet vagy hálaadó táblát láthatunk, amelyeket vagy a falra függesztve vagy a falba süllyesztve helyezhettek el (1. kép). A barokk művészek kiemelkedő személyeknek tervezett emléktáblái a korszak jelentős műalkotásai között kaptak helyet. Ilyenek például a Bernini által készített tervezetek is (Lavin 1983: 6–10). Egyes források

szerint a falba süllyesztett táblák, mint sírjelek, a középkori Magyarországon is megjelentek. Jakab Albert Zsolt az első datálható kolozsvári emléktábla állítás idejét 1450-re teszi (Jakab 2012a: 268).

1. kép: A Santa Maria in Trastevere bazilika előtere, Róma, 2015.
A szerző felvétele.

A vonatkozó modernkori szakirodalom a számottevő történelmi emlékhez képest mégsem tekinthető jelentősnek. Viszonylag kevés azoknak az írásoknak a száma, amelyek kifejezetten az emléktáblák vizsgálatát tűzték ki célul. Magyar nyelvterületen

ezek nagy része olyan katalógus, amely más műalkotások között mutatja be a jelenleg is fellelhető – esetleg a közelmúltban eltávolított–táblákat. Ezek közül az összehasonlító elemzésekhez jó támpontot nyújthat például Romváry Ferenc Pécsről írt munkája (Romváry 2014)¹. A katalógusok közül kiemelkedő (és inkább tekinthető forráskiadásnak) Jakab Albert Zsolt 2012-es monográfiájának külön kiadott adattára (Jakab 2012b). A szaktanulmányok közül elsőként lehetne megemlíteni Jakab Kolozsvár emlékjeléről írt könyvét, valamint számos rövidebb publikációját, amelyek a témakör legtöbb szegmensét nagy részletességgel mutatják be. Hozzá hasonlóan Klamár Zoltán és Mód László is antropológiai/társadalomtörténeti megközelítést alkalmazott. Előbbi az emléktáblák magyarkanizsai térkijelölő szerepéről írt (Klamár 2007), míg utóbbi egy újszentesi emlékjel identitásmeghatározó funkciójáról (Mód 2007). A felsorolt elemző munkák közös tanulsága, hogy az emléktáblák a velünk élő történelmet, egyes települések, népcsoportok vagy akár nemzetek kollektív emlékezetét reprezentálják. Éppúgy fontos lehet az emlékhelyek térbeli elhelyezkedése, időbeli eloszlása és a hozzájuk fűződő aktusok szerepe, mint az emlékező feliratok nyelvi változásainak vizsgálata (Jakab 2012; Klamár 2007: 59–68; Mód 2007: 39–45). Fontosak az olyan történeti feltárások is, mint Forgó Géza munkái, melyek adott táblacsoportok feliratait, illetve azok történelmi hátterét mutatják be (Forgó 2004, Uö. 2012.). Meg kell említeni Halmágyi Pál részletes megemlékezés beszámolóját is (Halmágyi 2008).

Információátadás az emléktáblák által

A gyulai esettanulmányomban a helyi emléktáblák kulturális diplomáciában játszott szerepéről, illetve a bennük rejlő lehetőségekről írtam (Szolnoki 2014). Az emlékező attitűd mellett fontosnak tartom ugyanis az emléktáblák jelenkori információátadó oldalát. Az emberi gondolkodás sajátja a minket körülvevő tér kijelölése, körülhatárolása. Bizonyos kulturális jelek térbeli elhelyezése révén az adott csoport sajátjává, közösségi gondolkodásának részévé teszi az adott település kulturális határait (Johnston 1992: 210–211). A Sack-féle modell – amelyet Johnston ismertet – szerint ezen folyamat célja az erőforrások/értékek benntartása. Ez alapján az első lépés annak meghatározása, hogy kik tartoznak az adott csoportba, a második pedig a csoport-alakítás kifelé való kommunikálása (Johnston 1992: 189). Ez utóbbi folyamat része lehet az emléktáblákkal történő kulturális információátadás is, melynek alapvető lépcsőfoka a táblák egyszerű fizikai jelenléte. Ezt mélyíti el a hordozó felületén elhelyezett szöveges ismeretanyag. A gyulai emléktáblák esetében két alapvető kategóriát alakítottam ki: az aktív és a passzív emléktáblák halmazait. Ezek csak elnevezésükben hasonlítanak az Aleida Assmann által használt aktív és passzív fogalomhoz: ő ugyanis a kulturális emlékezetet egészében aktív funkcionális emlékezetként definiálja (Assmann 2016: 43–44). Az információátadás alábbi szempontjaiból kiindulva úgy gondolom, a „kulturális emlékezet” fogalmon belül

elhelyezkedő emléktáblák között komoly eltérések vannak, amelyek a mindennapi megjelenésükben nyilvánulnak meg. Az aktívok közé sorolom azokat, amelyek erőteljesebben adnak át információt, mivel témájuk vagy a különböző közösségi megnyilvánulások miatt jelen vannak a közbeszédben. Ebben szerepet játszanak például az ismétlődő koszorúzások és/vagy az ezekről készült beszámolók. A passzív táblák ugyanakkor nem rendelkeznek számottevő sajtó megjelenéssel, nem szerveznek köré közösségi aktusokat. Így csak az említett fizikai jelenléttel adnak át információt. A passzív és az aktív csoportot számos tényező határozhatja meg. Tapasztalataim, illetve a városi szemiotika megfontolásai alapján (erről lásd Gottdiener-Lagopoulos 1986: 18–19; Eco 1986: 57–59) ezeket az alábbi táblázatban foglalom össze:

<p><u>szöveges információ:</u></p> <p>I. elsődleges információ</p> <p>II. másodlagos információ</p>	<p><u>az avatás:</u></p> <p>I. az avatás folyamata (kik?, hogyan?)</p> <p>II. az avató beszéd kapcsolat gondolatai</p>
<p><u>a tábla fizikai kialakítása:</u></p> <p>I. az anyaga</p> <p>II. elhelyezése</p> <p>III. koszorú tartó</p>	<p><u>a táblához kapcsolódó fizikai folyamatok:</u></p> <p>I. a tábla karbantartása</p> <p>II. illeszkedik-e a környezetébe?</p> <p>III. koszorúzások megléte?</p>
<p><u>térbeli elhelyezése:</u></p> <p>I. köztéri (külső)</p> <p>II. beltéri (belső)</p>	<p><u>a tábla által adott információ terjedése:</u></p> <p>I. országos sajtóban</p> <p>II. a helyi sajtóban</p>

Jól látható, hogy a passzív emléktáblák is jelentős információátadók, hiszen megjelenhet rajtuk az elsődleges és a másodlagos szöveges információ. Előbbi rendszerint a tábla által megjelölt téma (pl.: „Fröhlich Pál” vagy „A 200 éves szegedi nyomdászati emlékére”, 2–3. kép.). Míg a másodlagos a témához kapcsolódó további adalék (itt élt, itt született, kik állították a táblát). Közvetítő lehet továbbá a tábla anyaga, elhelyezése. Lényeges, hogy milyen magasra helyezik, illetve milyen fizikai paraméterekkel rendelkezik. Egy túl magasra vagy túl alacsonyan elhelyezett emléktábla nem fogja vonzani a tekintetet, tehát nem tölti be

2. kép: A Fröhlich Pál emléktábla, Szeged, 2017. A szerző felvétele.

megfelelően az információkövetítő szerepét (Cole et al. 2010: 91–95.). Szándékot fejezhet ki a koszorútartó megléte (pl. Danner János emléktábla, 4. kép) vagy éppen a hiánya is. Utóbbi azt jelképezheti, hogy az emléktáblát nem az évenként ismétlődő

3. kép: A 200 éves szegedi nyomdászat emlékére emléktábla, Szeged, 2017. A szerző felvétele.

4. kép: A Danner János emléktábla, Szeged, 2017. A szerző felvétele.

megemlékezések céljával avatták. Meg kell jegyezni, hogy ez a szándék idővel változhat, és természetesen a koszorútartó utólag is elhelyezhető. Az emlékhelyek, így az emléktáblák karbantartása, állagmegóvása vagy éppen ezek hiánya is szimbolizálhatja a közösség értékfelfogását. Egy 1969-es újságcikk például a méltatlanul koszos dóm téri emlékhelyek részben megoldódott problémájáról ír (Délmagyarország 1969: 4) vagy említhetnék a Hild József-díj emléktáblát egykor ellepő firkák problémáját is (Tóth 2010).

Eltérő „hatósugárral” bírnak a köztéri és a beltéri emléktáblák. A beltéri táblák már az elhelyezkedésükből adódóan sem lesznek igazán aktívak kifelé, csak befelé, az adott mikroközösség számára. Egy iskola aulájában elhelyezett emlékmű például nem válhat a városi megemlékezések részévé. A szegedi Perbíró József emléktábla az 1956-os események

kiemelkedően fontos emlékhelye, ugyanakkor mivel az egyik egyetemi épület folyosóján van elhelyezve, így valószínűleg a megközelíthetőség miatt szokott kimaradni a nagy tömegeket megmozgató városi megemlékezések programjából. Bár az avatásáról a helyi sajtó még beszámolt, az azt követő években az emléktáblának mégis csökkent a sajtóvisszhangja (Délmagyarország 1995: 5; Délmagyarország 1996: 5; Délmagyarország 1997: 5; Délmagyarország 1998: 5; Délmagyarország 1999: 5; Délmagyarország 2000: 4; Délmagyarország 2004: 16; Délmagyarország 2005: 5; Délmagyarország 2010: 9). Külön érdemes kiemelni, hogy a városi hírekben más 1956-os témájú egyetemi megemlékezések is elvétve, csupán rövid hírként kaptak helyet: 2005-ben például az Ady téri MEFESZ emléktábla (Délmagyarország 2005:5). A sajtóvisszhangból tehát arra következtethetünk, hogy a megemlékezések programjában az emlékhely köztéri elhelyezése kulcsfontosságú. Jakab Albert Zsolt Kolozsvár esetében egyértelműen kimutatta: a Trianon utáni magyar nyelvű emlékhelyek terrénuma a zárt, míg a román nyelvűeké a nyílt tér lett (Jakab 2012a: 158; 196–197; 237). Mivel a modernkori magyar szabályozások a köztér és a beltér elkülönítésével élnek, ezért nyílt és zárt kifejezések helyett célszerűbbnek tartom ezen fogalmak használatát. A továbbiakban a köztérieket külsőnek, míg a beltérieket belsőnek fogom hívni.²

Módszertani megkötetések

Jelen kutatásom kiindulópontját a szegedi emléktáblák, emlékhelyek áttekintő vizsgálata jelentette. Szegedet történelme, megyeszékhelyi státusza és közepes mérete alkalmassá teszi az emléktáblák teljességre törekvő feltárására. Az áttekinthetőség, az összehasonlíthatóság és a torzító jelenségek kiszűrése végett szükségesnek tartottam a vizsgált forrás corpus pontos meghatározását. Az összehasonlíthatóság érdekében az adataim egyneműségére törekedtem. Ebből a megfontolásból kiindulva nem vettem figyelembe azokat az emlékhelyeket, amelyek esetében az emléktábla az emlékhely egészét tekintve csak másodlagos jelentőségű. Ilyennek tekintetem az emlékkövekhez, domborművekhez, szobrokhoz és egyéb köztéri műalkotásokhoz kötődő magyarázó táblákat. Így a Dóm téri Nemzeti Arcképcsarnok alkotásainak jelentős része is kikerült a vizsgált objektumok közül. Szintén nem vizsgáltam az emlékfákat és az emlékköveket, amelyek sokkal összetettebb jelentésűek (és amelyeket remélhetőleg egy külön tanulmányban fogok bemutatni), illetve az utcanév magyarázó táblákat sem, amelyek hordozóanyagtól függetlenül más szereppel bírnak, mint az emléktáblák. Azokat a táblákat, amelyek egy dombormű vagy plakett hordozói (tehát a dombormű a felületére van illesztve), viszont beleszámítottam a vizsgálatba. Ezt a módszertani megfontolás mellett az is indokolta, hogy számos település esetében a vonatkozó önkormányzati rendelkezés is elkülöníti az emléktáblákat az önmagukban álló domborművektől, illetve a művészeti alkotásoktól (például Békéscsaba 26/2008 [V. 26.]). Tehát más szempontból is úgy gondolom, hogy ezeket a táblákat „műfajilag”

érdeemes külön tárgyalni. Ez a szándék figyelhető meg a köztéri alkotásokkal foglalkozó albumok esetében is. Romváry például az emléktáblákat a köztéri szobrok közé helyezi, viszont ezen belül elválasztja az emlékkövektől és domborművektől (Romváry 2014: 17–18). Tóth 1993-as Szegeddel foglalkozó munkájában szintén így tesz (Tóth 1993).

A forrás bázis kialakításban Tóth Attila utóbbi munkáján kívül támpontot jelentett a szintén általa jegyzett online katalógus is (Tóth 2010). Ezt az anyagot terepmunkával és a helyi nyomtatott (Délmagyarország, Déli Szó, Szegedi Tükör), valamint digitális sajtó (delmagyar.hu, szegedma.hu, u-szeged.hu) vizsgálatával még további 70 tétellel egészítettem ki. Az említett megfontolások miatt néhány emléktáblát (főleg emlékkövekhez tartozókat) a Tóth-féle tételek közül is ejtettem. Így végül közel 380 objektumot vizsgáltam. A helyi

sajátosságok felderítésére törekedve elsősorban a sorozatokra, tematikus csoportokra koncentráltam. Ezek közül kiemelkedőnek tartom az alábbiakat: az MTESZ által avatottakat (pl.: 5. kép), a neves szegedi zeneszerzők tematikus tábláit (pl.: 6. kép), az 1956-os témájú emlékhelyeket, illetve az egyetemi kötődésű emléktáblákat. Utóbbiak formai megvalósítás terén nem tekinthetők külön csoportnak, de úgy gondolom, hogy darabszámuk, erős helyi kötődésük és városi jelenlétük miatt érdemesek a tanulmányozásra. A továbbiakban az ezekkel kapcsolatos eredményeimet mutatom be.

Az egyetemi témájú emléktáblák vizsgálata

Az emléktáblák között számtalan olyat találhatunk, amelyek avatási időpontja nem egyértelmű vagy nehezen meghatározható. Ez részben az emléktáblákon feltüntetett hiányos információknak, részben pedig a korabeli sajtómegjelenés hiányának is betudható. Előfordulnak olyan esetek is, amelyekben az újra avatások, és az eredeti kihelyezések időpontja sem ismert. További levéltári vizsgálatokkal a hiányzó adatok felderíthetők lesznek. A következő számszerű vizsgálataimban a felderítésre váró vagy bizonytalanul datálható emléktáblákat nem vettem figyelembe, de így is tekintélyes számú adattal dolgoztam: 307 tábla információit használtam. A legrégebbi avatás ezek közül 1882-es, míg a legfrissebb 2017-ből való. A 307 jól datálható közül 59³ egyetemi vagy egyetemi témájú emléktábla. Egyetemi alatt azokat értem, amelyek a Szegedi Tudományegyetem és jogelődjei épületein vagy épületeiben kerültek elhelyezésre. Egyetemi témájúnak pedig azokat tekintem, amelyek vagy ilyen vonatkozásúak vagy az állítatók között fel van tüntetve az egyetem. Vizsgálat alá vettem a városi, nem egyetemi témájú emléktáblák és az egyetemi emléktáblák visszautalási idejét, amely az avatás ideje és a tábla témája által kijelölt időszak közötti különbség. Személyekre való utalás esetén az elsődleges információk között megadott időszakok záródátumát vettem alapul. Azokban az esetekben, ahol ez nem olvasható a táblán, személyek esetében a halálozási dátummal számoltam, hiszen ez jelentheti az emlékezés szempontjából egy korszak végét. Ezeket alapul véve a városban található nem egyetemi témájú 248 emléktábla visszautalásainak átlaga 58.23 év, míg az egyetemi emléktáblák esetében 18.23 év. A átlagos visszautalási idők között tehát igen nagy különbség fedezhető fel. A két csoport adatait statisztikai módszerrel is megvizsgáltam: két mintás t-próbát alkalmaztam. Ennek célja az volt, hogy matematikai szempontból is ki tudjam zárni a két csoport között a véletlen különbségek lehetőségét. A számítás során a két csoport visszautalási évei közötti különbséget igen magas fokú szignifikancia szinten sikerült igazolni: $p < 0.0000001$ lett, ami azt mutatja, hogy az eltérés nem csupán a véletlennek köszönhető. A különbség lehetséges okaira a későbbiekben még kitérek. A belső és a külső emléktáblák közötti lehetséges információátadási különbségből kiindulva az egyetemi emléktáblák halmozán belül is hasonló számítását végeztem. Külön vettem az egyetemi épületeken belül elhelyezett táblákat a köztéren

5. kép: A Magyar Ede emléktábla, Szeged, 2017. A szerző felvétele. Az MTESZ és az egykori Városi Tanács közös avatásaira a minimalista stílus volt jellemző, viszonylag sok szöveges információval.

6. kép: A Bartók Béla emléktábla, Szeged, 2017. A szerző felvétele. A 90-es évek második felében elindított sorozat tagjaira a sajátos ovális forma jellemző.

található egyetemi vonatkozású tábláktól: ez 37 belsőt és 22 külsőt jelent. Az előbbi csoport visszautalási átlaga 15.37 évnek adódott, míg az utóbbié 23.09-nek. A köztéren elhelyezett egyetemi emléktáblák tehát némileg hosszabb időtartamra utalnak vissza, mint a belső emléktáblák. Mivel az adathalmazok közül néhány szélsőségesen nagy értéket mutató elemet eltávolítottam, így jó közelítéssel az adathalmazok követték a normál eloszlást, ami lehetővé tette az adatok két mintás t-próbával való összehasonlítását. (a számításokra vonatkozó adatokat lásd a jegyzetekben⁴). Így az átlagok a belső táblák esetében 11.91, míg a külsők esetében 21.6 lettek. A két mintás t-próba elvégzésével 0.0174 lett az eredmény, ami azt mutatja, hogy a két csoport közti eltérés szignifikáns, tehát ismét kizárható a véletlen különbség. A számításokból három fontos következtetést lehet levonni:

1. Az egyetem mint mikroközösség sokkal rövidebb emlékezeti idővel bír, mint a város egésze.
2. Ez az emlékezet nem csak rövidebb, de folyamatosabb is, hiszen nem kell generációs időtartamnak eltelnie az avatáshoz.
3. Az egyetemi mikroközösségen belül is jelentős eltérés van a belső és a külső emléktáblák között, ami azt mutatja, hogy minél inkább „befele” haladunk, annál rövidebb, közvetlenebb a kollektív emlékezet. Ez vázlatosan bemutatva:

Azt, hogy az egyetemi témájú emléktáblák külön emlékezetcsoporthoz tartoznak a városon belül, egy másik vizsgálaton keresztül is alátámaszthatjuk. A gyulai belvárosi emléktáblákhoz hasonlóan, a szegedi emléktáblák esetében is összevettem a köztérnév anyagot az emléktáblák névanyagával. A városi táblák közül 58 darab témája mutat egyezést szegedi köztérek elnevezéseivel. Ez alapján különösen szembetűnő, hogy az egyetemi táblák névanyaga közül csupán Herke József, id. Jancsó Miklós, Gelei József, illetve Bartucz Lajos esetében figyelhető meg átfedés. Ez azt jelenti, hogy mindösszesen 11%-os⁶ hasonlósággal számolhatunk. Ezzel szemben a nem egyetemi témák nagyobb, 18,7%-os arányban vannak jelen. Hogyha összevetjük az egyetemi belső köztérek, azaz a tantermek, illetve épületek elnevezéseit az egyetemi emléktáblák összesített névanyagával, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a táblák témáinak 33%-a szolgál egyetemi terek nevéneként. Az universitas ebben

az esetben – emlékezeti szempontból mindenképp – „város a városban”-ként jellemezhető. Ez alapján elmondhatjuk, hogy az egyetem – mint mikroközösség – emlékezetében élénken reprezentált személyek kisebb hatással vannak a város – mint makroközösség – emlékezetére. A köztérek megfigyelhető alulreprezentáltsága arra utal, hogy az egyetemi emléktáblák a város felé passzívak, hiszen a témáik nem igazán kerülnek be a köztudatba. Ellenben, az egyetemi köztérek elnevezéseinek aránya azt mutatja, hogy befelé, tehát az egyetemi mikroközösség felé, viszont aktívak.

Az adatok magyarázata

Melyek lehetnek azok a tényezők, amelyek befolyásolják az emlékezet idejében tapasztalható különbségeket? Történelmi tény, hogy a szegedi egyetem nem egyidős a várossal, hiszen csupán a 20. század elején kerültek át a különböző karok Kolozsvárról. Ez természetesen nagyban befolyásolhatja a visszatekintés időtartamát. Ugyanakkor a példakép állításnak nem feltétlenül kell összhangban lennie az adott közösség tényleges történelmével (a konstruált emlékezetéről lásd: Jakab 2012). Számtalan településen találhatunk olyan nemzeti hősökre utaló táblát vagy emlékhelyet, akik ténylegesen sosem fordultak meg az adott városban. Szegeden fellelhető például Temesvári Pelbárt emlékmű is a Nemzeti Emlékcsarnokban (Temesvári Pelbárt emlékmű [é.n.]), aki nem tartózkodhatott a városban. Ezen logika mentén számtalan olyan magyar vagy külföldi tudós, egyetemi oktató is kaphatna táblát az universitas falai között, akik nem is álltak tényleges kapcsolatban a várossal. Ugyanígy avathatnának emléktáblákat jóval korábban élt Nobel-díjasoknak vagy akár Hippokratésznek is. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ennél sokkal közvetlenebb, személyesebb módon állítanak emléket.

A példaképek tisztelete

Az egyetemi témájú vagy egyetemi kötődésű emléktáblákról nyerhető információk átadásának leggazdagabb forrásai az avatóbeszéd és az avatásról beszámoló tudósítások (ezeknek Jakab is fontos szerepet tulajdonít [Jakab 2012a]). Ezek alapján az avatásnak három alapvető célja határozható meg. Az első természetesen az emléktábla témájára való emlékezés. Ezt már a leleplezett tábla jelenléte is meghatározza a hozzá köthető elsődleges információkkal, amelyek nagyrészt az avatott életideje vagy az intézeti tevékenységének időtartama. Ezen kívül számos esetben fellelhetők a másodlagos információk, mint például az avatott egykori munkaköre, elismerései, pozíciói (pl. Kossuth-díj).

A második, néhány esetben konkrétan is megfogalmazott cél a tisztelet, amelyet az elsődleges és a másodlagos információk is rendszerint elősegítenek. Ugyanakkor számos táblánál megfigyelhető, hogy a másodlagos információ elmarad, és megelégszenek az elsődleges adatokkal. Ez azt feltételezi, hogy az avatott tevékenysége, elismertsége közismert, és azt külön nem kell bemutatni a vizsgálódó közönség

számára. Az egyetemi emléktáblák esetén ezt az ismertséget erősítik az azonos témájú tantermek. A harmadik cél a példakép állítás, amely számos avatási beszédben, megemlékezésen tetten érhető szándék. Az egyetemi avatásoknál a példamutató cselekedeteket mindig megemlítik. Ezek a szakmai eredmények, az oktatói és a kutatói sikerek, valamint a tudománypolitikai szempontok (Emléktáblát és termet avattak Szádeczky-Kardoss Samu tiszteletére 2014). Ezek a gondolatok követendő példát elsősorban az avatáson jelenlévőknek jelenthetnek. Ők rendszerint az intézeti vezetők, adott esetben a klinikavezetők, professzorok, oktatók és az egykori kollégák, barátok. Az ő szerepük mind az eseményről készült beszámolóban, mind pedig az avatások hivatalosan meghirdetett programjában is kiemelkedő (Berdál Valéria Emléktábla és Teremavató Ünnepségek, 2014). (Az emléktáblát lásd: 7. kép).

7. kép: A Berdál Valéria emléktábla, Szeged, 2017. A szerző felvétele.

A megfogalmazott szempontok alapján belátható, hogy bár az események rendszerint nyilvánosak, a célközönség nem az egyetemi hallgatók csoportja, hiszen az oktatói példakép állítás rájuk nem vonatkozhat. Az emléktábla leleplezését mindig az adott oktatási intézmény vezetője vagy egykori kolléga végzi, de jellemzően az előbbi. Ez a pillanat a sajtó számára igen fontos (a sajtó beszámolókról: Jakab 2012a, 2012b). A tudósításokban az esetleges képi beszámoló mellé fűzött magyarázat rendszerint a következő modellt követi: „a professzor emléktábláját intézeti utódja, aki szintén professzor, leplezte le” (Az „'56-os” rektornak állítottak emléktáblát az SZTE BTK-n, 2012). A Dr. Szemere György emléktábla avatásáról készült beszámolóban a következőt olvashatjuk: „*avatták fel (...) Dr. Szemere György professzor úr, az Orvosi Genetikai Intézet alapítójának, karunk volt dékánjának emléktábláját az orvosi Genetikai Intézet Genetikai Tanácsadó Részlegének II. emeletén. Az ünnepségen Prof. Dr. Bari Ferenc, Karunk (sic) dékánja méltatta munkásságát.*” (Felavatták Szemere professzor emléktábláját 2017) Bár a sajtóbeszámolók szubjektív műfajnak számítanak, nincs okunk azt feltételezni, hogy az intézeti utódok, kollégák, illetve az egykori barátok ne játszanának meghatározó szerepet. Ez nem csak napjaink egyetemi avatásaira, hanem a korábbi évtizedekre is jellemző volt. A Gellért Albert emléktábla 1963-as avatásáról

például a következőt olvashatjuk: „*Dr. Tóth Károly egyetemi tanár, a SZOTE rektora avatóbeszédében meleg szavakkal emlékezett meg dr. Gellért Albertről, a tudósról, a pedagógusról, az emberről, a felejthetetlen „Berci bácsiról”, aki 46 esztendőn keresztül dolgozott a szegedi orvosegyetemen*” (Délmagyarország 1963: 3). A tudósításból idézett részlet fontos mondanivalója egyrészt a személyes jelleg, másrészt a korabeli rektor szerepe. Dr. Tóth Károly tiszteletére ugyanis 2014-ben szintén emléktáblát avattak (Prof. Dr. Tóth Károly emléktábla avatás 2014).

Az avatási folyamat ezeket a személyeket kijelöli, tulajdonképpen kiemeli a tömegből (például Wittman Tibor emléktábla, beszámoló). Egyrészt fontos, hogy minél nevesebb személyek legyenek jelen, megtisztelve ezzel a rendezvényt, de ugyanez fordítva is igaz lehet: jogutódként az avatottnak kijáró tiszteletből az avatók is részesülhetnek. Külön szót érdemel az egykori tanítványok szerepe, akik az egykori professzorok tanítványaiként ugyanilyen logika mentén szintén részesülhetnek az aktusból. A Haar Alfréd-Reisz Frigyes emlékmű avatásán például Dr. Szőkefalvi-Nagy Béla, Reisz Frigyes tanítványa mondott beszédet (Délmagyarország 1970: 5). Az utód/előd, illetve a mester/tanítvány kapcsolat természetesen nem csak kizárólag az egyetemi környezetben nyilvánulhat meg, hanem szórványban más intézményeknél is megfigyelhető. Erről kiváló példa a Tömörkény István emléktábla 1924-es sajtómegjelenése, amely a tábla állítás tervezetéről számol be. Ebben hangsúlyozzák, hogy „*A tábla fölíratának megszövegezésével Tömörkény István utódát, Móra Ferenc múzeimigazgatót bízta meg.*” (Délmagyarország 1924: 4).

Megállapítható tehát, hogy az egyetemi mikroközösségben a kiváló elődökre vonatkozó emlékezet elsődleges továbbadói, kulcsszereplői azok, akik egykor valamilyen módon személyes kapcsolatot ápoltak velük. Ez az a szempont, amely véleményem szerint kulcsfontosságú a visszaemlékezések rövidebb időtartamában. Fontos lehet továbbá, hogy az adott mikroközösségben az avatottak tevékenysége vélhetően közismertnek tekinthető. Ezek a tényezők az egyetem környezetéből kilépve nem feltétlenül érvényesülhetnek.

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy az egyetemi emlékezet elvont fogalmak, vagy időben és térben egyaránt távoli események/személyek helyett sokkal inkább a közelmúlt neves kutatóit, tanárait tartja tájékozódási pontnak. Az emléktáblák „láncszerű”, folyamatos emlékezetről árulkodnak, amelyben kulcsszerepet játszanak a személyes – kollegiális vagy baráti – kapcsolatok, tapasztalatok. Ez a típusú emlékezet ugyanakkor elsősorban az egyetemen, mint mikroközösségen belül ad át információt. Ezt támasztja alá a köztér elnevezések és az emléktáblák névanyagának vizsgálata. Az egyetemi beltéri táblák témája a városi köztérelnevezésekben nem érvényesül. Elsősorban azok az egyetemi témák játszanak ebben szerepet, amelyek rendelkeznek köztéri, tehát külső

emléktáblával is. Az egyetemi tantervek ugyanakkor belső köztérként funkcionálnak, és kimutathatóan jelölik a belső táblák „*batóköret*”. Módszertani szempontból fontosnak tartom a statisztika használatát az összefüggések alátámasztásában. Jelen sorok írója úgy véli, hogy az egyetemi emléktáblákkal kapcsolatos következtetések más mikroközösségek emlékezetének vizsgálatához is hasznos támpontot jelenthetnek.

IRODALOM

- Assmann, Aleida (2016): *Rossz közérzet az emlékezetkultúrában. Beavatkozás.* Budapest: Múlt és Jövő.
- Cole, Emily – Biro, Jane – Skedd, Susan – Spencer, Howard – Wardle, Libby (2010): *Celebrating People and Place, Guidance on Commemorative Plaques and Plaque Schemes, English Heritage, Blue Plaques team.* Elérhető: <http://www.english-heritage.org.uk/publications/celebrating-people-and-place/commemorative-plaques-guidance-pt1.pdf> Letöltés időpontja: 2013. november 21.
- Eco, Umberto (1986): *Function and Sign: Semiotics of Architecture.* In: Gottdiener, M. – Lagopoulos, Ph. Alexandros (szerk.): *The City and the Sign: An Introduction to Urban Semiotics.* New York: Columbia University Press, 55–86. p.
- Forgó, Géza (2004): *A belvárosi református ótemplom emléktáblái.* In: Tóth István (szerk.): *Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2003.* Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 113–120. p.
- Forgó, Géza (2012): *József Attila – Szobrok és emléktáblák Makón.* In: Tóth István (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Történelmi tanulmányok – Studia historica 14..* Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 83–100. p.
- Gottdiener, Mark – Lagopoulos, Alexandros (1986): *Semiotics and the Universe of Signs* In: Mark Gottdiener, Alexandros Lagopoulos (szerk.): *The City and the Sign: An Introduction to Urban Semiotics.* New York: Columbia University Press, 1–22. p.
- Halmágyi, Pál (2008): *1956. Velünk él-e a történelem?* In: Tóth István (szerk.): *Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2007.* Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 165–173. p.
- Jakab, Albert Zsolt (2012a): *Emlékállítás és emlékezési gyakorlat : a kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron.* Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Kolozsvár.
- Jakab, Albert Zsolt (2012b): *Ez a kő tétetett... Az emlékezet helyei Kolozsváron (1440–2012).* Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Johnston, R. J. (1991): *A Question of Place, Exploring the Practise of Human Geography.* Oxford: Basil Blackwell.
- Klamár, Zoltán (2007): *Jelek a térben. A Magyarokéletről élő etnikumok térkijelölő gyakorlata a 18 -20. században.* In: Tóth István (szerk.): *Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2006.* Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 59–73. p.
- Lavin, Irving (1983): *Bernini's Memorial Plaque for Carlo Barberini.* In: *Journal of the Society of Architectural Historians,* 1983/1., 6–10. p.
- Mód, László (2007): *A lokális identitás megteremtésének lehetőségei egy bánsági magyar közösségben.* In: Tóth István (szerk.): *Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2006.* Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 39–47. p.
- Péter, László (1974a): *Szeged utcanevei.* Szeged: Szeged Megyei Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának Igazgatási Osztálya.
- Péter, László (1974b): *Szeged irodalmi emlékhelyei.* Szeged: Szeged Megyei Város Tanácsa VB Művelődési Osztálya.
- Romváry, Ferenc (1982): *Pécs szobrai : szobrok, épületszobrok, emlékművek, emléktáblák.* Pécs: Pécs megyei város Művelődésügyi Osztálya.
- Romváry, Ferenc (2014): *Pécs köztéri szobrai.* Pécs: Kronosz.
- Szolnoki, Zoltán (2014): *Gyulai emléktáblák. Önreprezentáció és emlékezet.* In: Vajda Zoltán (szerk.): *Tehetségek a tudomány horizontján.* Szeged: SZTE-BTK, 211–226. p.
- Tóth, Attila (1993): *Szeged szobrai és muriáliái. Tanulmányok Csongrád megye történetéből 20.* Szeged: Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata a Csongrád Megyei Levéltár közreműködésével.
- Tóth, Attila (2010): *Emléktáblák Szegeden. Elektronikus adatbázis.* Szeged: Somogyi-könyvtár. Elérhető: http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/digitalis/emlektablak/index.html Letöltés időpontja: 2018. január 31.

FORRÁSOK

Az „'56-os” rektornak állítottak emléktáblát az SZTE BTK-n (2012). Elérhető: <http://www.u-szeged.hu/sztehirek/hirarchivum/2012-oktober/56-os-rektornak>. Letöltés időpontja: 2017. október 10.

Berdal Valéria Emléktábla és Teremavatató Ünnepe (2014). Elérhető: <http://www.music.u-szeged.hu/hirek-esemenyek/szte-zmk-2014-aprilis/berdal-valeria>. Letöltés időpontja: 2017. október 10.

Délmagyarország 1924/291.

Délmagyarország 1963/236.

Délmagyarország 1969/69.

Délmagyarország 1970/227.

Délmagyarország 1995/248.

Délmagyarország 1996/247.

Délmagyarország 1997/247.

Délmagyarország 1998/248.

Délmagyarország 1999/247.

Délmagyarország 2000/248.

Délmagyarország 2004/248.

Délmagyarország 2005/248.

Délmagyarország 2010/245.

- Emléktáblát és termet avattak Szádeczky-Kardoss Samu tiszteletére* (2014). Elérhető: <http://www.u-szeged.hu/sztechirek/2014-november/emlektablak-termet>. Letöltés időpontja: 2017. október 10.
- Felavatták Szemere professzor emléktábláját* (2017). Elérhető: <http://www.med.u-szeged.hu/hirek-esemenyek/2017-majus/felavattak-szemere>. Letöltés időpontja: 2018. január 29.
- Magyar Nemzeti Múzeum Lapidárium gyűjteményének jelzetei. In: Nagy Mihály (2007): *A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti kiállításának vezetője: római kőtár. Lapidárium*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.
- Prof. Dr. Tóth Károly emléktábla avatás* (2014). Elérhető: <http://www.stoma.u-szeged.hu/hirek-esemenyek/prof-dr-toth-karoly>. Letöltés időpontja: 2017. november 3.
- Temesvári Pelbárt emlékmű* (é.n.). Elérhető: <http://panteon.szegedvaros.hu/component/content/article/43.html>. Letöltés időpontja: 2018. január 29.
- Világtörténelemben gondolkodott. Konferencia és tanterem-keresztelő Wittman Tibor emlékére* (2013). Elérhető: <https://www.u-szeged.hu/sztemagazin/hangsuly/vilagortenelemben>. Letöltés időpontja: 2017. október 10.

JEGYZETEK

¹ Romváry 2014-es munkája egy korábbi kiadás kiegészített, felújított változata (Romváry 1982).

² Az emléktáblák állítását országos szinten a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. 16. § illetve a 2011. évi CLXXXIX. törvény szabályozza. Ezek ugyanis a köztérrel kapcsolatos szabályzások lehetőségét az önkormányzatok hatáskörébe utalják. Ugyanakkor a beltéri elhelyezésekre ez nyilvánvalóan nem vonatkozik. Lehetnek ugyanakkor olyan intézményi belső szabályzatok, amelyek erről külön rendelkezhetnek, például egyetemeken esetében. Fontos megemlíteni, hogy az emléktábla elhelyezése vagy akár csak elmozdítása további engedélyeket igényel, amennyiben műemlékről vagy műemléki jellegű épületről van szó: bejelentés köteles ugyanis a „*műemlék homlokzatán az értékleltárba felvett elem megjelenését érintő és érvényesülését befolyásoló szerkevény, tárgy vagy szerkezet elhelyezése, felszerelése, létesítése és cseréje*”. Utóbbiról a 496/2016. (XII.28.) számú, a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról intézkedő kormányrendelet nyilatkozik. Az előbbieket függvényében minden egyes önkormányzatnak lehet saját rendelkezése az emléktáblák elhelyezésére, formai és tartalmi szabályozására illetve az engedélyeztetésére. Ezek rendszerint a közterületen történő elhelyezésre vonatkoznak. Logikai úton zárt térnek lehet tekinteni például egy belső udvart vagy egy árkád sort, de az hivatalosan köztérnek fog minősülni. Az emléktáblák elhelyezéséhez általában véve a következő dokumentumok szükségesek: szövegtervezetre, grafikus tervre, adott esetekben szakértői véleményre, az épület tulajdonosának bejegyzésére, köztéri avatások esetén a képviselőtestület és/vagy a főépítész engedélyére.

³ A következő egyetemi emléktáblákat vizsgáltam: Ábrahám Ambrus, Altorjay István, Barabás Zoltán, Bartucz Lajos, Batizfalvy János, Berdál Valéria, Bernáth Gábor, Benedek László, Boros Mihály, Budó Ágoston, Csengery János, Cserhádi István, Farkas Béla, Fazekas I. Gyula, Fröhlich Pál, Gábor Arnoldné, Gelei József, Gellért Albert, Greguss Pál, Gyulai Zoltán, Halász Előd, Herke Sándor, Hetényi Géza, Höchtl Margit, Huszák István, Imre József, Ivánovics György, Jáki Gyula, Jancsó Miklós, Julesz Miklós, Kalmár László, Kárász Judit, Kiszely György, Koch Sándor, Kollár Pálné, Kossuth Zsuzsanna, Kristó Gyula, Lejtényi András, Minker Emil, Németh András, Ortway Rudolf, Perbíró József, Petri Gábor, Pogány Béla, Poór Ferenc, Rávnay Tamás, Sas Mihály, Selmeczi Béla, Straub F. Brúnó, Szabon József, Szél Éva, Szádeczky-

Kardoss Samu, Szontágh Ferenc, Szőkefalvi-Nagy Béla, Szőkefalvi-Nagy Gyula, Szántó Ferenc és Buzágh Aladár, Szeghy Endre, Simon Miklós, Veress Ferenc, Vidakovits Kamilló, Vilmon Gyula, Waltner Károly, Weninger Richárd, Wittman Tibor, Tekulics Péter, Tóth Károly és Zolnai Béla. Szent-Györgyi Albert emlékhelyei azért maradtak ki, mert a két szegedi emléktáblája szoborhoz illetve domborműhöz van mellékelve – tehát egyik esetben sem elsődleges információadó. József Attilát és Radnóti Miklóst irodalmi és nem egyetemi témának tekintem (ezekről Péter 1974b). Jávorka Sándor fűvészkerti emlékhelyét emlékkőnek és nem emléktáblának tekintem. A Szántó Ferenc és Buzágh Aladár emléktábla esetében a visszaalási időt Szántó Ferenc születési dátumához viszonyítottam. A Szemere György emléktáblát illetve a Kolozsvárról való átköltözés évfordulójára átadott, az SZTE Juhász Gyula karán elhelyezett emléktáblát csak a számítások elvégzése után leltem meg, így ezek adatait a statisztika nem tartalmazza.

⁴ Az egyetemi külső és belső emléktáblákra vonatkozó számítás paramétereit korrigálás nélkül:

1. csoport (külső táblák): 20.42 szórás, 23 átlag.
2. csoport (belső táblák): 27.62 szórás, 15.35 átlag. sz=0.224 (med. átl. +/- 2sd, 95%CI)

Az egyetemi külső és belső emléktáblákra vonatkozó számítás paramétereit korrigálással:

1. csoport (külső táblák): 16.83 szórás, 21.6 átlag.
2. csoport (belső táblák): 12.06 szórás, 11.91 átlag. sz=0.0174 (med. átl. +/- 2sd, 95%CI)

⁵ A szegedi közterek névanyagát az 1974 előtti időszakra vonatkozóan Péter László dolgozta fel (Péter 1974a). Erre az időszakra az Ő munkáját vettem alapul. Időben a következő támpontot a 2007 májusában lezárt Szeged térkép (Szeged térkép 2007) jelentette. Az ezt követő időszakban történt váltásokat a nyilvános közgyűlési határozatok alapján követtem. Péter László kutatásai alapján a Móra utca illetve Móraváros nem Móra Ferenc után kapta a nevét, hanem a Móra családnév után. Ugyanígy a Földváry utca sem Földváry Károlyról, hanem a Földváry családról lett elnevezve (Péter 1974:176-177, 270-271). Az utóbbiakkal kapcsolatban érdekesség, hogy Péter javasolja munkájában, hogy Földváry Károly ikertestvére, Sándor emléktáblát kapjon a közeljövőben, ugyanakkor 2000-ben nem neki, hanem Károlynak avattak táblát.

⁶ A névanyag összehasonlítása során nincs jelentősége a biztos datálásnak, így az egyetemi emléktáblák teljes számával, azaz 71 darabbal számoltam.

The memorial plaques of University of Szeged

Zoltán Szolnoki

The memorial plaques are special carriers of the urban sign-system: they supply information with their existence, location and the texts on them. There are nearly four hundred memorial plaques in Szeged. In this study, I examine a special group of these objects: the university plaques. They are special because they represent the memory of a micro-society, which differs from the city methods in a lot of aspects. The plaques of the university refer back to far shorter periods than the city memorial places do. The public memory of the University of Szeged is more up-to-date and more active and their impregnations are much more personal. In this paper I examine the press releases, articles of the memorial events and the information of the plaques. I use statistical tools to investigate the differences between the city and the university plaques.

Jézus Szíve oltalma alatt

Glässerné Nagyillés Anikó*

* Móra Ferenc Múzeum (néprajzkutató, segédmuzeológus) Szeged;
SZTE-BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Kulcsszavak

Jézus Szíve ábrázolás
skapuláré
Jézus Szíve Szövetség
tisztelettörténet

Jesus Heart representation
scapular
Society of the Sacred Heart
Honor History

Absztrakt

A Jézus Szíve ígéretei szerint megóvja, megáldja azokat, akik őt tisztelik. A középkori és a kora-újkor ember saját világát Isten világának részeként képzelte el, Isten és a természetfölötti pedig ennek aktív cselekvője volt. Ebben a keretben értelmezhetőek a skapuláréként hordott vagy az ajtó szemöldökfájára rögzített Jézus Szíve képek, a templomokban, otthonokban elhelyezett Jézus Szíve ábrázolások. A tiszteletnek ezen módja a 19-20. században is megfigyelhető volt, illetve ez a premodern világkép megjelent a Jézus Szíve Szövetség kézikönyveiben és a regényekben is. A Jézus Szíve ábrázolások korszakonként változtak, válaszul a társadalmi változásokra és teológiai vitákra.

Tanulmányomban a Jézus Szíve tiszteletet, illetve annak szimbolikus megnyilvánulásait vizsgálom. A tisztelet terjesztésében több szerzetesrend vett részt, ugyanakkor leginkább az 1814-ben visszaállított Jézus Társasága tömegpasztorációs programjához tartozott. Bálint Sándor – a közép-európai és a magyar vallási néprajz kutatója – szerint a Szent Szív tiszteletét a falusi nép nem vette igazán lelki tulajdonába. Ezt igazolja, hogy a többi szent ünnepéhez képest viszonylag kevés népszokás kötődik Jézus Szívéhez, az ünnep tehát megmaradt az egyházi keretek között (Bálint 1977: 428). Ugyanakkor az alapfokú iskolarendszer és az egyesületek révén, főként a jezsuiták közvetítésével a tisztelet része tudott lenni a magánáhitatnak is. Erre utalhatnak a – főként a paraszti reprezentáció helyén, a tisztaszobában – gyakran felbukkanó Jézus Szíve ábrázolások, illetve ezt mutatják a hozzá fűződő imádságok, kis szentképek és a Csongrádon Jézus Szíve virágnak nevezett növény¹ is. Mind az egyéni, mind a közösségi vallásosság részei voltak a Jézus Szívét ábrázoló skapulárék, ruhára varrható képek, medálok, illetve megkötéssel ide tartoznak az ajtó szemöldökfájára szögelt ábrázolások is. A tisztelet azonban nem csak a magánáhitatban, illetve az egyesületi életben jelenhetett meg, hanem politikai tartalommal is rendelkezhetett. Tanulmányomban a tisztelet eltérő formáit vizsgálom.² Miként vált népszerűvé a Jézus Szíve tisztelet a populáris vallásgyakorlatban? Mikortól tisztelik a Szent Szívét?

A Jézus Szíve tisztelet története

A Jézus Szíve tiszteletet a két világháború között kiadott munkák az apostoli időkig vezették vissza, ugyanakkor a bibliai idézetekben csak utalásszerűen írnak Jézus Szívéről. A Szent Szív említése a középkori kódexirodalomban azonban már megjelent (Bálint 2004: 427). A 12-13. századtól az elsők között Clairveaux Szent Bernát, Assisi Szent Ferenc, Assisi Szent Klára, Aquinói Szent Tamás, Nagy Szent Gertrúd már ténylegesen írnak Jézus Szívéről, illetve tisztelik azt (Szabó 1930: 21–24). Hajnal Mátyás 1629-ben kiadott imádságos könyvében szintén találhatóak Jézus Szívével foglalkozó leírások, ábrázolások (Bálint 2004: 427). A tiszteletben nagy változást azonban Alacoque Margit látomásai hoztak, amelyet követően a Jézus Szíve tisztelet nemcsak egy-egy szenthez vagy szerzetesrendhez kötődött, hanem „intézményesült”. Margit rendjében „hagyománya” volt a Jézus Szíve tiszteletnek. A „Vizitációs” apácarendnek³ alapítója, Szalézi Szent Ferenc genfi püspök Jézus Szíve tisztelője volt, és a nővéreket is a tiszteletére bízta. Eudes szent János már Margit előtt könyvet írt a Szent Szívről, illetve sokat tett a Szív kultusz liturgikussá tételéért (Gál 2000: 817). Munkássága mintegy előkészítője volt a Szent Margit látomásait követő munkálkodásoknak.

Franciaországban a Jézus Szíve tisztelet Raymond Jonas szerint a francia forradalom egyházellenessége

miatt a királyi és katolikus ellenforradalom domináns szimbólumává vált. (Jonas 2000:3) Alacoque Margit nővér látomása okán vallották, hogy Jézus (Szíve) kiválasztotta Franciaországot a többi nemzet közül és a király révén szövetséget akar kötni a francia néppel, amelynek egyik feltétele az ország felajánlása volt. Ez csak később teljesült⁴ (Jonas 2000: 2). A Szent Szív Margitnak ekkor a következő utasítást adta: „[...] Tudasd Szent Szívem elsőszülöttével [francia király – XIV. Lajos] hogy valamint időbeli születését a szent gyermekségem érdemei iránt tanúsított ájtatosság által nyerte, épügy a kegyelemre és örök dicsőségre való születését is azáltal nyeri, ha Imádandó Szívemnek fogja szentelni magát, mely diadalmaskodni akar az övéen s az ő közbejöttével a föld nagyjaéin. Uralkodni akar palotájában, akarja, hogy zászlaira festesse, cimereibe véssesse, hogy azokat minden ellensége fölött győzedelmeské tegye” (Bougaud 1896: 312).

A Szent Szív tisztelete a katolikus egyház liturgiájába 1765-ben, lengyel kérésre kerül bele. XIII. Kelemen pápa ekkor nem rendelte el az egész egyházra terjedően az ünnepet, ezt 1856-ban IX. Piusz pápa tette meg (Gál 2000: 818). A tisztelet terjesztésében kezdettől nagy szerepe volt Jézus Társaságának. Alapítójuk, Loyolai Szent Ignác maga is tisztelője volt Jézus Szívének. Alacoque Margit gyóntatója a jezsuita Szent Kolos volt, aki nagy szerepet játszott a tisztelet terjedésében, emiatt a Jézus Szíve tisztelet apostolának is nevezték. A jezsuiták később is felkarolták a Jézus Szíve tiszteletet, amelyet tömegpasztorációs programjuknak tekintettek, és a társadalmi szolidaritás és megbékélés, a szociális megújulás orvosságaként hirdették meg (Bálint 2004: 428).

Jézus Szívének vizuális megjelenési formái

Az ábrázolásmódok vázlatos bemutatásának jelentőségét az adja, hogy ezek az ábrázolási módok figyelhetőek meg a hívek magánáhitatának tárgyaiban is. A teológiai vitákat vizsgálva érthető meg, hogy miért ábrázolták kezdetben sematikusán a Jézus Szívét, majd később miért tartották fontosnak a Szív naturalisztikus megjelenítését. Ezek az ábrázolási hagyományok egyaránt tükröződnek a hívek tárgyain, igazodva az adott „*célközönség*” változó igényéhez, ízlésvilágához. Másrészt ezek a viták a különböző kézikönyvekben, elmélkedésekben hivatkozási alappá váltak, annál is inkább, hiszen ezekben a főként papok, szerzetesek által írt kiadványokban gyakran állították párhuzamba az egyes külföldi országok és a magyarországi katolikusok helyzetét, vallásosságát. A téma több diszciplína határán helyezkedik el, emiatt is fontos ezen tudományágak forrásainak, elméleteinek bevonása.

A Szent Szívének vizuális ábrázolási az évszázadok során jelentős változáson mentek keresztül. Ennek hátterében a vallásgyakorlás változó mintái, az ájtatosság gyakorlatának módosulásai, illetve a teológiai értelmezések és az arra adott válaszok álltak (Morgan 2008: 5). A hagyomány szerint az első Jézus Szíve ábrázolás Alacoque Margit nevéhez kötődik (1689), ugyanakkor ez a megállapítás valószínűleg

inkább Margitnak a tisztelet elterjedésében játszott szerepét volt hivatott kiemelni.

David Morgan a Jézus Szíve ábrázolásnak három nagy korszakát különítette el a 17–20. században. Az első a 17. század, amelyben szerinte a kép másodlagos szerepet játszott a tiszteletben. A fő hangsúly az imádságon, az elmélkedésen és a vezeklésen volt. Ugyanakkor a képet hasznos eszköznek látták a tisztelet előmozdításához (Morgan 2008: 10). Emellett fontos szerepet játszott ebben a törekvésben Jézus Alacoque Margitnak tett ígérete, mely szerint Jézus Szíve megáldja azokat a házakat, ahol Szívének képét kifüggesztik. Morgan szerint ezek a korai ábrázolások szimbólumszerűen jelenítették meg Jézus Szívét. Ezek az ábrázolások is megjelentek a Jézus Szíve ábrázolás napjainkban is használt „*elemek*”: a szívet átfonó töviskoszorú, a szúrás nyomán keletkezett seb, felette a kereszt és a láng. 1686 januárjában Margit egykori rendfőnöknőjétől, Pérrone-Rosalie Greyfiétől egy rajzot kapott. A rendfőnöknő Margit rajzát a Jézus Szívét tisztelő hívekre utaló töviskoronában összefonódó szívekkel egészítette ki (Morgan 2008: 11). A 18–19. században a Szív ábrázolása jelentős változáson ment keresztül. Ekkor szimbolikus ábrázolás helyett valódi szervként kezdték ábrázolni. Morgan Jon Seydl művészettörténészre hivatkozva az egyik legfontosabb példájának Pompeo Batoni olasz festő által festett Jézus Szíve oltárfestményt tartotta, amelyen Jézus kezében tartja és a néző felé nyújtja szívét. Seydl szerint a festmény egy 18. századi teológiai vitára adott válasz. A Jézus Szíve tisztelet bírálói szerint ugyanis a Szent Szív ábrázolásai, és az ájtatosság is elválasztja egymástól a Szívet és a második isteni személyt, Jézust (Morgan 2008: 16). A festményen megjelenő ábrázolás újdonsága emellett az, hogy Jézus a nézőre néz, „*bevonva*” őt, illetve szimbolikusán megismételve Alacoque Margit látomását. Az ábrázolási mód a teológiai vitán túl a barokk ábrázolási hagyományokat követte.

Hasonlóan bírálta a Jézus Szíve tiszteletet a janzenistákkal⁵ szimpatizáló Scipione de' Ricci toscanai püspök is, aki 1781-ben megírta a „*Jézus Szívének új ájtatosságáról*” című lelkipásztori levelét. Ebben nem csupán kritizálta, de meg is kérdőjelezte a tisztelet létjogosultságát. Szerinte ugyanis ha az Oltáriszentségben Jézust a maga teljességében tiszteljük, semmi szükség arra, hogy a szíve külön is az imádat tárgya legyen (Morgan 2008: 18). 1787-ben – miután a szigorú ellenőrzés alá vonta az ábrázolásokat és a búcsúkat, valamint igyekezett visszaszorítani az ereklyetiszteletet – válaszul a hívek között zavargások törtek ki. Miután VI. Pius 1794-ben hivatalosan is engedélyezte a tiszteletet, továbbá „*Auctorem Fidei*” kezdetű enciklikájában elítélte a janzenizmust és Ricci elveit, a püspök 1795-ben lemondott (Morgan 2008: 18–19).

A 19. században előtérbe került a Szent Szív utánzásának szándéka, a vezeklés mellett fontossá vált a tanítás-tanulás, Jézus védelmezővé, szinte szülővé válása, amelyet igyekeztek az ikonográfiában is hangsúlyozni. Ebben nagy szerepet játszottak „*Jézus*

Szíve Lányai”, akik maguk is tanítással foglalkoztak (Morgan 2008: 20–22). Tóth Mike is az anya bánatát állítja párhuzamba Jézus fájalmával 1901-ben írt művében: „*Képzeld magadnak, kedves olvasóm, anyát, ki gyermekére hiába pazarolja gondjait, intéseit, figyelmeztetéseit, és jószándékú fenyegetéseit; és viszonzásul a gondoskodásért csak durvaságot, a szeretetért csak gyűlöletet nyer*” (Tóth 1901: 58).

Ez a fajta ábrázolás a 20. századi Jézus Szíve ábrázolásokban is gyakran megjelent. Morgan szerint e mellett feltűnt az emlékeztető szerep is (főként a szobrászatban). Hollandiában található Jézus Szíve szobrokra hivatkozva megállapította, hogy sok esetben azért állították ezeket a szobrokat egy-egy városban, hogy város lakói felismerjék „pásztorukat”. Ebben az esetben a Jézus Szíve ábrázolás mellett a Jó Pásztor ábrázolás is megfigyelhető a szobrokon, amelyet több esetben a város védelmére állítottak (Morgan 2008: 32).

Teremtett világ részeként...

A tisztelet kapcsán fontos azt is megvizsgálni, hogy miként gondolkodtak az egyes korszakban az emberek a világukról és benne a saját helyükről.

A középkori és a korai újkor ember a világot a teremtett világ részeként, a „*mindenható Isten óvó karjaiban*” nyugodva képzelte el (Imhof 1992: 23). Az Isten ebben a világképben aktív cselekvő szerepet töltött be, akinek szeretete vagy éppen haragja befolyásolta az emberek sorsát. Arthur Imhof szerint az emberek valóságához, földi létehez való kollektív viszonyát a legmarkánsabban – főként az 1550 és 1700 közti időszakban – a pestis, a háború és az éhínség együttes megtapasztalása határozta meg (Imhof 1992: 19–20).

Ez a gondolkodásmód Nyugat-Európában a 17–18. században változott meg, amikor Gárdonyi Máté szerint új vallási igények jelentek meg, amely a társadalmi változásokkal, főként a városi polgárság fellépésével és a városok újjászületésével állt összefüggésben (Gárdonyi 2006: 151). Ugyanakkor ezek a tendenciák Magyarországon inkább a 19. században figyelhetőek meg, amely a polgárosodás mellett a felvilágosodás eszméivel, illetve a nemzetállamok létrejöttével függött össze. A kereszténységet nemzetek fölöttisége miatt támadások érték. Ennek hátterében a megváltozott „*nemzeti*” identitás, a modern magyar nemzettudat kialakulása állt (Gerő 2004: 22–23). Ennek következtében az egyháznak mint intézménynek a szerepe gyengült, a vallásosság fokozatosan visszaszorult az örökölt hagyományokként megélt egyházi ünnepekre és alkalmakra (Kapitány–Kapitány 2007: 383–384). Ugyanakkor a 19–20. században a vallási válságok és megújulási mozgalmak ciklikus hullámmozgása figyelhető meg (Altermatt 2001:15). A vallásos világkép megrendülése és a bevett felekezeti egyikévé válás hatására egyes vallási közösségeken belül egy újfajta katolikus küldetésstudat alakult ki (Gianone–Klestenitz 2017: 26). A 19. század második felében elsősorban a szerzetesrendeknek köszönhetően a

társulatalapítások új hulláma kezdődött el (Barna 2011: 27). A Jézus Szíve tisztelethez kötődően ebben az időszakban jött létre a Jézus Szíve Szövetség.

A Jézus Szíve Szövetség

A Jézus Szívével egyesülő Imaapostolság, röviden a Jézus Szíve Szövetség Franciaországban jelent meg először, míg Magyarországon 1865–1948 között működött. Tevékenységük 1916 után élénkült meg, de Ferenc József 1914-ben történt országfelajánlása (Zsíros 1935: 9) is nagy lendületet adott a magyarországi tiszteletnek. Fő feladatuk Zsíros Ferenc jezsuita atya szerint az apostolkodás volt, vagyis hogy „*Isten dicsőségét és lelkek üdvét szóban vagy elmélkedő imával és más jó cselekedetekkel elősegítsék*”. (Zsíros 1935:6) Ez az imádságon, a Jézus Szívéhez kötődő ünnepek megünneplésén túl a karitatív tevékenységben figyelhető meg. Tagjait nemük, életkoruk és családi állapotuk szerint külön csoport fogta össze. Tagjai minden imájukat, munkájukat, örömeiket és szenvedéseiket Jézus Szívének ajánlották fel. Ennek célja a „*jószándék felébresztése*” volt, vagyis a Jézus Szívének megfelelő magatartás és életvitel elősegítése, szabályozása, illetve ezzel a tagok a Szent Szívnek szentelték az életüket. Ugyanakkor ezek a felajánlások feljogosították tagjaikat a Jézus Szíve Szövetség összes kiváltságára, búcsúira, kegyelmeire (Zsíros 1935: 13–14; 16), tehát nagyfokú lelki biztonságot és az eljövendő boldog túlvilági lét ígérését is jelentették. A tagok az aktuális havi imaszándékról a Jézus Szentséges Szíve Hírnökéből, illetve 1915-től A Szív újságából értesültek.

A szövetség tagjai, illetve más katolikus családok esetében a katolikus egyház szorgalmazta a családfelajánlást. A felajánlást Alacoque Margitra vezették vissza, akinek a Szent Szív megígérte, hogy megáldja azokat a házakat, melyekben képét kifüggesztik és tisztelik. Tömeges családfelajánlás csak 1889-től figyelhető meg. A családfelajánlás lényege, hogy a család a ház egyik pontján elhelyez egy Jézus Szíve képet, szobrot vagy kisebb oltárt. A felajánlás szövegét a családfő mondja el egy pap jelenlétében. Ettől kezdve a család Jézus Szívének megfelelően igyekszik élni, fogadalmukat évente vagy bizonyos időközönként megújítja (Zsíros 1935: 32–34).

A családfelajánlást nemcsak a kézikönyvekben, hanem a gyermekeknek szánt 20. századi regényekben, elbeszélésekben is szorgalmazták. A Blaskó Mária által írt műben a Jézus Szíve kép a gyermek számára példa, amelynek köszönhetően a Megváltót „*utánozva*”, a szenvedést, betegséget és a családi problémákat is könnyebben és alázattal viseli: „*A mi szegény családjunk, – meséli a történet egyik főszereplője – Jézus Szentséges Szívének van felajánlva. A szent kép előtt neveltem fel gyermekeimet. Az én beteges kisleányom is kicsi korától megszerette Jézus Szívét. Szerette a Szent Szívet és a Szentséges Szíven a keresztet. Tudta, hogy ez a kereszt a szenvedés jele. Hozzá szokott, hogy minden szenvedést készséggel és megnyugvással fogadjon, mert a szenvedés teszi hasonlóná Jézushoz. Bármi hiányzott, bármiért sirt volna, a képre mutattam: most olyan a szíved, mint az*

édes Jézusé, kereszt van rajta. És akkor belenyugodott. Így nevelkedett fel. Azért nem törí össze beteg szívét a baj, gyász, szenvedés, mert mindenben keresztet lát, melyet Jézus Szívéből kap s belenyugodva nem izgatja fel beteg szívét” (Blaskó é.n.: 13).

Jézus Szívének képe más módon is megjelenhetett a családokban, otthonokban. A családot és az otthon védendő szokás volt az ajtó szemöldökfájára Jézus Szívének képét rögzíteni. Emellett viselheték Jézus Szívének ábrázolásait medálként, skapuláréként, kitűzőként is. Szokás volt Jézus képét felvarrni a ruhájukra. Ennek szokása az 1700-as évekre, Franciaországba nyúlik vissza, ahol ruhára varrható, Jézus Szívét ábrázoló képeket viseltek, amely hitük szerint a gonosztól, betegségektől, bajoktól óvta meg őket. Hitük szerint a pusztító pestis is ennek hatására szűnt meg (Jonas 2000: 3). Raymond Jonas szerint Franciaország nyugati részén a francia forradalom ellen harcoló parasztok is Jézus Szívét ábrázoló képet varrtak a ruhájukra. Fellépésük oka az volt, hogy a forradalom előrehaladtával katolikusként egyre zavarosabb volt a helyzetük. Úgy érezték, hogy a forradalom az addigi világrendet fordította fel, ezért sokan a forradalmat démoni jelenlétként élték meg (Jonas 2000: 3). A forradalom ehhez hasonló megítélése a 19-20. században is megjelent, amikor kiegészült a liberálisokkal és a szabadkőművesekkel szembeni ellenérzéssel.

A francia képekhez hasonlóan Magyarországon is hordtak ilyen skapulárékat: *„Jézus legszentebb Szívének skapuláréja nem ilyen természetű”* – írta a „hagyományos” skapuláréval összehasonlítva Tóth Mike. *„A szó szorosabb értelmében nem is tartozik a skapulárék közé: a szent Szív egyszerű képe ez, a melyet tetszés szerint való szöveten, bármily színnel festve, himezve, vagy nyomva, a mellen hordanak. Skapuláré elnevezése csak onnan ered, mert a viselés módja nem ritkán a skapuláréhoz hasonló, nyakba vetett szalagon a mellen csüng; de abban ismét lényegesen különbözik a valódi skapuláréktól, hogy a valódi skapulárénál páros a négyszögletű gyapjúszövetdarab, az egyik elül a mellen függ, a másik a hátón: Jézus sz. Szíve skapuláréjánál csak egy az anyagdarab, melyen Jézus sz. Szíve van ábrázolva, s a mely elül a mellen függ”* (Tóth 1901: 193–194).

A Szívgyárda

„Ha valamiben, – úgymond – úgy talán leghamarabb ezen a téren történt hiba a kréta körül Franciaországban az ifjúság nevelésénél. Jövőre nem lesz tevékeny katolikus intelligenciánk, ha az általános nevelés mellett az ifjúság önnevelésére, és pedig keresztény katolikus szociális alapon a modern kor számára nem fektetik a fősúlyt” (Petruich 1940: 34) – hangsúlyozta Biró Ferenc jezsuita atya, Jézus Szíve apostola 1907-ben Kalocsán, a Mária-kongregáció díszgyűlésén, összegezve a francia katolikus egyház problémáját.

Magyarországon, főként a jezsuiták irányításával minél több iskolában igyekeztek megszervezni a szívgyárdát, amely a Jézus Szíve Szövetség gyermektagozata volt. A szívgyárda vezetői fő feladatuknak a gyermekek

Jézus Szívének megfelelő szellemben történő nevelését tartották. Ebbe a felnőttekhez hasonlóan az imádságon, önfelajánlason túl az apostolkodás is beletartozott, amely Jézus Szíve tiszteletének minél több emberhez történő eljuttatását és A Szív újság terjesztését jelentette.

A felnőttekhez hasonlóan a gyermekek esetében is nagy hangsúlyt fektettek a megsértett szívű Krisztus engesztelésére. A kicsiknek szánt 20. századi történetekben azonban Jézus többnyire nem szülőként jelenik meg, mint a felnőttek esetében, hanem kisfiúként, ezzel is segítve a vele való azonosulást. Pohárnok Jenő például elbeszélésében szimbolikusan Jézus Szívéről beszélt, azonban a gyermekek számára is érthető módon, kertészkedő kisfiúként írt Krisztusról, aki bánkódott a terméketlen föld – szimbolikusan az őt eltaszító szív – miatt: *„Én a szívek kertésze vagyok, anyám s ha a szív, melybe én vettem szeretetem magvait, csak gyomot, csak gazt terem, nagy fájdalmat okoz ez énnekem!”* (Pohárnok 1927: 94).

A gyermekek szívgyárdistává avatásuk keretében a felvételi emlék mellett megkapták a Szívgyárda jelvényüket, illetve – ha szüleik anyagilag megtehették – hordhatták a szívgyárdisták egyenruháját is. Bizonyos egyesületek – például a Szeged-rókusai iskolások – zászlót is készítettek maguknak, amelyet minden ünnepségre magukkal vittek.

A Jézus Szíve kép tehát a Jézus Szíve Szövetség többi tagozatához hasonlóan nem csak a tisztelet kifejezése, illetve a lelki védettség biztosító volt, hanem az adott közösséghez való tartozás szimbóluma is. Reprezentálása mind maguk, mind társaik, mind a külvilág számára. Ezek a „tárgyak” tehát az egyéni és közösségi identitásuk számára fontos jelképei voltak.

A gyermekek vallásos nevelésétől hosszútávon a társadalom jobbra tételét várták. Úgy gondolták, hogy a szívgyárdisták felnőttként a kapott értékeket a saját családjaikban továbbadják majd.

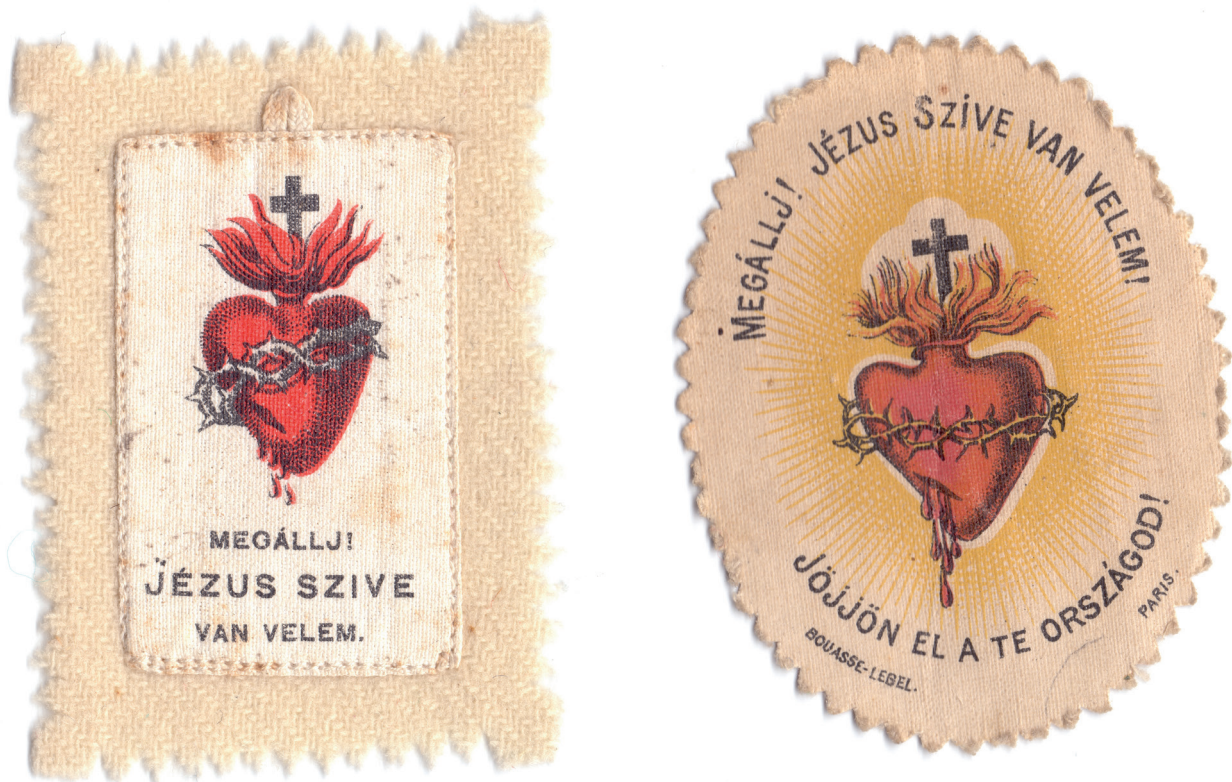
Tanulságok

A Jézus Szíve tisztelet és annak szimbólumai, valamint jelképhasználata, illetve a hozzájuk kapcsolódó hit a hagyományos világképben értelmezhetőek, amelyben az emberek önmagukra a teremtett világ részeként tekintettek. Isten és a természetfölötti pedig ennek aktív cselekvője volt. A skapulárék, érmek, illetve a ruhára varrható Jézus Szíve képek fontos részei voltak az egyéni vallásgyakorlásnak, amely hitük szerint megóvta őket, illetve otthonukat, családjukat a betegségektől, a bajtól. Másrészt ily módon a környezetük számára is kifejezték a Szent Szív tisztelői közé való tartozásukat. A Jézus Szíve Szövetség tagozatainak tagjai ezért saját, Jézus Szívével ellátott kitűzőket viseltek.

A tisztelet fontos része volt a felajánlás, amely több szinten történhetett: önmaguk felajánlásától egészen az 1899-es világfelajánlásig. A Szent Szív tisztelete tehát nem csak a magánáhitat,

illetve az egyesületek vallási gyakorlatának a része volt. Franciaország kiválasztottságához hasonló gondolkodás más országokban is megjelent. Németországban, illetve az Osztrák-Magyar Monarchiában a Jézus Szíve tisztelet az első világháborús propagandába is belekerült, mint a győzelem záloga. Több propaganda képeslapon megtalálható a Szent Szív a katonák, illetve az uralkodók – Ferenc József és Vilmos császár – társaságában. Ezt erősítette meg Ferenc József 1914-es országfelajánlása, de a trónon őt követő IV. Károly is Jézus Szívének tisztelője volt.

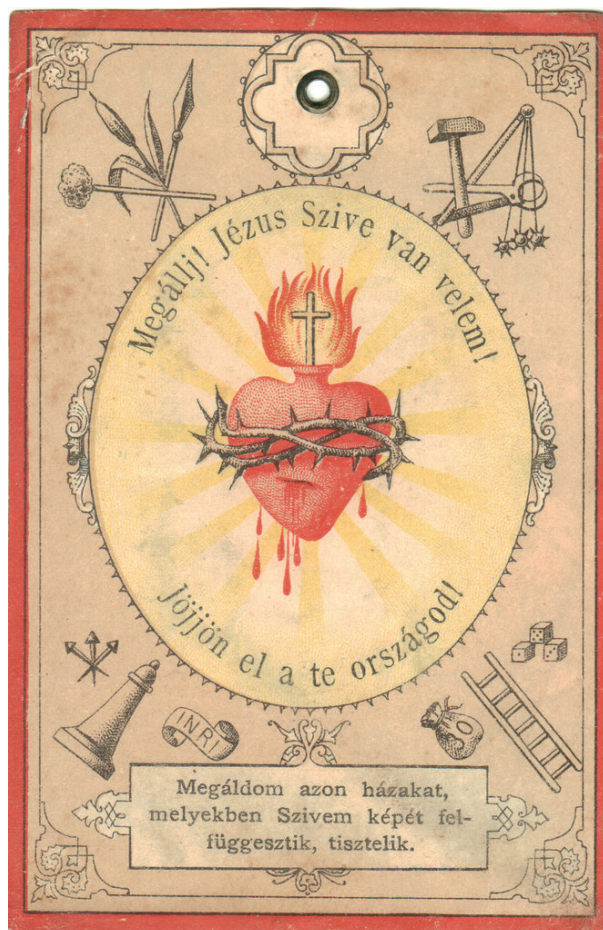
A tisztelet terjesztésében több szerzetesrend vett részt, ugyanakkor leginkább a jezsuiták tömegpasztorációs programjához tartozott. A 19. században a megváltozott társadalomban a hagyományos módszerek mellett szükségessé vált a modern eszközök (pl. sajtó) használata az apostolkodásban és a pasztorációban. A modern-hagyományos kettősség a két világháború között is megfigyelhető volt a tiszteletben. A katolikus egyház alkalmazkodott a modern kor elvárásaihoz, egyesületek differenciálásával, az egyén megszólításával, a sajtó és a regények használatával. A társadalmi problémákra adott magyarázatokban pedig a premodern gondolkodásmód tükröződött: például az első világháborút és a trianoni békediktátumot a vallási közöny okán kirótt isteni büntetésként értelmezték. A vallásos gondolkodás ekkor már a világgal szembeni alternatívát jelentett.

1. kép: Jézus Szíve skapulárek, 20. század eleje. A szerző tulajdona.

2. kép: Hímzett Jézus Szíve nyakék, 20. század eleje. A szerző tulajdona.

3. kép: Jézus Szíve igérete. Kis szentkép, é.n. Móra Ferenc Múzeum – Bálint Sándor Hagyaték.

4. kép: Első világháborús propaganda képeslap, é.n. Josef Müller, München. Glässer Norbert tulajdona.

IRODALOM

Altermatt, Urs (2001): *A katolicizmus és a modern kor. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom-és kultúrtörténete*. Budapest: Osiris Kiadó.

Bálint, Sándor (1977): *Ünnepi kalendárium I. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából (december 1. - június 30.)*. Budapest: Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

Barna, Gábor (2011): *Az élő Rózsafüzér társulata. Imádság és imaközösség a 19-21. századi vallási kultúrában*. Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

Gál, Ferenc (2000): Jézus Szíve-tisztelet. In: Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon V. kötet*. Homo-J. Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 817-819. p.

Gál, Ferenc - Szabó Ferenc S.J. (2000): Janzenizmus. In: Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon V. kötet*. Homo-J. Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 665-666.p.

Gárdonyi, Máté (2006): *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*. Budapest: JEL Könyvkiadó.

Gerő, András (2004): *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX-XX. századi történetéből*. Budapest: PolgArt Kiadó.

Gianone, András – Klestenitz Tibor (2017): *Katolikus nagygyűlések Magyarországon*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

Imhof, Arthur E. (1992): *Elveszített világok. Hogyan gyűrték le eleink a mindennapokat és miért boldogulunk mi ezzel oly nehezen...* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Jonas, Raymond (2000): *France and the Cult of the Sacred Heart. An Epic Tale for Modern Times*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.

Kapitány, Ágnes – Kapitány, Gábor (2007): *Túlélési stratégiák. Társadalmi adaptációs módok*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Morgan, David (2008): *The Sacred Heart of Jesus. The Visual Evolution of a Devotion*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

FORRÁSOK

Blaskó, Mária (é.n.): *Szeretet útja. Elbeszélések*. Budapest: A szerző kiadása.

Bougaud, Emil (1896): *Boldog Alacoque M. Margit élete és a Jézus Sz. Szíve tiszteletének eredete*. Gyoma: Kner Izidor Könyvnyomdája.

Petruch, Antal (1940): *Jézus Szíve apostola. P. Biró Ferenc S. J. emlékezete*. Budapest: Korda Rt.

Szabó, Dömjén (1930): *Jézus Szíve kultusz. Főként gárdavezetőknek*. Cluj-Kolozsvár: Szent Bonaventura Könyvnyomda.

Tóth, Mike (1901): *A szeretet lángjai. Vagyis: egyletek, és ájtatosságok Jézus Szents. Szíve tiszteletére*. Kalocsa: Jurcsó Antal Könyvnyomdája.

Zsíros, Ferenc (1935): *A Jézus Szíve Szövetség kézikönyve*. Budapest: Jézus Szíve Szövetség Kiadása.

JEGYZETEK

¹ Szűcs Judit szóbeli közlése

² A tanulmány a szerző doktori kutatásának résztémájaként főként a Jézus Szíve tisztelet elméleti hátterére és történeti folyamataira tér ki.

³ Teljes nevén: Szűz Mária látogatásáról nevezett (Vizitációs) Rend

⁴ Bougaud Emil orléansi általános helynök és főesperes szerint Franciaország felajánlását végül XVI. Lajos kivégzése előtt, a börtönben írt „*végrendeletében*” tette meg. (Bougaud 1896:359-360)

⁵ A janzenizmus Cornelius Otto Jansenius által alapított dogmatikai, erkölcsstani és politikai mozgalom volt. A janzenizmus tanításában nincs egyöntetűség, mert minden ágának sajátos irányzata volt. A jezsuitákkal szemben elleneztek a gyakori szentáldozást, úgy vélték, áldozni is csak akkor szabad, ha a kegyelem ösztönöz rá. Szembenálltak a pápai tévedhetetlenséggel is. Több képviselője Szent Ágostonra hivatkozva vallotta, hogy „*Isten a kegyelmet csak a választottaknak adja, a többieket meghagyja az elvetettség állapotában*” Mindez gyökeresen szemben állt a katolikus egyház által vallott eszmékkel. (Gál-Szabó 2000:665-666)

⁶ Imitatio Christi – Krisztus utánzása. A kifejezés eredetileg Kempis Tamás ágostonrendi szerzeteshez kötődik, aki művében szentírási idézetekre hivatkozva az 1400-as években megfogalmazta a Krisztus követés „*programját*”: példájának utánzása által hozzá hasonlatossá válni.

Under the Protection of the Sacred Heart

Glässerné Nagyillés Anikó

The Sacred Heart promises to protect and bless those who venerate it. In the Middle Ages and the Early Modern Age people imagined their own world to be part of God's world, while God and the supernatural were seen as active agents in that world. It is in this frame that we can interpret the phenomenon where people in France from the 1700s wore images of the Sacred Heart sewn on their clothing, believing that they provided protection from evil, sicknesses and harm. In addition, following the vision of Sister Margaret Alacoque they believed that (the heart of) Jesus had chosen France among all nations and through the king wished to make a covenant with the French people; one of the conditions for this (met only later) was the dedication of the country. According to Raymond Jonas, it was because of the anti-clericalism of the French Revolution that the Sacred Heart became the dominant symbol of the royalist and catholic counter-revolution. The "motif" of being chosen and the covenant, and the dedication could be found also in other European countries. Wearing the Sacred Heart on clothing was a custom in later centuries too. This can be seen in 19th and 20th century "patches" with the inscription: "*Cease! The Heart of Jesus is with me. Thy Kingdom come!*" These show a resemblance to the scapulars worn by the members of orders as part of the habit and by laypersons as a piece of clothing around the shoulders.

It was a custom to place an image of the Sacred Heart on the lintel of the door to protect the family and home. Images of the Sacred Heart could also be worn as medals, scapulars or badges. This custom can be found not only in connection with the Sacred Heart. Similar objects were also found (and still exist) in connection with the veneration of Jesus, Mary and the saints. The phenomenon was in line with religious thinking of the period, at times linked to elements of vernacular religion, while in the case of membership of the Society of the Sacred Heart it was also a means of expressing togetherness and group awareness.

Gondolatok napjaink népi gyógyászatának kutatásához

Vukov Anikó*

* néprajzkutató muzeológus, Móra Ferenc Múzeum, Szeged

Kulcsszavak

néprajz
népi gyógyászat
alternatív gyógyászat
jelenkutatás
népi gyógyítók

ethnography
folk medicine
alternative medicine
recent research
folk healers
alternative healers

Absztrakt

Írásomban az eddigi kutatási tapasztalataimon keresztül szeretnék betekintést nyújtani napjaink népi gyógyítóinak működésébe. Vizsgálatom alanyai olyan gyakorlati tevékenysége(ke)t folytatnak, mely(ek) a hagyományos paraszti közösségek gyógyítóinak működésére vezethetők vissza. Velük és pácienseikkel készítettem adatfelvételt; az adatok ismertetése mellett a kortárs népi gyógyítók és népi gyógyászati jelenségek kutatási szempontjait tekintetem át. Az ide vonatkozó szakirodalom áttekintése után három téma köré csoportosítottam észrevételeimet: elsőként a népi gyógyászat fogalomvizsgálatára, ezután a társadalomtudományi kutatási szempontokra, majd gazdaságnéprajzi értelmezési lehetőségekre térek ki.

„A népi gyógyászat egy összetett és bonyolult jelenség, amelyben több hatás, több réteg rakódik egymásra, minden időszakban a közösségi és egyéni tapasztalat, tudás egyaránt árnyalja, ugyanakkor folyamatosan változik. Tulajdonképpen, csak folyamatában, változásaiiban vizsgálható jelenség, amelyben bármely adott időben egyszerre és egymás mellett, egymásra épülve létezhetnek több évezredes és legújabb elemek is” (Deáky 2002: 8).

Tanulmányom célja, hogy a kortárs alternatív gyógyászat és a hagyományos népi gyógyászat hasonlóságait és különbségeit feltárva vizsgálati szempontokat mutasson be napjaink népi gyógyászatának értelmezéséhez. Munkámban csupán gyakorlati alapú tevékenységekre összpontosítok: gyógynövényekkel való gyógyítást és csontkovácsolást vizsgálva igyekszem népi gyógyászati kutatási felvetéseket megfogalmazni. Az egyéb, szintén a népi gyógyászat körébe tartozó tevékenységek, például a látók bevonásával egy teljesen új, mennyiségében, elméletében kiterjedt aspektus nyílna meg, melyet jelen munka keretei nem képesek felölelni.¹ A tanulmányt az alábbi fejezetekre tagoltam: elsőként vizsgálatom módszertanát mutatom be, majd a fogalomhasználati kérdéseket (nép, népi gyógyászat, alternatív orvoslás, természetgyógyászat) tekintem át. Ezután saját eredményeimet a szakirodalommal összevetve rekonstruálom az egykori népi gyógyító specialisták és napjaink gyógyítói közötti fő különbségeket. Mivel a fejezetek óriási szakirodalommal rendelkező

kérdéseket érintenek, mindezek áttekintésére jelen írás keretei között nem vállalkozhatom. Hogy kutatási eredményeimmel, a bemutatott interjúrészletekkel a felhasznált szakirodalmi bázis arányban álljon, írásom címében is jelölöm, hogy elsősorban adalékokkal, felvetésekkel szeretnék hozzájárulni a kortárs gyógyászat sokrétű világának feltérképezéséhez.

A vizsgálat módszertana

A jelen tanulmányban alkalmazott, az egyéni mikroszintre irányuló vizsgálat igazodási pontját Keszeg Vilmos és Czégényi Dóra kutatási megközelítése jelenti, mely szerint a gyógyító és a beteg viselkedése kulturális kategória (Keszeg–Czégényi 2010: 423). A gyógyítás-szituációkat és attitűdöket vizsgálva szociális világok, emberi kapcsolatok rendszerei tárulnak fel. (Keszeg–Czégényi 2010: 428). A kortárs alternatív gyógyászati jelenségek és a népi orvoslás hasonlóságai és különbségei társadalmi-kulturális jelenségekként érthetőek igazán – abból is adódóan, hogy a kialakult különbségek és folytonosságok egyaránt társadalmi-kulturális meghatározók eredményei.

Vizsgálatom a magyar hagyományos folklór népi gyógyítóinak tevékenységére épít, miközben napjaikban működő gyógyítókkal és pácienseikkel végeztem adatfelvételt. A tanulmányban a saját készítésű interjúk adatait elemzem a szakirodalom

segítségével. Félig strukturált interjúkat készítettem: négy gyógyítóval, akik közül ketten gyógyítanak gyógynövényekkel (HB és KF-né),² kettő pedig csontkovács (PG és SB), valamint öt pácienssel (SZÉ KF-né páciense, KL PG-nél és SB-nél is járt, MA HB gyógynövényes készítményeinek vásárlója, JI SB páciense, EK pedig PG és HB páciense is).

Az interjúalanyok Csongrád megyei településeken élnek. Ásotthalmi, mórashalmi és szegedi gyógyítókkal és pácienseikkel beszélgettem, mivel szándékomban állt megjeleníteni a falu, a kisebb város és a megyeszékhely lakóinak népi gyógyászati működését, illetve kötődését. Napjaink népi gyógyászatának gazdaságnéprajzi vonatkozása is kiemelten foglalkoztatott, ezért itt is ügyeltem a „*változatosságra*”: a gyógyítók közül három számlaképes, ebből kettő saját bevallása szerint minden esetben ad a fizetéskor számlát, egy pedig csak az új vendégnek, páciensnek tölt ki nyugtát. A megkérdezettek iskolázottsága, kulturális háttere szintén változatos képet mutatott. Egy-egy gyógyítóhoz az iskolázottsági illetve kulturális skála mindegyik szegmenséből járnak páciensek. A gyógyítók közül kettő rendelkezik egyetemi, három pedig a mai OKJ-nak megfelelő tanfolyami végzettséggel (sportmasszőr, gyógymasszőr, gyógynövény-eladó).

Népi gyógyászat, alternatív gyógyászat, természetgyógyászat – rövid fogalmi áttekintések

Magyar Néprajzi Lexikon szerint a „*hagyományos paraszti kultúrában a gyógyítással foglalkozó falusi személyek elnevezései: bajos, javas, kuruzsló, látó, néző, orvos. A 20. sz. közepéig a falvak orvosi ellátása nem volt kielégítő. Ha visszafelé haladunk az időben, egyre kevesebb a hivatásos orvosok száma; falvak elzárt kisközségeiben gyógyító specialisták végezték a betegek ápolását. Ezek tudásukat általában más idősebb, egy-két nemzedékkel öregebb, tapasztalt gyógyítóktól nyerték (sokszor családi hagyományként), tovább gyarapítva szerzett tapasztalataikat. A gyógyítók között bizonyos specializálódás figyelhető meg. Így pl. a kenőasszonyok (kenő, kente-fítelő, gyúrogató) többféle kenést ismertek: száraz és nedves kenést vagy zsiradékkal, vagy forralt fűvekkel simogatták, nyomták, gyúrták a fájós derekat, hátat. A kenés sokszor gyógyfűvekből készített fürdővel járt együtt, melyet a fűróasztássonny készített. A legtöbb faluban élt egy olyan ember vagy asszony, aki arról volt híres, hogy jól ismeri a fűvek gyógyhatását. Különleges kezűgyesség kellett a kifcamodott (eltörött) végtagok helyreigazításához, ezt a csontrakók végezték*” (Grynaeus–Hoppál–Nagy 1979: 362–363).

A Magyar Néprajzi Lexikon népi gyógyászat szócikkében e két gyógyítási területről az alábbiakat olvashatjuk: „*A gyógynövények használatát nyomon lehet követni a görög-római gyógyászati munkáktól kezdve a középkoron át, a nyomtatott orvosi szakirodalomban. Nálunk különösen a 18. századtól van sok példa a nép között való elterjedésére. A 17. századtól kezdve megjelenő fűveskönyvek és kéziratok orvosi könyvek gazdag népi gyógyászati anyagot tartalmaznak. A gyógyító*

hatású növényeket a természetes felhasználás mellett többféleképpen használták a kezelés során, pl. fürdőt készítettek, teát főztek, vagy borogatásra használták – s használják sok helyen ma is. Általában nem egy, hanem több növény került egyszerre felhasználásra, gyakran valamilyen folyadékban (víz, pálinka, bor, olaj) feloldva. [...] A mechanikai beavatkozások között a kifcamodott végtagok helyretételét, gyomorgörcs, derékfájás, ájulás esetén alkalmazott masszírozást, kenést, gyúrást említhetjük” (Grynaeus–Hoppál 1979: 725–727). Jelen írás keretein túlmutatna a gyógynövényekkel és a mechanikus gyógyítókkal foglalkozó néprajzi kutatások részletes bemutatásán, ezért csak azokra a munkákra összpontosítok a továbbiakban, amelyek az általam felvetett kutatási problémákhoz konkrétan kapcsolódnak.

Hoppál Mihály szerint a népi gyógyítás szókapcsolat kifejezi a régi falusi életformára jellemző öngyógyító gyakorlatot, szemben a hivatalos orvoslással és tudományos gyógyászattal. A népi gyógyítás a hagyományos köznapi kultúra részeként működött. A köznapiság fontos kritérium itt, hiszen régen szinte minden családban volt valaki, „[...] akik ismerték a népi gyógyító tudásnak legalábbis egy jelentős részét. Természetesen minden közösségben voltak gyógyító specialisták is” (Hoppál 1990: 694).

Eddigi vizsgálataimban megyeszékhely, kisváros és falu adatai szerepelnek, a fenti megállapítás pedig a hagyományos paraszti közösségek tudáskészletére összpontosít. Mivel a köznapiság, az öngyógyító stratégiák és a hivatalos/tudományos kánon irányelveitől való elkülönült állásfoglalások állapíthatók meg hasonlóságokként a napjainkra jellemző laikus gyógyítási módszerekkel, Hoppál Mihály definíciója irányadó lehet a kortárs népi gyógyászat elemzése során. A népi gyógyászat/ népi gyógyítók értelmezéséhez Gémes Balázs tanulmánya szolgáltat napjainkra is aktuális megállapításokat. Hangsúlyozza, hogy a nép jelenti a „*köznéphez*” való tartozást, másrészt etnikai közösséget is jelölhet. A népi gyógyászati kutatásokat alaposan számba vevő tanulmányában hangsúlyozza a jelenkutatás szükségességét, mely „*lehetőséget ad arra is, hogy a változások jobban megragadhatóak legyenek*” (Gémes 1979: 26). A változásvizsgálat során szükségesnek tartja az urbanizálódás, az iskolázottság, a szórakozás és a tömegkommunikációs eszközök (sajtó, rádió, TV) hatásait szemügyre venni, melyek által megismerhetőek a jelenben zajló akkulturációs folyamatok (Voigt 1974: 9). A népi gyógyászatot Voigt Vilmos is a köznapi kultúra elemeként határozza meg. Grynaeus Tamás az egyéniségkutatás problémájaként veti fel, miszerint „*nagy különbség van az egyes gyógyítók jellege, »körzete«, személyisége és tudása között: a csak egy betegséget gyógyító asszony, ember és a nagyhatású, nagyhírű, sokféle betegséget kezelő javas között mindenféle átmenetet megtalálhatunk*” (Grynaeus 1998: 143).

Ha napjaink népi gyógyászatáról beszélünk, a „*gyógyítás*” mellett elgondolkodtató a „*nép*” meghatározása is. Alan Dundes amerikai folklórkutató

szerint a nép (folk) bármilyen csoportra vonatkozhat, melynek tagjait legalább egy közös tényező köt össze. Ez lehet közös elfoglaltság, nyelv vagy vallás, de lényeges, hogy a bármilyen okból létrejött csoportnak legyenek olyan hagyományai, melyeket sajátjának tart (Dundes 1965: 2). Az egykori paraszti kultúrából eredő gyógyászati tudás tekinthető ilyen összekötő hagyománynak.

A népi kultúra kifejezés napjainkban már inkább történeti kategóriát jelent: szóbeli úton hagyományozó, tradicionális életmódú közösségekhez kapcsolható. Mivel a tömegmédiában bárki (szóban, nyomtatott médiában vagy az interneten) hozzájuthat az információkhoz, Povedák István a populáris kultúra fogalmát alkalmazza a napjaink jelenségeihez. Ezzel jelezhető az elmosódott határvonal az egykori 'elit' és 'népi' kategóriák között (Povedák 2004: 86).

A népi gyógyító a „klasszikus” értelemben vett, paraszti közösség gyógyítóját jelenti, mellyel szemben áll napjaink alternatív gyógyítója. Felmerül a kérdés, hogy milyen értelemben beszélhetünk napjaink népi – azaz az egykori hagyományos gyógyító eljárásokat művelő – gyógyítóiról, akik tevékenységük gyökerét bevallottan a „paraszti ősök” hagyatékának tartják? Fogódzókat erre vonatkozóan Vámos Gabriella meglátásaiban találunk. Elkülöníti az alternatív gyógyászatot, mind a hivatalos, mind a népi gyógyásztól, mindazonáltal jelzi, hogy a nehezen körülhatárolható fogalom pontos meghatározása sürgető. Ennek eleget téve, így írja le az alternatív gyógyászatot:

„Olyan gyógyászati rendszer, amely mögött egy, sajátos egészség – betegség értelmezési elmélet áll. Célja a betegség megelőzése, illetve a betegség hatására létrejövő külső, belső szervei és szellemi elváltozások gyógyítására irányuló törekvések. A szükséges anatómiai ismeretek mellett, kórtani és életvezetési szakértelmet is magában foglal. Felhasználja a népi gyógyászatban is ismert növényi, ásványi eredetű anyagokat, a diétát, a szervezet öngyógyító erejébe vetett hitet. Követői egy új típusú egészség és betegség fogalmat alakítanak ki, amely életfilozófiájukká válik. A XX. század elejétől, amikor a keleti tanok is éreztetik hatásukat, de különösen az 1989 utáni ezoterikus robbanás után olyan gyógymódok is megjelennek, amelyek az alternatív spiritualitás jegyeit viselik magukon. Nagy hangsúlyt fektet a gyógyító és beteg együttműködésébe a sikeres gyógyulás érdekében” (Vámos 2014: 147).

Kulcsfontosságú a szempontunkból, ahogyan a népi gyógyászat ismereteinek felhasználására utal. Ezzel alátámasztja alá eddigi kutatási tapasztalataimat, melyek szerint a népi és az alternatív mező, bár markáns jegyeikben elkülöníthetőek, de „átjárhatóság” tapasztalható a kettő között. Ez nemcsak az általa példaként említett gyógynövényekre, diétára stb. utal, hanem egyfajta fogalmi „keveredésre” is. Például, csontkovács képességét bevallottan idős parasztembertől elsajátító interjúalanyom előszeretettel használja az „univerzum gyógyító energiája” kifejezést, melyet egy ismeretterjesztő szándékú TV-műsorban hallott.

A fent bemutatott szakirodalmak és saját kutatási tapasztalataim nyomán a népi fogalmat – elsősorban a népi gyógyászat szemszögéből – az alábbiak szerint próbálnám megragadni.

A népi kifejezés olyan homogenitást sejtet, melynek meghatározói időről-időre változnak. Napjaink információs társadalmában „a” néphez tartoznak azok, akik számára azonos mértékben és intenzitásban hozzáférhetőek ugyanazok az információk és kulturális javak, és/vagy ezek forgalmazására és a velük kapcsolatos narratívák megalkotására is azonos lehetőségük van. A népi összekapcsolódik az informálissal: a fenti lehetőségekkel való élés változatos stratégiákat szül, melyeknek közös pontja az informalitás megbecsülése.

Az 1980-as évek végétől a fitoterápiát, manuálterápiát és hagyományos kínai orvoslást, stb. művelők tevékenységére a természetgyógyászat kifejezést alkalmazta a közbeszéd. Az 1997-ben született, 11/1997. (V.28.) NM rendelet a természetgyógyászok tevékenységét meghatározott keretek között jelölte ki. Eszerint csak szakképesítés megszerzése után végezhető természetgyógyászati tevékenységek: akupresszúra, alternatív mozgás- és masszázsterápiák, életmód-tanácsadás és terápia, reflexzóna terápia. Vizsgálva záruló továbbképzéssel megszerezhető képesítés után végezhető tevékenységek: alternatív fizioterápiás módszerek, bioenergiát alkalmazó módszerek, fitoterápia, fülakupunktúrás addiktológiai eljárások, kineziológiai módszerek, szemtréning eljárások.

Ezzel összefüggésben használták interjúalanyaim a természetgyógyászat és a természetgyógyász fogalmat: *„A természetgyógyászat az egy nagyon érdekes dolog, ezt meg lehet tanulni, úgy tudom, tanfolyamon. A régi gyógymódokat is meg lehet így tanulni”* (KL; PG és SB páciense). *„A természetgyógyászat érdekel, az ilyen című magazint gyakran olvasom. Elvont témákat is érint a természetgyógyászat, úgy tudom”* (SZE; KF-né páciense).

A népi gyógyászat fogalom a kortárs kultúrát illetően leginkább a változásvizsgálat során alkalmazható: a hagyományos népi kultúra tudásanyagát jelenkori művelők és felhasználók miként értelmezik és használják fel. Az alternatív gyógymódok elnevezéssel az 1989 után teret nyerő, a keleti kultúrák hatásait is magukba foglaló irányzatokat, technikákat illethetjük. A természetgyógyászat a tanfolyamon tanulható népi és alternatív orvoslási ismereteket jelöli, művelője hivatalos keretek között művelői tevékenységét. Egyik interjúalanyom sem használta az „alternatív”, illetve „alternatív gyógymód” kifejezést – ők a természetgyógyászat szóval illették az ebbe a körbe tartozó módszereket.

Népi gyógyászat vs. alternatív orvoslás

A természetgyógyászat, alternatív gyógymódok

fogalmainak értelmezése, illetve a népi gyógyászathoz való kapcsolódásuk feltérképezéséhez támpontot ad Koltay Erika 1993-as tanulmánya (1993: 53–64). Ebben érzékenyen reflektál a rendszerváltozás utáni időszak új kulturális hatásaként megjelenő „alternatív gyógyítóokra”. Jellemzőik alapján különíti el a népi specialista és az alternatív gyógyító kategóriákat. Vámos Gabriella (2014: 150–151) ezt alapul véve, az alternatív gyógyászat értelmezésének szándékával egészítette ki Koltay Erika észrevételeit. A következőkben saját interjúim eredményeit illeszttem bele Koltay Erika és Vámos Gabriella által felvázolt értelmezési keretbe: 1.) tudás megszerzése, 2.) kezdőélmény, 3.) gyógyítás mögötti filozófia, 4.) gyógyítás módszere, 5.) fizetség, közösséggel való viszony alapján.

1. Tudás megszerzése

Népi specialista: tudását belenevelődés során sajátítja el, a tudatos képzés kevésbé jellemző.

Alternatív gyógyító: tudatos képzés során tanulja ismereteit, a tanok szabadon cserélhetők, melynek során az egyén sajátos világnézetet tesz magáévá. 20. századi képviselőik fokozatosan törekednek a hivatalossá tételre, amely fontos a betegek, a hivatalos orvoslás képviselői és a többi gyógyító számára. A tanfolyamok széles skáláján vehet részt, melyek során világképe folyamatosan alakul.

A korábban már idézett, csontkovács képességét idős parasztembertől elsajátító gyógyító gyakran

használja az „*univerzum gyógyító energiája*” kifejezést, melyet egy TV-műsorban hallott. Egy másik csontkovács beszámolójában: „[...] *magam is Békés megyei, idős népi gyógyítóktól tanultam a technikát, miután kiderült, hogy van hozzá érzékem*” (G.P.). Itt a „népi” forrás mitizálja a tevékenységet és hozzájárul az imázs kialakításához is.

A fent említett csontkovács parasztemberek mellett füvesasszonyok, mint „*idős gyógyítók*” kerültek megnevezésre, akik interjúalanyaimnak tudásukat átadták. De e hagyományos úton szerzett ismeretek mellett OKJ-s gyógynövénygyűjtői tanfolyam, gyógyszerészi egyetemi diploma és gyógymasszőri végzettség egyaránt megfér, melyekkel a megkérdezettek nemcsak, hogy elmélyítették tudásukat, hanem napjaink egészségügyi piacán is legitimálni igyekeznek helyüket.

Az információszerzés további lehetőségei a könyvek, folyóiratok és az interneten elérhető tartalmak: cikkek, fórumok, blogok, stb. A tény, hogy az ilyen tudás változatos forrásokból szerezhető meg, nem újkeletű. Grynaeus Tamás 1964-ben szerzett szegedi tapasztalatai kapcsán kiemeli: „*láttuk, gyógynövényárusaink honnan szerzik ismereteiket (szülőktől, gyógynövény-kereskedőktől, szakkönyvekből)*” (1964: 119).

Ez utóbbiakat interjúalanyaim gondosan mérlegelik, törekednek az információk hitelességének kiderítésére. A folyóiratok közül sokan forgatják a Herbáció magazint, valamint a könyvek közül

1. kép: „Gazdag termékkínálat sokféle bajra. Szeged, 2015. A Szerző felvétele/felvétele.

toronymagas a népszerűsége Maria Treben: Egészség Isten patikájából című, 1990-ben megjelent könyvének. A német háziasszony a fitoterápia lelkes híveként nemcsak gyűjtötte és alkalmazta a gyógynövényeket, hanem a fenti mellett számos könyvet is írt hasznosságukról. A rendszerváltás utáni Magyarországon e könyv nemcsak lendületet adott a gyógynövények iránti érdeklődés hullámának, hanem az idősebb korosztály a gyermekként/

a természetgyógyászati kiadványokat, ismereteinek döntő többsége ezekből a könyvekből származik” (Balázs 2010: 93).

A tudáskészlet megalkotása és forgalmazása és a gyógyító stratégiák etnometodológiai jelenségeként értelmezhetőek. Harold Garfinkel az etnometodológia megalkotója szerint a vizsgálati tárgy a mindennapi tudás, illetve közvélekedés, ami alapján a résztvevők mindennapi tetteik mozgatóit megalkotják és kezelik, és ami által értelmet adnak környezetüknek, s melyekről felelni tudnak (Garfinkel 1984: 1).

2. Kezdőélmény

A csoda alapélménye mind a népi gyógyítóknál, mind az alternatív orvoslásban megjelenik. (Például megjelenik előtte Szűz Mária, már gyermekkorától érzi magában a gyógyító erőt, váratlan helyzetben aktiválódó a tudás.) Saját kutatásomból a kezdőélményről az alábbi elbeszéléseket hozom példaként: „Kicsi gyerekként is már, amikor a gyógynövények közelében voltam, amikor a mezőn vagy az árokparton bármilyen növényt, tehát virágot is láttam, rögtön azt kérdeztem, hogy ez mire való? Tehát nem azt mondtam, hogy jaj, de szép, leszakítom, vagy mit tudom én, tehát engem ez már akkor érdekelt, mesélték. És később is, nekem ez egyértelmű volt, hogy ez engem érdekel, foglalkozni szeretnék vele. Én még a nagymamamtól, anyukámtól tanultam a fő dolgokat, az alapvető dolgokat a gyógynövényekről. Ők mondták nekem, hogy M., neked erre van szemed.” (FK-né)

„A szemem előtt, tehát a lelki szemeim előtt úgymond megjelennek ilyen intelmek. Ez olyan, mint egy nagy piros felirat egy táblán. Akár álmomban is megjelenik. Ezen láttam, még régen, amikor a masszírozással elkezdtem foglalkozni, hogy én ezt gyógyításra is fel tudom használni” (SB).

A páciensek számára is esetben fontos, érdekes információ a gyógyító alapélménye: „M. néniről én tudom, hogy kislány kora óta elkötelezett a gyógynövények iránt. Ezt az idősebbek is látták rajta, így tanulta meg tőlük” (SZE, FK-né páciense). „Én úgy gondolom, hogy ezt nem lehet csak úgy megtanulni. Ugy értem, [hogy] persze hogy vannak fogások, amiket tanít egy mester a tanítványának, de ehhez egy vele született érzék kell. Ettől lesz egy jó csontkovács más, mint egy házi orvos mondjuk” (KL, PG és SB csontkovácsok páciense).

3. Gyógyítás mögötti filozófia

Népi specialista: esetükben a természettel való összhang a fő jellemző. Az embert a makrokozmosz részeként képzeltek el és gyógyításához a természetben talált anyagokat használták fel. Erre a népi gyógyászat fogalmának vizsgálatakor is utaltam.

2. kép: „Herbáció – Népi gyógyászati magazin”, 2015. A szerző felvétele.

fiatalként megszerzett tudásuk legitimációját is meglátta benne. Koltay Erika így ír a könyv hatásáról: „népszerűsége azonban nem a könyv tényszerű adatainak és nagyszerűségének tudható be, hanem sokkal inkább magyarázható azzal a tartalommal, ami találkozott a keresztény kultúrára épülő hagyományokkal, jelen esetben a tradicionális gyógyítás hagyományaiival és egykori gyakorlatával. Olyannyira, hogy Erdélyben végzett gyűjtéseim során nemegyszer talákoztam a könyvben található teákkal, főzetekkel, amelyeket a füvesasszonyok beépítettek saját receptjeik közé” (Koltay 1993: 169).

Balázs Dorottya Siklód népi gyógyászatának jelenkori jellemzőit bemutató tanulmányában hasonló tapasztalatokról számol be: „a természetgyógyász irodalom hatása ma is igen jelentős a falu természetismeretére nézve. A helyi kis vegyesboltban is kapni lehet Maria Treben Egészség Isten patikájából című könyvét, amely szinte minden siklói háztartásban megtalálható. A falu egyik specialistája kifejezetten gyűjti

3. kép: Teák a készítő üzeneteivel. Szeged, 2015. A Szerző felvétele

4. kép: Szappanok a kirakodóvásáron. Szeged, 2016. A Szerző felvétele

Alternatív gyógyító: Világképük meghatározója a New Age szellemi-ezoterikus irányzat, mely felöleli a keleti filozófiákat, a keresztény gnoszticizmust és különböző misztikus irányzatokat egyaránt. Kapcsolódik a holisztikus test-és egészség szemlélethez – amely olyan alternatív és természetes gyógymódokat helyez előtérbe, mint a masszázs, természetes ételekből álló diéta, kiropraktika és akupunktúra (Melton 2016).

Interjúalanyaimnál hangsúlyos volt a „régii gyógyítók” és a „régii világ” idealizált emlegetésekor azok természetközeli életmódja és ebből adódóan a gyógyítás alapanyagainak, a gyógyító és a beteg kapcsolatának „természetessége”: „régien, egy kisebb közösségben, mondjuk egy faluban, de még régebben, még a törzsi világban is, még az ősembereknel is, pláne. Megvolt az a tényező a gyógyításban, ami ma teljesen hiányzik. Itt arra gondolok, hogy a gyógyító olyan füvekkel kúrálta a beteget, amit azok is láttak minden nap bárhol, vagy akár természetetté is, csak nem ismerték a gyógyító erejét. Tehát azt mondták, hogy itt ez a csalán, ez erre és erre jó. És a beteg látta, ismerte a csalánt, csak nem volt tisztában a gyógyító hatásával, ezért volt az a füvesember, aki tudta. Most pedig felírják a tablettát és fogalmad sincs, mi van benne. Azt, hogy ki gyártja, ki találta ki, pláne nem tudod” (MA, HB páciense).

„Hát azért az, hogy kiből lesz gyógyító, tehát a tudása alapján is, meg a kisugárzása alapján is, azt hozhatja az előző életéből akár” (JI, SB páciense).

3. A gyógyítás módszere

Az alternatív gyógyítók esetében újfajta testkép, testtagolás jelenik meg: gondoljunk például a csakrákra, az aurára. Catherine L. Albanese (Albanese 1992: 75–76) is hangsúlyozza, hogy a New Age és gyógyítás diskurzusaiban olyan megfogalmazások jelennek meg, mint az „univerzum gyógyító energiái”, „csakrák”, „rezgés”, „harmonizálás”, melyből Albanese azt is következteti, hogy a gyógyítás az univerzum szintjén is zajlik, így egészsége annak összhangjával együtt értelmezhető. Ennek ellenkezője is igaz, mely szerint az univerzum felborult egyensúlya betegségek kialakulásához vezet (Albanese 1992: 75–76.).

A gyógynövényekkel gyógyítókhöz és a csontkovácsokhoz fordulókat a döntésüket az alternatív gyógyászat és a New Age fogalmkörébe tartozó gondolatokkal magyarázták: „a régii gyógyítók, tehát itt a régii Magyarország gyógyfüveseire, gyógyítóira gondolok, egész biztos, hogy nemcsak az őket körülvevő világgal, hanem a világegyetemmel is harmóniában voltak. Az, hogy kibillentünk a harmóniából univerzális szinten, az azért van, mert olyan gyógyszereket gyártanak, amik a mellékhatásokkal gyakran tovább betegítik az embereket. Ezt a sok kibillent harmóniájú embert visszatükrözi az egész világegyetem, ezért van többek közt az ózonlyuk és a sok természeti katasztrófa” (EK, PG és HB páciense).

4. Fizetség, közösséggel való viszony

Népi specialista: nem fogadtak el fizetséget, hiszen a közösségből kerültek ki.

Alternatív gyógyító: ebben az esetben változatos képpel találkozunk, hiszen azok a képviselői, akik reklámok útján hirdetik magukat, pénzért gyógyítanak, a piac határozza meg tevékenységüket. Vannak viszont olyan gyógyítók, akik minden fizetség nélkül végzik munkájukat.

A hagyományos paraszti közösség gyógyítóit a pénz nem motiválta (Koltay 1993: 61). A jelenkort illetően erre még (már) nem találtam példát; két olyan bizalmasabb kapcsolatot ismertem meg, ahol a fizetés elodázása és „cserekereskedelem” történt: *nem tudtak fizetni, és akkor, mondom neki, hogy majd máskor, ha tudják* (SB). *„Úgy beszéltük meg, hogy cserébe segítenek kimeszteni a házat”* (HB).

A páciensek a pénz és a gyógyítás kapcsolatát így fogalmazták meg: *„nyilván elmenni egy csontkovácsokhoz, akinél egy kezelés tízenpárezer forint, az sokaknak rengeteg pénz. Ezt nemcsak úgy értem, hogy ténylegesen nem engedhetik meg maguknak, hanem, hogy éppen telne rá, de sokallják. Pedig szükségük, az lenne rá. Én erre azt mondom, hogy nekem az SZTK-ban ülni órákig és várni, aztán megint várni és visszarendelnek, és így tovább. És ha azt nézem, hogy az idő pénz, akkor nekem az a tízezer forint megéri. A másik itt, hogy olyanhoz megyek, akit jó szívvel ajánlottak ismerősök, akinek a kezelésében megbízom. És ezért is megéri nekem az a pénz”* (JI, SB páciense). Illetve: *„Nagyon érdekes az, hogy a gyógynövényes termékeket vagy teát veszek, akkor látom, le tudom bontani, hogy mennyi a hatóanyag, tehát a növény, a csomagolás, a munkadíj. Plusz ehhez jön az, hogy ott és akkor tudok kérdezni attól, aki készítette. Most nyilván mindenre lehet azt mondani, hogy drága, meg nem tudom. De nekem az igenis szempont, hogy a megfázásos időszakban ne három meg még több ezer forintos gyógyszereket vegyek, amikor már kész a baj, hanem hogy tudatosan, gyógynövényekkel, például a gyömbéres tonikkal megelőzzem vagy már gyógyítsam akár a betegséget”* (MA, HB páciense).

A rendszerváltozás óta megjelent gyógynövényekre vonatkozó könyvek, folyóiratok – elég az előadásaival, könyveivel milliós népszerűsége szert tevő Maria Trebenre gondolunk – hozzájárultak ahhoz, hogy a gyógynövények ismerete piacosítható tudásként jelenjen meg. Az internet térnyerésével pedig az online cikkek, írások, blogok, közösségi oldalak és webes kereskedelem biztosítják az információszerzést és az értékesítést, hozzásegítve a homo oeconomicus szerepének kibontakozását.

Interjúalanyaim ismerik és elismerik Gyuri bácsi, a bükki füvesember tevékenységét. A nyolcvanas éveiben járó gyógynövénygyűjtő változatos teakeverékeivel gyakran szerepel a médiában, melynek köszönhetően országos ismertségre tett szert. Informatív honlapja és könyvei egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a Györgyteák, illetve Gyuri bácsi teái újfajta márkaként legyenek jelen a köztudatban. Személyében, tevékenységében

összekapcsolódik a „régiek útja”, továbbá a hatékony márkáépítés és népszerűség, amely vonzó, példaadó perspektíva a gyógynövényekkel foglalkozók számára.

A gyógynövények ismerete nemcsak teakeverékek készítéséhez hasznosítható: kiegészül krémek, olajok és szappanok készítésével. Ez utóbbiak összetétele rengetegféle lehet, lehetőséget adva a hagyományosan ismert gyógynövények (pl.: körömvirág, kamilla, stb.) mellett az újonnan divatba jött összetevők alkalmazásának (pl.: aloe vera, levendula, kurkuma, stb.). Ez nemcsak a készítő kreativitásának, hanem a vásárlók divatkövetésére érzékeny homo oeconomicus szemléletének egyaránt betudható.

A megkérdezettek között szerepel főállású gyógynövénygyűjtő, illetve csontkovács; olyanok, akiknek teljes jövedelme e tevékenységekből származik és a „fehér gazdaságban” tevékenykednek. Ők azok, akik szívesen – ha nem is túl gyakran – fogadják a sajtó közeledését, mindkettejük az írott vagy elektronikus felületeken hirdeti magát, egyiküknél saját honlap is működik. A második kategória, akit egy csontkovács képvisel: nagyon népszerű, de egyáltalán nem hirdeti magát, hírneve kizárólag szóbeszéd alapján terjed. Masszőri szolgáltatásról számlát ad, de minden hónapban csak annyit, „amennyi a minimumhoz kell, tudod”. E „szürkegazdasági” attitűd mellett a „feketegazdaságot” az a gyógynövénygyűjtő képviseli, aki tevékenysége kizárólag jövedelemkiegészítést hoz a konyhára „legális” bevétele mellett; ő egyáltalán nem hirdeti magát. Portékáit ellenben nemcsak pénzért, hanem csere-alapként is értékesíti.

A „szürke”-, de különösen a „feketegazdasági” mező stratégiái beilleszthetők a második gazdaságfogalmába: „a második gazdaság az a szektor, amely magában foglal minden olyan termelő és elosztó tevékenységet, amelyek a magánhaszon szerzésére irányulnak és sértik a fennálló jogrendet” (Grossman 1982: 245). A második gazdaság szegmensébe tartozó gyógyító tevékenység, illetve a termékek árusítása olyan viselkedésmódokat, kommunikációt és érvényesülési stratégiákat kíván meg, amelyeket az egyének – legtöbb esetben – maguk alakítanak ki. Koltay Erika érzékletesen ábrázolja, amint „a főként egyéni szinten folytatott, és az emlékezetben még élő népi gyógyító gyakorlat találkozott a (...) természetgyógyászatot jellemző eszmeáramlatokkal. [...] Aki eddig csak csontkovácskodott, most már ingázik is, aki eddig csak gyógynövényeket ismert [...], most már masszíroz is és a reinkarnációban, valamint gyógyító energiában hisz” (Koltay 2002: 170).

5. kép: Immunerősítés szeretettel. Szeged, 2016. A Szerző felvétele

IRODALOM

- Albanese, Catherine L. (1992): The Magical Staff: Quantum Healing in the New Age. In: Lewis, James R. – Melton, Gordon J. (szerk.): *Perspectives on the New Age*. Albany: State University of New York Press, 68–84. p.
- Balázs, Dorottya (2010): A népi gyógyítás és kutatásának néhány kérdése Siklód példáján. In: *Kaleidoscope*, 2010/1., 88–94. p. Elérhető: <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=46> Letöltés időpontja: 2014. január 8.
- Deáky, Zita (2002): *A hivatalos és a hagyományos gyógyítás a magyar történeti forrásokban*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Dundes, Alan (1980): Who are the Folk? In: Dundes, Alan (szerk.): *Interpreting Folklore*. Bloomington: Indiana University Press, 1–19. p.
- Hesz, Ágnes (2001): Kapcsolatok a halottakkal. In: Pócs Éva (szerk.): *Két csiki falu néphite a századvégen*. Budapest: Európai Folklor Intézet – Osiris, 217–242. p.
- Garfinkel, Harold (1984): *Studies in Ethnometodology*. Cambridge: Polity Press.
- Gémes, Balázs (1979): A népi orvoslás kutatás aktuális problémái Magyarországon. In: *Orvostörténeti Közlemények, Supplementum*, 1979/11–12., 15–33. p.
- Grossman, Gregory (1982): The Second Economy of the USSR. In: Tanzi Vito (szerk.): *The Underground Economy in the United States and Abroad*. Washington: Lexington Books, 245–269. p.
- Gryneaus, Tamás (1964): Gyógynövényárusok Szeged piacain. In: *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei*, 1964/30., 89–126. p.
- Gryneaus, Tamás – Hoppál, Mihály (1979): Népi gyógyászat. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Néprajzi Lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 725–727. p.
- Gryneaus, Tamás et al. (1979): Gyógyító. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Néprajzi Lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 362–365. p.
- Gryneaus, Tamás (1998): „Lappongya gyógyítgató paraszt orvosok” Szeged környékén a századfordulótól napjainkig. In: Bárkányi Ildikó (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Ethnographicae* 2., 137–165. p.
- Hesz, Ágnes (2001): Kapcsolatok a halottakkal. In: Pócs Éva (szerk.): *Két csiki falu néphite a századvégen*. Budapest: Európai Folklor Intézet – Osiris, 217–242. p.
- Hoppál, Mihály (1990): Népi gyógyítás. In: Paládi-Kovács Attila – Dömötör Tekla – Hoppál Mihály (szerk.): *Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz VII.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 693–724. p.
- Hoppál, Mihály – Törő, László (1975): Népi gyógyítás Magyarországon. In: *Orvostörténeti Közlemények, Supplementum*, 1975/7–8., 13–127. p.
- Keszeg, Vilmos – Czégényi, Dóra (2010): Korok, kórok, kontextusok. In: Keszeg, Vilmos – Czégényi, Dóra (szerk.): *A beteg ember. Betegségek, betegek és gyógyítók*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 423–458. p.
- Koltay, Erika (1993): Népi gyógyító specialisták vagy természetgyógyászok? In: Romsics Imre (szerk.): *A másik ember: A fiatal Néprajzkutatók III. Konferenciájának előadásai*. Kalocsa: Viski Károly Múzeum, 53–64. p.
- Koltay, Erika (2002): A természetgyógyászat és a népi orvoslás kapcsolata. In: Barna Gábor – Kótyuk Erzsébet (szerk.): *Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből*. Szeged: SZTE Néprajzi Tanszék, 167–171. p.
- Melton, John Gordon (2016): New Age movement. In: *Encyclopædia Britannica*. Elérhető: <https://www.britannica.com/topic/New-Age-movement> Letöltés időpontja: 2017. április 20.
- Povedák, István (2004): Népi kultúra vagy populáris kultúra? Birkózás a fogalmakkal. In: *Tiszatáj*, 2004/8., 84–88. p.
- Vámos, Gabriella (2014): A népi orvoslás és az alternatív gyógymódok kapcsolata. In: *Kaleidoscope*, 2014/8., 143–154. p. Elérhető: <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=169> Letöltés időpontja: 2015. augusztus 2.
- Voigt, Vilmos (1974): Tegnap, ma és holnap a magyar folklórban. In: *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 1974/4–5., 5–20. p.

FORRÁSOK

- 11/1997. (V. 28.) NM rendelet a természetgyógyászati tevékenység gyakorlásának egyes kérdéseiről. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700011.NM> Letöltés időpontja: 2018. január 10.

JEGYZETEK

¹Ld. Hesz Ágnes kutatását Hesz 2001: 217–242.

² Az interjúalanyokkal történt egyeztetés után betűkombinációkkal szerepelnek a tanulmányban.

Some aspects of researching contemporary alternative/folk medicine

Anikó Vukov

This article gives an overview of the researching perspectives for the contemporary alternative medicine based on my fieldwork results. Those people who had been interviewed so far are doing practical healing methods or products which are rooted on the traditional Hungarian peasant culture. They and their customers/patients both were asked. After interpreting the referring research literature I sorted out my reflections in three thematic groups: examining the concept of folk medicine, researching methods from social science and usage of economic scientific approaches of ethnology.

Dumbledore seregétől a részvételi politikáig

Recenzió Henry Jenkins és munkatársai *By Any Media Necessary* című könyvéről

Mátyus Imre *

* egyetemi tanársegéd, SZTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék

Kulcsszavak

részvételi kultúra
politikai aktivitás
Henry Jenkins
recenzió

participatory culture
political activity
Henry Jenkins
review

Absztrakt

Az elmúlt évek társadalmi mozgalmai és politikai aktivitása egyértelművé tették, hogy az új média eszközöknek kiemelt szerepe van a kortárs társadalmi működésekben. Különösen igaz ez a fiatalok aktivitására, akik számára az új média sokszínű, jól használható eszközkészletet, és új közösségi helyet, új nyilvános szférát is jelent. Esetükben különösen fontos lehet a részvételi kultúra és a politikai aktivitás közötti kapcsolat vizsgálata. Erre vállalkozik Henry Jenkins és kutatótársai könyve.

A By Any Media Necessary (Bármilyen szükséges médiával) egy 6 éves kutatási szakasz lezárása. A szerzők a MacArthur Foundation által támogatott, a média részvételi politikában betöltött szerepét vizsgáló kutatás főbb eredményeit gyűjtötték össze egy kötetben. A Henry Jenkins által vezetett csoport fő vizsgálati területe a közösségi médiumok politikai aktivitásban való felhasználása volt. A kötet tanulmányai elsősorban arra a kérdésre keresik a választ, hogyan használható fel, illetve milyen potenciális lehetőségei vannak az új médiának a fiatal generációk (esetünkben tizen- és huszonevesek) politikai aktivitása terén?

Az elmúlt években világszerte több tanulmánykötet, monográfia és számos tanulmány született, melyek társadalomtudományi szempontokból vizsgálják az új médiumok szerepét a társadalmi mozgalmak, illetve a kollektív politikai cselekvés kapcsán. Jenkinsék jelen kötetének tanulmányai elsősorban az amerikai fiatalok gyakorlataira koncentrálnak egy olyan környezetben, melyben a hagyományos politikai és gazdasági intézményekkel kapcsolatos bizalomvesztés tapasztalható, és a tradicionális médiumok nem képesek maradéktalanul betölteni közvetítő és ellenőrző szerepüket. A szerzők azt hangsúlyozzák, hogy az általuk vizsgált korosztályban nem mondható általánosnak a politikai apátia – sokkal inkább a részvétel, az aktivitás más, számukra jelentékenyebb gyakorlatait részesítik előnyben.

A kötet kulcsfogalmai a részvételi kultúra és részvételi politika, a populáris kultúrára épülő aktív médiahasználat, a transzmédia, és az állampolgári képzelet. A könyvben öt nagyobb esettanulmány, két összefoglaló, a tapasztalatokat áttekintő fejezet, illetve egy, a kérdéseket a tanuláselméleti keretekbe helyező utószó kapott helyet. Az egyes írások ugyan különböző jelenségekre koncentrálnak, nyilvánvaló kapcsolódási pontokat, átfedéseket találunk a tárgyalt jelenségek között. Az esettanulmányok döntően etnográfiai módszerek (interjúk, résztvevő megfigyelés), illetve tartalomelemzés felhasználásával készültek.

A kötet bevezető tanulmánya a legfontosabb fogalmakat, célokat igyekszik áttekinteni. A fejezet szerzője – és a kutatócsoport vezetője – Henry Jenkins az 1990-es évek óta elsősorban a rajongói kultúrák, illetve az új média praxisainak vizsgálata kapcsán született munkáival vált ismertté. Ennek fényében nem meglepő, hogy e kötet is elsősorban a populáris kultúra tartalmainak újrahasznosítása, a médiapraxisok, a tartalmak cirkulációja szemszögéből vizsgálja az amerikai fiatalok politikai aktivitását. Az egyes fejezetek a médiatartalmak kollektív identitásalakításban betöltött szerepét, közös referenciakeretként való felhasználását, a politikai cselekvésekben való aktívabb részvétel iránti igényt és ennek lehetőségeit igyekeznek vázolni. Jenkins kiemeli, hogy más forrásoktól eltérően ők nem egy, vagy néhány kiemelt közösségi szolgáltatás kapcsán próbálják

bemutatni a fiatalok gyakorlatait, hanem a tudatos, aktív médiahasználatot, a transzmédiapraxisokat hangsúlyozzák (erre utal a kötet címválasztása is). Az új média számos platformja kiváló lehetőséget kínál mindazok számára, akik kiszorulnak a hagyományos tömegmédiából, akik valamilyen politikai, gazdasági, vagy társadalmi deficit miatt nem jutnak el máshogyan a nyilvánosság(ok)hoz. A legfontosabb vonal a kötetben mindenképpen az alkotáson, megosztáson, a médiatartalmak cirkulációján alapuló részvételi kultúra, és az ennek praxisait felhasználó részvételi politika kapcsolatának bemutatása.

A könyv második fejezete az Invisible Children¹ példáján keresztül mutatja be azokat a kihívásokat, belső ellentmondásokat, melyekkel az új média aktivizmus szembesül. Az aktivista közösség rendkívül széles körben ismertté vált *Kony 2012* kampányvideója kapcsán számos probléma és kritika vetődött fel. A fejezet szerzője, Sangita Shresthova a részvételi politika kihívásait és lehetőségeit igyekszik számba venni. A közösségi média aktivizmust érő gyakori kritika – amelyek a *Kony 2012* kampánnyal kapcsolatban hatványozottan megjelentek – a „kattivizmus” (*clicktivism*), vagy „lustivizmus” (*slacktivism*)² jelzővel illetik ezeket a figyelem felkeltésére irányuló, de konkrét aktivitást kevésbé hozó törekvéseket. Bár a vádak nem minden esetben állnak meg, a rendkívül népszerű videó relatív sikertelensége kapcsán a szerző számos potenciális problémát sorol fel az új média aktivizmus kapcsán. Fontos többek között, hogy az érthető történetmesélés ne váljon a komplexitás kárára, vagy az aktivizmus nem merüljön ki figyelemfelkeltő, de inkább csak szórakoztató tartalmak létrehozásában, melyek ugyan jól terjednek az individuumok hálózataiban, de bevésődésük, hatásuk korlátozott. Az Invisible Children esetében jól érzékelhető problémát jelentett az is, hogy a kampány kezdeti sikere miatt megnövekedett érdeklődést, a nagy számú, potenciális aktivista áradatát a kezdeményezés nem tudta érdemben kezelni, felhasználni, koordinálni, és nem volt képes rugalmasabb részvételi struktúrákat kialakítani. Az egyszerre felülről és alulról szerveződő mozgalom vezetése komoly kihívást jelentett, és belső átalakulásokhoz vezetett a csoportban.

Neta Kligler-Vilenchik a kötet harmadik fejezetében három olyan kezdeményezést mutat be, melyek mind a populáris kultúra tartalomvilágait, illetve ízlésközösségeit használják fel társadalmi célok elérésére. A Harry Potter Alliance (Harry Potter Szövetség) a sikerkönyvek rajongóit tömörítő nonprofit szervezet, mely különböző társadalmi célokért (pl. olvasás népszerűsítése, egyenjogúság szélesítése) száll síkra a rajongói kultúrában meglévő közös tudás referenciakeretként való felhasználásával. Előbbi szervezet alapítóinak kezdeményezése az Imagine Better mozgalom, mely a Harry Potter univerzumán túl, más tartalomvilágok (pl. Éhezők viadala, Star Wars) rajongóit célozza meg a populáris kultúrából vett üzeneteivel. A Nerdfighters mozgalom egy tartalmi szempontból sokszínűbb, lazább, ugyanakkor szélesebb társadalmi réteget elérő közösség, mely szintén a társadalmi problémák

csökkentésére törekvő fiatalokat fogja össze. Bár a hivatkozási keretek eltérőek, minden esetben az a tapasztalat, hogy ezek az aktivista közösségek a populáris tartalmak mintáit, elemeit, retorikáját felhasználva, a képzeletbeli világokat allegóriaként alkalmazva lehetőséget adnak a fiataloknak arra, hogy megértsenek, és megfoghatóvá, megváltoztathatóvá tegyenek valós társadalmi problémákat, és a közös tudás, a közös cselekvés által közösségi élményeket is szerezzenek. A rajongói aktivizmus – emeli ki Kligler-Vilenchik – nemi és faji téren torzít, hiszen a fogyasztási preferenciák és lehetőségek eleve befolyásolják, hogy egyes tartalmakhoz kik férnek hozzá, kik válnak aktív rajongókká, kiknek a perspektívája érvényesül a közösségekben.

A kötet negyedik fejezetében a fiatal amerikai muszlimok önkifejezésének, és nyilvánosságban való megjelenésének kérdései kerülnek terítékre. Sangita Shresthova azt mutatja meg, hogy a 9/11 eseményei miatt nyílt ellenszenvvel körülvett amerikai muszlim fiatalok hogyan próbálnak ellenállni, és reagálni a köztudatban megjelenő negatív sztereotípiákra. Az utóbbi több mint másfél évtizedből a szerző két fontosabb tendenciát emel ki a muszlim identitás kapcsán: egyrészt a hagyományos vallási intézményekkel szembeni bizalom és érdeklődés hanyatlását, másrészt a „kötőjeles identitások” – amerikai ES muszlim – szerepnövekedését. A muszlim identitás megélésének, a közösséghez való tartozás megtapasztalásának új helyei a közösségi oldalak lesznek, és az új média eszközei kínálnak lehetőséget a fiatalok számára, hogy megalkossák, elmondják, megvitassák saját kulturális identitásukat. Szintén az új média biztosít lehetőséget számukra a sztereotípiáktól eltérő megjelenésre, a szélesebb társadalmi nyilvánosságokhoz való eljutásra, a védekezésre. Shresthova komoly szerepet tulajdonít a terrorfenyegetettség miatti megfigyelésekből származó, folyamatos frusztráció megtapasztalásának, mely a médiapraxisokban hol hallgatással, hol humorral oldódik fel.

A könyv ötödik fejezete az előzőhöz szorosabban kapcsolódó problémakört, az illegális bevándorlók problémáját állítja középpontba. A többször szenátus elé vitt, de máig el nem fogadott DREAM Act³ törvénytervezetével kapcsolatos fiatal aktivisták vallomásvideói állnak Liana Gamber-Thompson és Arely M. Zimmerman írásának középpontjában. A DREAMer mozgalom kapcsán a szerzőpár elsősorban arra fókuszál, hogyan segít a mozgalmi identitás kialakításában és megerősítésében az online *coming out*⁴ videók használata? Az LMBTQ mozgalomtól átvett fogalommal illetett vallomásvideók – melyekben a megjelenő 18 és 24 év közöttiek nyilvánosan felvállalják, hogy letelepedési engedély nélkül tartózkodnak az Egyesült Államokban – többfajta szerepet játszanak a mozgalomban. Amellett, hogy természetesen az egyén mentális egészségéhez járulnak hozzá, a kollektív érzelmek, tapasztalatok elérhető archívumává állnak össze, kiaknázzák a kollektív identitás erejét a támogató közösségek kialakítására, illetve segítenek az aktivitás, illetve

kollektív cselekvés más formáiba való bevonódásban is. A videókban performált, delkarált „*dokumentálatlan identitás*” egyszerre hatalommal is felruházta, és egy korábban láthatatlan tapasztalat-közösség részévé is teszi az egyént.

A kötet utolsó esettanulmányában Liana Gamber-Thompson az új amerikai libertarianizmusról, és a hagyományos politikai intézményrendszer krízisééről ír. A Student Liberty Movement működésének vizsgálata, illetve a kapcsolódó médiatartalmak, a tagokkal készült interjúk alapján a szerző a részvételi kultúra, és a részvételi politika fontosságára hívja fel a figyelmet. Az új média nem csak szerveződés, információáramlás, vagy önreprezentáció szempontjából fontos a libertarianizmus „*második (új) hullámának*”, hanem annak oktató kapacitása is lényegessé vált. Gamber-Thompson szerint a fiatal generációk kiábrándultsága a hagyományos, választásra összpontosuló politika intézményeivel szemben új politikai generációt szült, amely sokkal erősebben támaszkodik a kortárs kultúrára, a mozgalomban való aktív részvételre, a pártállástól független(ebb) társadalmi célok szerepére. Ugyanakkor az új libertariánus generáció sem tud (és gazdasági szempontokat figyelembe véve, nem is akar) elszakadni a hagyományos intézményektől és politikai elittől.

A hetedik fejezet, melyet Henry Jenkins és Sangita Shresthova jegyeznek, voltaképpen a korábban elhangzottak összefoglalása, felidézése. A kulcs mondanivaló kiemelése, és néhány új példa bemutatása mellett a szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy a kötelességtudó állampolgár szerepe eltűnőben van – helyette azonban jól artikulált közös érdekek mentén szerveződő, aktív felhasználói közösségeket találunk. A politikára már nem úgy érdemes gondolni, mint különleges eseményre (pl. választás), inkább egy szélesebb életstílus részeként, ami integrálódik a fiatalok mindennapos társadalmi és kulturális életébe. Kevésbé párt, vagy politikai irányzat, sokkal inkább ügy-, vagy projektközpontú politikafelfogás jelenik meg Jenkinsék írásában. Szintén fontos megjegyezni, hogy bár a kötet a média szerepére koncentrálna, a szerzők tudatában vannak annak, hogy a figyelemfelkeltés, a benyomáskeltés, a tartalmak keretezése, a mobilizáló potenciál, vagy a kollektív identitásformálás határain túl a valós, fizikai cselekvések továbbra is jelentősek. A média nem helyettesíti, hanem kiegészíti ezeket – a „*kattivizmus/lustivizmus*” kritikája nem tartható maradéktalanul igaznak.

A kötetet Elisabeth Soep utószava zárja, mely az eddigi tapasztalatokat nyitja meg egy gyakorlatiasabb felhasználás felé. A szerző maga is publikált egy könyvet 2014-ben a részvételi politikáról, itt azonban elsősorban azt kívánja bemutatni, hogyan használhatók az eddig ismert tanulásméleti keretek a részvételi politika pontosabb értelmezésére, illetve milyen hatása lehet a könyvben foglaltaknak a tanulás és tanítás mindennapi gyakorlatára? A szerző természetesen összekapcsolja saját tapasztalatait az esettanulmányokkal, illetve a kötet kulcsszavaival, és kiemeli, hogy az új médiapraxisok gyakorlati

felhasználása segíthet a tudatos, politikailag aktív állampolgárok új generációjának kinevelésében. Mind a gyakorlati közösségek, mind a hálózatos (konnektív) tanulás szerző által említett keretei a közösségekben való részvételre, a konkrét alkotások létrehozására helyezik a hangsúlyt.

Jenkins és szerzőtársai esettanulmányok olyan sorát állították össze, melyek jól mutatják az új média szerepét, és potenciális lehetőségeit egy új nyilvánosság, egy társadalmi kérdésekben tudatosabb, ugyanakkor a hagyományos politikai intézményrendszerrel szemben szkeptikus ifjúság számára. S bár a könyv összességében hasznos és inspiratív, két alapvető szempontot nem szabad elfelejtenünk. Egyrészt, a kötet tanulmányai csak és kizárólag az Amerikai Egyesült Államok fiatalságára (nagyjából a 15 és 28 év közötti tartományra) koncentrálnak, ennél fogva az eredmények nem általánosíthatók nemzetközi szinten. Természetesen az általánosításnak a vizsgálati módszerek (zömében interjúk, megfigyelések) kvalitatív jellege is gátat szab. Másrészt, fontos hangsúlyozni, hogy a kötet – a kutatók szakmai beágyazottságából fakadóan, vállaltan – elsősorban a médiapraxisokra, nem pedig a fizikai aktivitásokra koncentrálna. Jenkins és kutatótársai mintákat, trendeket, potenciális lehetőségeket kívántak feltárni az új média politikai felhasználása kapcsán olyan területeken, melyek az általuk vizsgált fiatalok közösségei számára jelentékenynek tűntek. Ennél fogva kár lenne számon kérni rajtuk, hogy miért nem szólnak az Arab tavasz, vagy az Occupy mozgalom eseményeiről.

A kötet cikkei részletesen, és mélyen elemzik a felvetett témákat, és bár az egyes fejezetek rendszeresen reflektálnak a könyv más fejezeteire, külön-külön is felhasználhatók. Bár a szöveg gördülékenyen, érthetően fogalmazott, kevésbé széles közönségnek szól – elsősorban a médiatudomány és a politikatudomány művelői, hallgatói számára lehet hasznos olvasmány. Felsőoktatási forrásként, hivatkozási alapként mindenképpen jó szolgálatot tehet és érdemben bővíti a kortárs média társadalmi szerepéről szóló tudást.

BIBLIOGRÁFIAI ADATOK

Jenkins, Henry, Sangita Shresthova, Liana Gamber-Thompson, Neta Kligler-Vilenchik, és Arely M. Zimmerman (2016): *By Any Media Possible. The New Youth Activism*. New York: New York University Press. 352 oldal, 19.51 USD

JEGYZETEK

¹ Az Invisible Children egy san diegoi központú emberi jogi mozgalom, mely 2012. márciusában tette közzé *Kony 2012* című videóját az interneten. A 30 perces film célja az volt, hogy széles körben felhívja a figyelmet az ugandai gyermekhadzsereget fenntartó (és egyéb kegyetlenségekkel is vádolt) Joseph Konyra. A készítőik Kony hírhedtté tételével kívánták lehetetlenné tenni számára a rejtőzködést az igazságszolgáltatás elől, és azt remélték, hogy a tömeges támogatás eredményeként a fejlettebb országok politikai lépéseket tesznek az afrikai helyzet javítására. A videót a közzétételt követő egy hétben több mint 100 millióan tekintették meg.

² A „*kattívizmus*” (*clickivism*), illetve „*lustívizmus*” (*slacktivism*) kifejezéseket az új média politikai aktivizmusával kapcsolatos negatív jelzőként használják (lásd például Malcolm Gladwell, vagy Evgeny Morozov ezirányú kritikáit). Az azonos jelentésű nyelvi lelemények arra a jelenségre utalnak, hogy bizonyos online kampányok, aktivitások – pl. aláírásgyűjtés, megosztások gyűjtése – nem hoznak komolyabb változást egy-egy társadalmi probléma szintjén, mindössze a résztvevők önértékelését javítják.

³ A DREAM mozaikszó a Development, Relief, and Education for Alien Minors (Fejlesztési Segély és Oktatás a Fiatalkorú Bevándorlóknak) törvénytervezet címének rövidítése. A 2001 óta több változtatást megélt, részleteiben alkalmazott tervezet lényege az lenne, hogy több lépcsős letelepedési modellel segítené a jó képességű, „*megfelelő erkölcsi karakterű*” bevándorló fiatalokat. A DREAM-ből fakadóan azon fiatal bevándorlók mozgalmát, akik aktívan igyekeznek felhívni a figyelmet az USA deportálási gyakorlatára, és saját jogaik növelése érdekében munkálkodnak, DREAMer-eknek (álmodóknak) nevezik.

⁴ A coming out az LGBTQ mozgalommal, illetve a meleg kultúrával kapcsolatosan elterjedt fogalom. Arra az aktusra vonatkozik, melynek keretében az adott non-normatív szexualitású egyén először vállalja fel mások előtt másságát. Ez egyfajta performatív aktusként is értékelhető. A bemutatott kötetben a coming out ezt, az identitás nyilvános felvállalását, az adott kategóriával való azonosulást hivatott jelezni.

From Dumbledore's Army to Participation Politics. Review of 'By Any Media Necessary' by Henry Jenkins et al.

Imre Mátyus

The social movements and political activity of recent years have made it clear that new media tools play a prominent role in contemporary social activities. This is especially true for young people's activities for whom new media is a multifaceted, well-used toolkit, a new community space and a new public sphere. In their case, the examination of the relationship between participatory culture and political activity can be particularly important. This is the purpose of Henry Jenkins' and his research fellow's book.